

יצחק מרדכי כהנא שליט"א

ספר גרן ארנ"ן

על

חמשה חומשי תורה

לרבי

אליעזר נחמן פואה

פרשת לך

עריכה ראשונה בלתי מוגה

הודו והדר
הוצאת ספרים בצורה הנכונה

ז.ה.ל.צ.י.ב.
ג.ע.ו.נ.מ. ע.מ.י.ע.ש.ו.

ספר גרן ארנ"ן

על סדר בראשית

אמרות טהורות, מזוקקות וברות, אתה הקורא תשמרם, הכינם וגם חקרם
האלוף האלהי, החסיד הקדוש, העניו, המקובל, בוצינא קדישא
איש אלקים קדוש הוא, אשר בצלו נחיה בגוים, צדיק יסוד עולם

כבוד מהר"ר **אליעזר נחמן פואה** זצוקלל"ה
המכונה בשם ארנ"ן

בעל מחבר ספרי מדרש בחידוש על הגדה של פסח
זכרון אבות על מסכת אבות, דרכי התשובה על ענין התשובה, ועוד

עריכה ראשונה בלתי מוגה

יצא לאור לראשונה מכתיבת יד קדוש המחבר נבג"מ
בתוספת ציונים, הערות ושינויי נוסחאות על פי ששה כתבי יד
על ידי

מכון הוד והדר

ברוקלין נוא יארק ה'תשפ"ג

ספר גרן ארנ"ן על סדר בראשית
חדש מתוך כתיבת יד המחבר

יוצא לאור על ידי:

מכון הוד והדר

הוצאת ספרים בצורה הנכונה

published and copyrighted © 2022 by:

Mechon

Hod Vekodor Publications Inc.

1370 51 STREET SUITE 7D / Brooklyn, New York 11219-3584

T 917 450 3945 ! F 718 854 3302 ! E hod.vekodor@gmail.com

THE ENTIRE TEXT HAS BEEN NEWLY SET DESIGNED AND EDITED,
NO PART OF THIS BOOK MAY BE REPRODUCED IN ANY FORM,
INCLUDING INFORMATION STORAGE OR RETRIEVAL, IN WHOLE OR
PART, WITHOUT THE WRITTEN PERMISSION AND CONSENT
FROM THE COPYRIGHT HOLDER

להשיג הספר

בארה"ב:

הוצאת ספרים נר למאור

718 384 1324

בארץ הקודש:

הפצת ספרים וועג בע"מ

053 315 6312

לזכרון עולם

לעד בספר יוחק, ברית עולם בל ימחק
לעטר פתורא, נשמת האי גברא יקירא,
הגה בתורת רבינו המחבר בתדירא
מו"ה שלמה בן מו"ה יחזקאל האניג ז"ל
איתן מושבו בעיר לונדון הבירה

נפטר טרם עת לדאבון לב כל מכיריו ומוקיריו
ביום ה' לחדש תשרי שנת תש"פ לפ"ק

אשר הרבה שנים עמד לימיננו בסיוע שיש בו ממש
ובכל עת וזמן זירו ודירבן אותנו להיחלץ חושים
למען יצא תורת רבינו לאור עולם כלול בהדרו

יהא זכרו ברוך

Editing • Page layout • Printing • Binding

Hod Vekodor Publications Inc.

T 917 450 3945 • F 718 854 3302

E hod.vekodor@gmail.com

שלשים שנה וארבע מאות שנה^א היה ממראת בין הבתרים^ב, והם שלשים שנה קודם לידת יצחק, ונמצא היותו בן שבעים שנה^ג, וכאן אמר: 'ואברם בן חמש [שנים] ושבעים שנה'.

עוד אומרו (פסוק ו): 'ויעבור אברם בארץ', מהי היא ההעברה הזאת. ולמה לא אמר^ה אם לקח שרה אשתו עמו, ואם הלך עמו לוט או לאו, מלבד שכל הפסוק נראה מיותר^ו.

אמנם רז"ל (נדרים לב, א) אמרו: כי 'בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו', ויש אומרים בן מ"ח שנה (בראשית רבה נח פ"ל, ח). והענין הוא דלא פליגי, אלא כשהיה בן שלש שנים, התחיל^ז מווכח בעצמו בראותו אביו ובני עירו משתחווים לאלילים אלמים, והיה אומר אפשר שיש בהם כח אלקות נסתר, ועם היות אפשר שהיה משתחוה להם, כמו שרואה אחרים עושים, עם כל זה לצדקה^ח תחשב לו^ט, לפי שהיה סבור כי

(יב, א"ו) **וַיֹּאמֶר** ה' אל אברם לך לך מארצך. אראוי לדקדק אומרו 'מארצך', כי הנה לא בארצו היה אלא בחרן, הוא אשר הכריחו לרש"י (ד"ה מארצך) לומר התרחק מארצך עוד, והם דברי יונתן בן עוזיאל^א.

עוד למה לא גלה לו הארץ שהיה רוצה שילך, אלא אמר 'אל הארץ אשר אראך'. וגם על זה אמרו רז"ל (בראשית רבה בפרשתן פל"ט, ט) שהוא כדי ליתן לו שכר על כל דבור ודבור^ב.

עוד אומרו (פסוק ד): 'ואבר(ה)ם בן חמש [שנים] ושבעים שנה בצאתו מחרן', ראוי לחקור, אם זו היא המראה הראשונה שראה כנראה מפשט הכתובים. וכשנחשוב^ג על מראות בין הבתרים מתי היתה, הכרח הוא לומר שהיתה חמש שנים קודם, כי הרי אמרו חכמים (מכילתא דרבי ישמעאל פרשת בא, מסכתא דפסחא פ"ד) שמה שכתוב (שמות יב, מ): 'ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים

שינויי נוסחאות

א. בכ"ל מאמר זה בא כהמשך ואחר מאמר הבא ד"ה עוד בזה. ומתחיל: 'ובכתוב ראוי לדקדק...'. ב. בכ"ל: 'לדקדק'. ג. בכ"פ: 'כל'. ד. בכ"ל: 'קודם מזה'. ה. בכ"ל: 'שלקח'. ו. בכ"ל: 'מתווכח'. ז. בכ"ל: 'אלהים'. ח. בכ"ל: 'יחשב'. יחשב.

ד. ראה רש"י פרשת בא, בפסוק (יב, מ) שלשים שנה. סדר עולם רבה, פ"א. במדבר רבה נשא פ"ד, כג.

ה. וראה מה שכתב בזה הרמב"ן כאן.

ו. על פי תהלים קו, לא.

א. ראה ...

ב. והובא ברש"י ד"ה אשר אראך.

ג. דהיינו שהחשבון התחיל מאז.

האלקות שורה עליו, ושהיה אדון הכל הוא יתברך. אחר כך כשהגדיל, התחיל להתווכח ואומר, למה אנו עובדים את האש, והנה המים מכבים אותו, אם האדון אינו יכול להציל את עצמו^ט איך יוכל להציל זולתו. וכן היה הולך מדבר לדבר עד שכפר בכולם^י. ואפשר כי אז היה בן מ"ח שנה, והיה עובד למי שהוא אדון הכל סתם, בלתי יודעו ומכירו.

ולפי שהשם יתברך אינו משרה שכינתו על האדם עד שהתמיד בעבודתו ימים רבים, לא נראה לו עד היותו בן ע' שנה, ואז כרת בריתו אתו במראת בין הבתרים, ואמר לו: לך לך מארצך^{יא} וכו', ולא אמר לו: לך לך אל ארץ כנען, לראות אנא יבחר לילך.

ולפי שאברהם שמע את שמע שם בן נח שהיה קובע מדרשות^{יב}, ויעבור אברהם בארץ (להלן פסוק ו) - יחיד, כדי לילך לירושלים עיר הקדש מקום דירתו של שם, הוא מלכי צדק מלך שלם^{יג} (להלן יד, יח וברש"י שם), כי כן שמה של ירושלים לפנינו^{יד}, והלך אצלו ללמוד ממנו הקבלה האמיתית אשר היה משוטט בשכלו לידע^{טו}. ובכן למד ממנו ראשי פרקים מהחכמה הנסתרת אשר מוסרים לצנועים כיוצא בו^{טז}, והיינו

דכתיב: ויעבור אברהם בארץ, ולא כתיב 'ויעברו', כי יחיד היה. ואפשר כי ידקדק לשונו יתברך כשאמר לו: לך לך מארצך, שרוצה היה יגשיתרחק מאשתו, כי הלא חוץ מארצו היה, וקרא לאשתו 'ארצו'^{יז}. ועמד אצל שם בן נח חמש שנים, וראה סימן ברכה בלימודו, ועל כן אמרו נ"דו"ל (חולין כד, א): 'כל תלמיד שאינו רואה סימן ברכה בלימודו בחמש שנים שוב אינו רואה'.

ובא הרמז גם כן בכתוב שאומר: ויעבור אברהם בארץ עד מקום שכם, היינו, 'ויעבור יחיד' כאמור. עד מקום דירת אותו שנוטה שכוונו לסבול עול התורה והמצוות. ולזה אמר: [ט"ז] מקום שכם, ולא אמר 'עד שכם', שרוצה לומר, עד מקום דירת הנוטה שכוונו לסבול כנוצר לעיל, הוא אלון מורה, היינו האילן הגדול^{יח}, מורה צדק הוא שם בן נח^{יט}. ו"ושכם" הוא נוטריקון שם כהן מלך.

ולפי שהניח אשתו בחרן עם אביו, בכוונה לחזור לידור שם, ועכשיו שראה שבח הארץ וקדושתה, גמר בדעתו לשוב ויליקח כל אשר לו, וילך לדור בארץ ההיא, כאחור לחור, כ"ועל כי עקר דירתו משם, ככתיב: ואברהם בן חמש שנים

שינויי נוסחאות

ט. בכ"ל וכו"פ: 'כל שכן שלא יוכל להציל את זולתו'. י. בכ"ל: 'ברית'. יא. בכ"פ 'וגו' במקום 'וכו', וכן בכל הפרשה. יב. בכ"ל: 'הבין הצווי מלך לך מארצך...'. יג. בכ"פ: 'להתרחק'. יד. נוסף בכ"ל. טו. על פי כ"ל. טז. בכ"ל: 'ואפשר כי שם נוטריקון...'. יז. בכ"פ: 'הכוונה'. יח. בכ"ל: 'ולדור'. יט. בכ"ל: 'ולקחת'. כ. בכ"ל: 'בהארץ'. כא. בכ"ל: 'חזור'. כב. בכ"ל: 'ולפי שיקר דירתו'. כג. בכ"פ: 'וככתיב'.

יא. ראה חגיגה יג, א.
יב. ראה לקוטי תורה איוב, בפסוק (א, א) איש היה בארץ איוב; הובא גם בהגהות מהר"י לזח"ב בא לג, א אות ג. וראה גם סנהדרין עד, ב.
יג. ראה להלן לה, ח. ישעיה מד, יד.
יד. השווה דברי הזהר בפרשתן פ, א בסתרי תורה: "אלון מורה", אלו בתי מדרשות דאולפין ומורים תמן תורה ברבים.

ז. ראה בראשית רבה נח פל"ח, יג. תנא דבי אליהו זוטא, פכ"ה.
ח. ראה תרגום יונתן לעיל ט, כז. תיקוני זהר תיקון סט קיז, ב. וראה גם קיג, א.
ט. ראה גם תהלים עו, ג: 'ויחי בשלם סכו'. בראשית רבה וירא פנ"ו, י.
י. ראה זהר חדש נח לח, ב.

מבלי שאלת רשות מאביו, ואולי גם ככלא ידיעתו, כי רצונו יתברך היתה שילך הוא לבדו עם אשתו. ואם כתיב (פסוק ד): 'וילך אתו לוט', היה נגד רצונו¹, ועל כן לא אמר: 'ויקח אתו לוט', אלא 'וילך' - מעצמו². ועדיין ראוי לחקור לדעת מה סיוע הוא זה, והלא גם אם לא היה אומר לו 'לך לך' היה הולך שם.

אמנם הסיוע היה, כי הנה תרח נסע מאור כשדים כבורח מפני הבושה, כשהלשין אברהם לנמרוד והשליך אותו לכבשן האש וניצול³. ובזוהר (בפרשתן עח, ב) אמרו, שברח מפני שבני עירו היו רוצים להרגו, ודרך הבורחים לילך בזריזות. ולכן אמר לו הקדוש ברוך הוא: לך לך, כלומר לאיטך. אי נמי, דרך הבורחים לילך במקום כח שיזדמן, כסוף אם יכונו דעתם אל מקום אחד אינם יודעים, אם יכוון המקום ההוא לשבת שם, ועל כן ילבם לא נכון⁴. עמם⁵, עכשו שאמר לו: לך לך, היה הולך בשמחה, ובטוח שדרכו יצלח, כיוצא בזה הבא ליטהר⁶ מסייעין אותו, היינו, שמן השמים משגיחין עליו, ואז נכנסת שמחה בלבו מטהרתו שהוא הולך ומתטהר. וכשירגיש בעצמו⁷ השמחה ששמת בעבודתו, ידע שמן השמים משגיחים בו, ויזמינו⁸ לבו מצות ומעשים טובים להשלים טהרתו כרצונו.

ושבעים שנה בצאתו מחרן, כלומר, בצאתו לגמרי על דעת שלא לשוב שם. ויהיה שעור הכתוב: לך לך - אתה ככלבדך, מארץ - גם מאשתך, ושכח חיבת רעיך שהם לך בארץ מולדתך, וכן משבח אביך ואמך, ואל תצטער אם לא תכבדם כמצות האב על הבן, וזהו ומבית אביו. אל הארץ, היא ארץ מיוחדת, אשר אראך שם ההפרש שבין ארץ לארץ.

עוד, בזוהר (בפרשתן עז, ב) אמרו, ויאמר ה' אל אברהם לך לך מארץ, מכאן שהבא ליטהר מסייעין אותו. מה כתיב למעלה: 'ויצאו ללכת ארצה כנען', מיד אמר לו: 'לך לך'. כחואולם ראוי לדקדק, כי הלא מה שכתוב 'ויצאו ללכת ארצה כנען' (פסוק ה) הוא אחרי אומרו: 'לך לך' (פסוק א).

אמנם לפי שמן השמים אינם מתעוררים להשפיע לעולם תחתון, אלא אם יתעוררו התחתונים תחלה⁹, וכפי ההתעוררות כך משפיעים. בראותנו הדבור ראשון שאומר לו: 'לך לך', הכרח הוא לומר שנתעורר לילך לארץ כנען. ומה שכתוב 'ויצאו ללכת ארצה כנען' למעלה (יא, לא), נתבטלה כונתם במה שישבו בחרן. כי באומרו (שם): 'וישבו בחרן', מורה ישיבה בקביעות¹⁰, אלא שאברהם היה חפץ לילך לארץ כנען, ומפני כבוד אביו הזקן לא היה מניחו, ומשבא לו הדבור נסע

שינויי נוסחאות

כד. בכ"ל: 'יחידיו'. כה. בכ"ל: 'זהנה ראוי לדקדק מה סיוע...'. כו. בכ"פ: 'כי ידיעתו כי רצונו יתברך'. כז. בכ"ל: 'כמו שאמרו שם, ודרך הבורחים לילך בזריזות, ולכן אמר...'. כח. בכ"ל: 'שיזדמן להם'. כט. בכ"ל: 'יהגם כי יכונו...'. ל. בכ"פ: 'יכוין'. לא. בכ"פ: 'עמו'. לב. בכ"ל: 'ובטוח היה'. לג. בכ"ל: 'מן השמים משגיחין עליו, ואז נכנסת...'. לד. בכ"ל: 'בשמחה'. לה. בכ"ל: 'לוי'.

ה' אל אברהם, בא"ד ד"ה השאלה הח': 'וילך אתו לוט' מורה שהוא מעצמו הלך עם אברהם. ואמרו 'ויקח אברהם' מורה שהוא לקחו והביאו עמו¹¹.

יט. ראה לעיל הערה ז.

כ. על פי תהלים עח, לו.

טו. ראה זח"ב וראא לא, ב. ח"ג אמור צב, ב.

טז. ראה מגילה כא, א.

יז. של אברהם.

יח. ראה אברבנאל בפרשתן, להלן (יב, אי"ד, כד) ויאמר

מאמר אברהם
אבינו ע"ה לא
ניצול אלא בזכות
יעקב

¹⁷ **ובמדרש** (רבה תולדות פס"ג,

ב), **רבי שמואל**

בר רב יצחק אמר, אברהם אבינו

לא ניצול מכבשן האש אלא ¹⁸ **בזכות יעקב.**

משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון ויצא

דינו לישרף, צפה השלטון (באסטרולו)

[באסטרולוגיאה] שלו שהוא עתיד להוליד בת

והיא נשאת למלך, אמר, כדאי הוא להנצל

בזכות בתו [שהוא עתיד להוליד וכו']. כך

אברהם, יצא דינו מלפני נמרוד לישרף,

[וצפה הקדוש ברוך הוא שיעקב עתיד לעמוד

ממנו, אמר, כדאי [הוא] אברהם לינצל בזכות

יעקב, הדא הוא דכתיב (ישעיה כט, כב): 'לכן כה

אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם,

יעקב פדה את אברהם, עד כאן.

ואולם קשה, וכי לא היה זכות פרטי

לאברהם להנצל שהוצרך לזכות

יעקב. עוד, מה פשעו מה חטאתו של

אברהם שראוי לישרף, שכן יצא דינו

מלפני הקדוש ברוך הוא, וכמו שכתב בעל

יפה תואר (ד"ה וצפה אותו השלטון) שכינה בעל

המאמר הדין בשם נמרוד, אך הכוונה הוא

על הקדוש ברוך הוא. עוד, למה המשיל

יעקב לבת ולא לבן.

אמנם הכוונה על פי דרכנו שפירשנו על

משנת (אבות פ"ג, מט"ו) 'הכל צפוי' כא,

שהכל לפי רוב המעשה', והוא שדרכו

יתברך כשבא לגזור גזרה על האדם,

משפטו תחלה להביט מה עתיד לצאת

ממנו. וכמו שמצינו בישמעאל (בראשית רבה וירא

פנ"ג, יד), שאמרו מלאכי השרת איש שעתיד

בניו להמית בניך בצמא אתה רוצה

להמציא לו באר. ואלו לא היה כך דרכו

יתברך מה טענה היתה זאת. וכן משה

נאמר בו (שמות ב, יב): 'ויפן כה וכה וירא כי

אין איש' - 'עתיד לצאת ממנו שיתגיר' (רש"י שם, ד"ה וירא) כב.

גרא (מגילה יב, ב), וכיוצא ב. מעתה, כשבא

הקדוש ברוך הוא לשוטט בעיניו אל יוצאי

חלציו של אברהם, וראה והנה רוב בניו לא

היו הגונים - ישמעאל ובני קטורה, ויצחק

יצא ממנו עשו, יצא דינו לישרף, וכשראה

יעקב שכל בניו היו צדיקים, אמר ראוי הוא

שינצל בזכותו. ולהודיע שהדין הזה נעשה

בהשקף על הבנים העתידים לצאת ממנו,

אמר שצפה והוא עתיד להוליד בת, והיא

נשאת למלך, כי עקר נישואין הוא להוליד

בנים, והואיל ומיעקב יצאו בנים הגונים,

כינה אותו בלשון בת.

ובן מוכח ראיית הכתוב שהביא, שאמר:

לכן כה אמר ה' אל בית יעקב, ¹⁹ **הוא**

כנוי אל הנשים, כמו שאמר הכתוב (שמות יט,

א): 'כה תאמר אל בית יעקב ותגד לבני

ישראל' כד.

אי נמי. להיות אברהם אבינו ע"ה מתנהג

בכל ענייניו בחסדיה, והעולם הזה

מתנהג בדין כי הוא חלקו, נמצא אברהם

כמו מורד. על כן ²⁰ **יאמר שהיה לו דין לפני**

שינויי נוסחאות

17. ככ"צ זה מאמר בפני עצמו. 18. ככ"צ: 'בזכותו של יעקב', וכלשון המדרש. 19. ככ"צ וכ"פ: 'אברהם אבינו ע"ה'.

20. ככ"צ וכ"פ: 'יוצא'. 21. ככ"צ וכ"פ: 'לינצל'. 22. ככ"צ: 'אומר'. 23. ככ"צ: 'כי בית יעקב הוא כנוי...'. 24. ככ"פ: 'אמר'.

כא. ראה זכרון אבות שם מה שפירש עוד על משנה

זו.

כב. ומקורו במדרש אבכיר; הובא בילקוט שמעוני

שמות, רמז קסז.

כג. ראה ...

כד. ראה רש"י שם. והוא דברי המכילתא פרשת יתרו,

מסכתא דבחדש פ"ב. פרקי דרבי אליעזר, פמ"א.

ועוד.

כה. ראה זח"א רסד, ב בהשמטות.

כו. ראה בראשית רבה בראשית פ"ב, טו.

זה שאומרים אלקי אברהם, 'ואברכך' - זה שאומרים אלקי יצחק, 'ואגדלה שמך' - זה שאומרים אלקי יעקב. יכול יהיו חותמים בכולם, תלמוד לומר 'והיה ברכה', כך חותמים ולא בהם, עד כאן. ראוי ^{נא}לכוין ענין המאמר ^{נב}הזה עם הכתוב הזה, ^{נג}שנראה שאינם מכוונים.

^{נד}ועוד נראה, שהיה יכול לערבינהו כחדא, ולימא "ואעשך לגוי גדול ואברכה" וכו' - זה שאומרים אלקי אברהם ואלקי יצחק ואלקי יעקב, ^{נז}ומדלא אמר הכי, הכרח הוא שכל אחד מהחלוקות ^{נח}יהיה לו יחס זמ שננגדו.

^{נח}ועל כן נראה לומר, שלהיות גדולת ותפארת המלך רבה כשהיה לו עם רב, כי 'ברוב עם הדרת מלך' (משלי יד, כח), נראה שאינו כבודו יתברך ליחד שמו על ^{נח}איש יחידי, כי הוא מלך מלכי המלכים, אדון עליונים ותחתונים. ^{נח}אמנם כאשר יודע כי האיש ההוא ^{נח}הוא חשוב ושקול כאומה ^{נח}שלימה, אז יהיה כבודו יתברך במקומו מונח אצל הכל. ועל כן אמר: 'ואעשך לגוי גדול' זה וכו', ^{נח}כלומר, אעשך אתה לבדך כאילו אתה גוי גדול ראוי ^{נח}ליאמר שאני אלקיך, וזה יהיה כבודי. ולכן אמר: זה שאומרים אלקי אברהם. 'ואברכך' זה שאומרים אלקי יצחק, יובן עם

השלטון, היא המדת הדין השולטת, ויצא דינו לישרף, הוא כח הדין השורף. צפה השלטון שעתיד לצאת ממנו יעקב היא מדת הדין ^{נח}י, ובזכותו ניצול.

(יב, ב) **ואעשך** לגוי גדול ואברכה ואגדלה שמך והיה ברכה. 'והיה ברכה' ^{נח}אינו בכלל הברכה ^{נח}, אלא תנאי שהתנה עמו הקדוש ברוך הוא, אמר, שיעשנו לגוי גדול ויגדלנו, כל זמן שיהיה ברכה, היינו שיעשה באופן שכל מי שיבא לברך את בנו אם בתמימות, אם ביושר, ואם באמונה וכיוצא. וכלל הדבר, בכל מעלות המדות ומעלות שכליות שיבחר בו שום אדם, כולם ימצאו בו, באופן שמי שיחפוץ לברך את בנו שיהיה תמים יאמר ^{נח}יהי תמים כאברהם, וכן בכל שאר ^{נח}המדות. נמצא שחייב אותו להיות נשמר מכל חטא, ^{נח}ושיבש לעשות כל מעשים טובים שאפשר לעשות, כדי שלא תהא ברכת המברך בשמו ריקנית. וכן ^{נח}עשה, כמו שמעיד הכתוב (נחמי ט, ח): 'ומצאת את לבבו נאמן לפניך'.

^{נח}**ובפרק ערבי פסחים**

(פסחים קז, ב)

ג'רסינן, 'ואעשך לגוי גדול' -

מאמר 'ואעשך' לגוי גדול זה שאומרים אלקי אברהם וכו'

שינויי נוסחאות

נד. בכ"ל: 'אין זו בכלל'. נח. בכ"ל: 'יהי רצון שהתיה תמים'. נח. בכ"ל: 'המדות הנזכרים לעיל'. נח. בכ"ל: 'ומבקש'. ובכ"פ: 'ושבקש'. נח. בכ"ל: 'קיימר'. נח. בכ"ל זה מאמר בפני עצמו. נ. בכ"ל: 'אמר ז"ל ואעשך...'. נא. בכ"פ: 'להבין'. נב. בכ"פ: 'יגם הכתוב הזה'. נג. בכ"ל: 'כי נראה'. נד. בכ"ל זה המשך אחד להנאמר מקודם: 'ולמה לא ערבינהו כחדא...'. נה. בכ"ל: 'דמדאמר הכי צריך שכל...'. נו. בכ"ל: 'יהא מכוון אל הנאמר בו'. נז. בכ"ל: 'אמנם נראה כי אינו כבודו יתברך...'. נח. בכ"ל: 'אדם אחד, דבשלמא על אומה שלמה שפיר, כי 'ברוב עם הדרת מלך', וכל שכן למלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שהוא אדון...'. נט. בכ"ל: 'אבל'. ס. בכ"ל: 'יהיה'. סא. בכ"ל: 'יכללה'. סב. בכ"ל: 'לך לבדך אעשה כאלו אתה גוי גדול'. סג. בכ"ל: 'שיאמר'.

שהיה יעקב איש תם, כי מפני זה היה איש תם, כי עם מי שצריך הלך עמו ברחמים, והיה הולך בדין קשה ובכרמה עם מי שהיה צריך, כי יש בו ב' חלקים, שהם חסד ודין]. כח. ראה דעת זקנים כאן שפירש גם שהוא לשון צווי.

כז. ראה זח"א תולדות קלט, ב: 'ואף על גב דיעקב אקרי גבר שלים, בגין כך הוה שלים, עם מאן דאצטריך ליה למיהך עמיה ברחמי הוה אזיל, ועם מאן דאצטריך ליה למיהך עמיה בדינא קשיא ובעקימו הוה אזיל, בגין דתרי חולקי הוו ביה' [נתניום: 'ואף על פי

מה שאמרו (יזמא פו, א): "כל זמן שדברורו של אדם בנחת עם הבריות, ומשאו ומתנו נאה בשוק, מה הבריות אומרות: 'ברוך שזה ילד, ברוך שזה ^{טז}גדל'". ועל כן ^{טז}כשהיה יצחק ראוי שיאמר עליו 'אלקי יצחק', יברכו את אברהם ^{טז}ויאמרו: 'ברוך שזה ^{טז}ילד' וכו', וזהו אומרו: ואברכך זה שאומרים אלקי יצחק, כלומר, כיון שאומרים 'אלקי יצחק' נמצא שאתה מבורך. ואגדלה שמך ^{טז}וכו', ^{טז}פירוש, כשהיה גם יעקב ראוי שיאמר עליו 'אלקי יעקב' כי יהיה שמו של אברהם מתגדל, כי יאמרו איך גדל כראוי את בנו, שגם הוא למד ממנו וגדל בנו לעבודת השם יתברך. אמר אברהם: יכול יהיו חותמין בכולם, פירוש, בראות העולם כי יצחק הוא ראוי מעצמו, וכן יעקב, יכול שיאמרו כי מעצמם טוב בחירתם היתה בלי ^{טז}אמצעותי. אמר לו: והיה ברכה, כך חותמין, הכל יאמרו כי אתה ^{טז}מקור ושורש לכולם, וממך למדו. ^{טז}וכן מעיד הכתוב, באומרו (להלן יח, יט): 'כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו' וכו'.

ולפי פשט הכתוב ואגדלה שמך, רוצה לומר, שיפרסם שמו בעולם עד שכלם היו חפצים לראותו. וזה מדה כנגד מדה, כי בכל מקום שהיה הולך עם היות כל אנשי המקום עובדי עבודה זרה, לא

היה מונע עצמו מלקרות בשם ה', ולהוכיחם שלו יתברך בלבד ראוי לעבוד כי הוא אדון כל הארץ ^{טז}, ולא היה מפחד פן יאספו ההמון להורגו, כאשר הסברא נותנת. כך השם יתברך היה משים בלב כל העמים לרוץ לראות פניו, לפי שנתפרסם בעולם שניצול מכבשן האש, ורבים היו שלא האמינו, עד שייצא מלך סדום מבארות חמר ^{טז}, על כן כשהיה אברהם עובר במקום, והיו בני העיר שומעים את שמעו, כולם רצים לראותו, מי בשוק מי ברחוב ומי בחלון, ובה נתגדל שמו עד שחשבוהו ^{טז}נשיא אלקים.

(יב, ד) ויֵלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵי ה'. פירוש, ^{טז}הלך אליו אברהם בכל הדרכים שצוה אליו ^{טז}ה'. הלך יחידי בארץ כאשר אמרנו (לעיל ד"ה ולפי שאברהם), ואחר כך לקח אשתו וכל ביתו והלך לדור בארץ כנען.

עוד יפורש. על דרך מה שאמרו בזוהר (בפרשתן עה, א), שהיה אברהם שוקל בדעתו ^{טז}באיזה מקום היה ראוי לו ^{טז}לקבוע דירתו, ומסתכל היה בחכמתו מי היה שר ^{טז}או שופט בכל עיר ועיר, עד שהגיע אל מקום שכב (פסוק ו), היא ארץ ^{טז}עשיראל.

שינויי נוסחאות

טז. בכ"ל: 'גידל'. טז. בכ"ל: 'בהיות'. טז. בכ"ל: 'באומרים'. טז. בכ"ל: 'גידל'. טז. בכ"ל: 'זה שאומרים אלקי יעקב' במקום 'וכו'. טז. בכ"ל: 'כי כשהיה'. ולהלן חסר תיבת 'כי'. ע. בכ"ל: 'אמצעי'. עא. בכ"ל: 'המקור והשורש'. עב. בכ"ל: 'ועל כן אמר במקום אחד כי ידעתיו... אחריו וכו'. וכל השאר עד הסיום חסר. עג. בכ"ל: 'לנשיא'. עד. בכ"ל: 'סוף דבר הלך אברהם כמו שדבר אליו ה', דהיינו, שילך לדור בארץ ישראל, והוא לא הבין מתחלה, אלא חשב שהצווי היה לו פרטי שילך יחידי, אבל בסוף הלך לגמרי עם לוט ואשתו וכל רכושו. והיינו דכתיב (יב, ו): 'ויעבר אברהם בארץ, פירוש, קודם נוסעו לגמרי מחוץ עבר בארץ יחידי. ולפי שהיה דעתו לשוב לחוץ קרא אותו העברה. אי נמי, כמו שאמרו בזהר...'. עה. בכ"ל: 'יתברך'. עו. בכ"ל: 'מאיוה'. עו. בכ"ל: 'לדור, והיה מסתכל מ...'. עז. בכ"ל: 'וימושל'. עז. בכ"ל: 'הקדושה כנוכר לעיל, אשר היה דר שם האלקים, המורה דרכיו יתברך לכל העולם, הוא שם בן נח. 'והכנעני אז בארץ', ספר בשבחו של אברהם, שעם היות כל העולם מתעסק לאצור אוצרות ולכבוש כרכים ומדינות. וזהו אומרו: 'והכנעני אז בארץ'....

כט. והשווה סנהדרין נב, א.

ל. ראה להלן יב, ח; יג, ד וכו', לג.

לא. השווה דברי הגמרא סוטה י, א; הובא ברש"י

להלן כא, לג ד"ה ויקרא שם.

לב. ראה בראשית רבה בפרשתן פמ"ב, ז; הובא ברש"י להלן יד, י ד"ה בארות בארות.

כגון איוב וחבריו לדברי מי שאומר שבזמן ההוא היה ד'. ולהיות אברהם שורש ועיקר¹⁹ לפרסום אלקותו יתברך, ראשון נקרא ולא שם, ויאהבהו השם יתברך על כל שקדמו לו.

¹⁹ עוד ראוי היה אברהם¹⁹ אבינו שיאהבהו השם יתברך יותר מלשם ועבר. לפי שהם לא הניחו בנים ממלאים מקומם, אבל אברהם הניח בן ממלא²⁰ מקומו בחכמה²¹ וביראת חטא, ולזה כביכול הוא יתברך מתנצל למה חבבו כל כך, ואמר (להלן יח, יט): 'כי ידעתי למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחרי' וכו'. הביטו וראו כמה צהיב אדם לגדל את בניו ליראת ה', שהרי לא בחר הוא יתברך באברהם בשביל²² חכמתו וצדקו, כי הלא שם ועבר היו צדיקים²³ חכמים ונביאים כמוהו, ואלו ניסה אותם גם הם היו עומדים בנסיונם. כי הלא ידענו שהנסיון הגדול שבכלם היה העקידה, והנה שם²⁴ כשהרג אברהם את בניו לכבוד השם יתברך לא נצטער, וברכו²⁵, נמצא שאהבת הבנים לא היה²⁶ מחשיבה כנגד אהבת המקום ברוך הוא. אם כן, לא אהב אברהם אלא מפני שהדריך בניו בדרך ישרה.

מאמר לא שם
אדם נרה
מאברהם וכו' ²⁷ ובמדרש רבה (בפרשת
פל"ט, יא), 'והיה

והבנעני אז בארץ, כנעני פירושו סוחר, מלשון (ישעיה כג, ח): 'כנעניה נכבדי ארץ'.²⁸ ואז לא היו כל כך רעים לה' כמו שהיו באחרונה, אלא עוסקים בישובו של עולם, כמו שאמרו ז"ל (בראשית רבה בפרשתן פל"ט, ח): "כשראה אותם עוסקים בחרישה ובזריעה ונטיעה, אמר: 'יהי רצון שיהא חלקי בארץ הזאת'". אך לא נתעכב שם להרויח, אלא ויעבור בארץ, דרך העברה, והלך ללמוד תורה משם בן נח²⁹.

למה לא אהב הוא
יתברך שם ועבר
כמו אברהם
ואולם ראוי לחקור ולידע, למה זה חשבה אלקים לאברהם לצדקה³⁰ מה שהיה מפרסם אלקותו יתברך יותר³¹ משם ועבר, והלא גם הם היו קובעים מדרשות לשם שמים ולומדים תורה ברבים.

אמנם הסיבה היא, שלולא אברהם לא היה שם בן נח קובע³² מדרשות, כי להיות כל דבריו דברי קבלה לא היו מאמינים בני העולם לדבריו. ואחרי שבא אברהם והוכיח להם בראיות כי משובשים היו, התחילו להאמין גם לדברי קבלה. ולכן מתחלה לא היה שם קובע מדרשות, לפי שלא היה לו למי ילמד, אבל אחרי³³ שבא אברהם³⁴ והוכיח להם בראיות וסתר טענותיהם הכוזבות, נבוכו בשכלם,³⁵ ויאמינו גם לשם ולדבריו הטובים שבהן,³⁶

שינויי נוסחאות

פ. בכ"ל: 'עם כל זה ויעבר אברהם, לא היה מתעכב בשום מקום להרויח. מעתה ראוי לחקור ולידע למה זה חשבה...'.
פא. בכ"ל: 'פרסום אלקותו יותר מלשם ולעבר. ועוד אמרו (*) על פסוק (ד) ויקרא שם אברהם בשם ה' - 'שהוא היה ראשון ואב לגרים'. וכן אמרו (בראשית רבה בפרשתן פל"ט, א): 'משל לעובר ממקום למקום וראה בירה דולקת וכו', והלא שם בן נח זקן ממנו, ולמד לכל העולם דעת את ה', ואמרו (*) שהיה הולך ממקום למקום קובע מדרשות, ולו היה ראוי כל הכבוד שעשה ה' לאברהם. אמנם ראוי לדעת, כי לולא אברהם...'.
פב. בכ"ל: 'שסתר טענות הכוזבות'. פג. בכ"ל: 'יעל כן היו מאמינים בדברי שם, ואז התחיל לקבוע מדרשות. ולהיות...'.
פד. בכ"ל: 'לפרסם בעולם אלקותו'. פה. בכ"ל: 'ועוד'. פז. בכ"ל: 'אבינו ע"ה'. צ. בכ"ל: 'משם'. צא. בכ"ל: 'כי הם'. צב. בכ"ל: 'את מקומו'. צג. בכ"ל וכו"פ: 'ויראת'. צד. בכ"ל: 'יעל זה'. צה. בכ"ל: 'מחוייב'. צו. בכ"ל: 'צדקתו וחכמתו'. צז. בכ"ל: 'וחכמים'. צח. בכ"ל: 'כאשר הרג'. צט. בכ"ל: 'מחשיבם'. ק. בכ"ל: 'זה מאמר בפני עצמו'.

ל. ראה לעיל הערה י.
ל. ראה בראשית רבה וירא פנ"ז, ד.
ל. ראה להלן יד, יט וברש"י שם. מדרש תנחומא בפרשתן, סימן טו.

מתפלל וכו', כלומר, מכח קל וחומר, ומה אם כשהיה מתפלל על העקרות ועל החולים היו נפקדות ומרויחים, כמו שמצינו באבימלך ואשתו ואמהותיו^{יז}, עם היות שלא ^{קח}עסקו יחד, ^{קא}אותם שהיו סוחרים עמו והיו נוטלים מעותיו או בהמותיו ^{קז}שכבר מבורכים היו, על אחת כמה וכמה ^{קח}וכל שכן, להיות דרך הקונים ומוכרים לברך המקח ולומר: 'הי רצון שתצליח במקחך', וכיוצא, ^{קט}בודאי שהיה מתברך.

רב הונא הוסיף, שגדול כחו של אברהם, ש'באור פניו פני מלך חיים'^{יז}, ובמה שרואים אותו בלבד היו מרויחים, היינו מקל עליהם חליים. ורב חנינא הוסיף, שאפילו ספינות ^{קא}הפורשות ^{קיא}בים היו מתברכים, עם כי לא היו רואים פניו, ולא היה אברהם יודעם, היו ניצולות בזכותו. כן מצינו שם את רבי שמעון בן יוחאי^{יח} ורבי יהושע בן לוי^{יט} וחסידים הראשונים^י שזכותם הציל העולם מכל מקרה רע. הוסיף רבי יצחק ואמר, שמא תאמר שאני אברהם ^{קיב}דרב גובריה שנתנסה בעשר נסיונות, הוא ניהו דזכותו מועיל לכל בני דורו, אבל שאר ^{קיד}צדיקים שבכל דור ודור לא. תלמוד לומר מעשה ידיו ברכת, שאף לאיוב עם היותו משאר העמים עשה כן, שכל היוצא מתחת ידו ברכת. ^{קיד}ואם לאיוב כן, קל וחומר לשאר הצדיקים שבאומה

ברכה, אמר רבי לוי, לא שם אדם פרה מאברהם עד שנתברך מאברהם' ולא שמה לו עד שנתברך [מאברהם]. כיצד, אברהם היה מתפלל לעקרות והן נפקדות, על החולים והם מרויחים. רב הונא אמר, לא סוף דבר, אברהם הולך אצל החולה, אלא החולה רואה אותו ומרויח. אמר רבי חנינא, אפילו ספינות שהיו מפרשות בים הגדול היו ניצולות בזכותו [וכו']. אמר רבי יצחק, אף לאיוב עשה כן, שנאמר (איוב א, י): 'מעשה ידיו ברכת', לא נטל אדם פרוטה מאיוב ונצטרך ליטול ממנו פעם שניה, עד כאן. המאמר הזה קשה, כי ^{קא}מה ראייה הוא מה שהיה אברהם מתפלל בעד העקרות ^{קב}אלו 'לא שם אדם פרה' וכו'. ולרב הונא ורבי חנינא, מנא להו הא דאמרי.

אמנם רבי לוי ראה והנה היה אברהם מגייר גיורין (בראשית רבה וישב פפ"ד, ד), ומי שלא היה רוצה להודות לאדון הכל ^{קא}ולברכו היה נוטל ממנו שכר אכילתו, כמו שאמרנו במדרש (שם ורא פמ"ט, ד). ואם כן, לא ^{קד}היו עסקיו אלא עם המאמינים באלוקותו יתברך, וזכות זה מספיק שייתברכו.

וזהו לא שם אדם פרה מאברהם, דהיינו, קונה מאברהם. וכן לא מכרה לו, דהיינו שמה לו, אלא אם כן מתברך, כי מכיון שנכנס באמונת ה' הברכה באה מעצמה. כיצד, כלומר, מנא לן. אברהם היה

שינויי נוסחאות

קא. בכ"צ: 'איך הוא ראייה אל' לא שם אדם פרה' וכו' מה שאמר היה אברהם מתפלל לעקרות ונפקדות, מה לתכן את הבר, ולרב הונא... קב. בכ"פ: 'אלא'. קג. בכ"צ: 'בברכו אליו, היה...'. קד. בכ"צ: 'היה מתעסק ונושא ונותן אלא עם מאמינים באלקותו...'. קה. בכ"צ: 'היו מתעסקים יחד'. קו. בכ"צ: 'אלו'. קז. בכ"צ: 'שמוכרים'. קח. בכ"צ: 'ולא עוד אלא שכן דרך הקונים...'. קט. בכ"צ: 'על אחת כמה וכמה שהיה'. קי. בכ"צ: 'המפורשות'. קיא. בכ"צ: 'בים הגדול ולא היו רואות פניו...'. קיב. בכ"צ: 'משום דרב'. קיג. בכ"פ: 'הצדיקים'. קיד. בכ"צ: 'כלומר, כל אשר היה יוצא מתחת ידיו. ואם...'

יז. ראה להלן כ, יז. בבא קמא צב, א.

יח. על פי משלי טז, טו.

יט. ראה זח"א רנה, א בהשטמות.

שאינן לה הפסקה. דאי לא נימא הכי, איך יתקיים: 'אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה' (להלן טו, ז). וכן 'ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריו אחוזת עולם' (להלן מה, ד). אלא על כרחין היא 'הארץ הזאת' דוקא, 'ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד' (דברים יא, יב), ארץ חפץ שאמרנו, וכל אשר קיימנו ירא שמים לא מבני אברהם הוא, ואינו נוחל את הארץ קבוצה.

ועם כל זה כאשר רבו אותם שהיו ראויים להקרא בניו, הם הדור שקבלו התורה וקיימוהו, מלבד הארץ העליונה נחלו גם כן הארץ התחתונה, אך לא מכח ירושת אבות, אלא כמו דבר הנמשך מן המקור, כי מי שהוא שולט בשורש הוא שולט בענף.

או אפשר לומר. קבוצה שהפשט לא יופשט, וגם הארץ התחתונה נתנה לו ולזרעו אחריו, וכמו שנוכח בפרשת וארא בעזר ה' יתברך על פסוק (שמות ו, ד): 'וגם הקימותי את בריתי אתם'.

(יב, ט) ויסע אברהם הלך ונסוע הנגבה. כשם שכל אחד מהיסודות בצאתם חוץ ממקומם המיוחד להם אינם נחים עד שובם שם, כי הטבע דוחקם. כן היה אברהם טבעו דוחקו ומדריכו ללכת אל

ישראלית, כי הצדיק הוא יסוד עולם, וזכותו מגין לכל הדור, כמו שאמרנו ברבינו הקדוש (ירושלמי כלאים פ"ט, ה"ג): שכל ימי היותו כואב בשיניו לא הפילה אשה עוברת וכו', וכל זמן שרבי אלעזר בר שמעון היה מושכב בעליה מת, לא מת אדם בלא זמנו (בבא מציעא פד, ב"פ, א) כ"פ, וכל ימי רבי שמעון בן יוחאי לא נראתה הקשת (ירושלמי ברכות פ"ט, ה"ב), [קטן וכיוצא].

(יב, ה) ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען. זה אחד מאותם שקפצה להם הארץ, יצאו ללכת ולא הלכו אליו, נמצאו עומדים בתוכה, מכאן אמרו (חז"א בפרשת עז, ב): 'הבא ליטסהר מסייעין אותו'.

(ז, ז) ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת. אין הכוונה קטן אל הארץ אשר עפר יסודה, כי 'לזרעך אחריו' מורה ליצחק, ועדיין הכנעני יושב בארץ, ולא שלם עון האמורי עד דור קי"רביעי. אלא היא הארץ העליונה אשר לעומתה תחם הארץ קי"בגבולותיה סביב בעולם הזה התחתון, כדכתיב (תהלים קכב, ג): 'ירושלים הבנויה כעיר שחוכרה לה יחדיו', היא הארץ אשר ירשו בניו אחריו דור אחר דור, ירושה

שינויי נוסחאות

קטן. נוסף על פי כ"צ. קטן. בכ"ל: 'על'. קי"ד. בכ"פ: 'הרביעי'. קי"ח. בכ"פ: 'לגבולותיה'. קי"ט. בכ"פ: 'איננו'. קכ. בכ"ל: 'כי עקר האהבה ... היתה מפני מה שכתוב (להלן יח, ט): 'כי ידעתיו וכו', ועם כל זה...'. קכא. בכ"ל: 'כי עם היות עקר כוונת המתנה על הארץ הזאת שאמרנו הפשט לא...'.
מא. ראה משלי י, כה.
מב. ראה ...
מג. ראה בראשית רבה חיי פנ"ט, יא. מדרש שוחר טוב, מזמור קי. ומה שבגמרא חולין (צא, א) לא מני אלא שלשה שקפצה להם הארץ, בעל כרחך

מדרשים חלוקים הם [ראה יפה תואר בראשית רבה שם].

מד. ראה להלן טו, טז.

מה. ראה בבא בתרא קלג, א.

צדק (להלן יד, יט): 'ברוך אברם לאל עליון', אל הוא קכחחסד, 'חסד אל כל היום' (תהלים נב, ג), ברוך הוא לחסד עליון. עיין בזוהר (ח"א וירא קיט, ב) על פסוק (בראשית כב, א): 'והאלהים נסה את אברהם', שכתוב כיוצא בזה ביצחק נב.

(יב, ט) וידי רעב בארץ וירד אברהם מצרימה. רצה הוא יתברך שילך אברהם למצרים כדי שיכיר ההפרש שבין ארץ ישראל שהיא ארץ קכחקדושה למצרים ארץ הטמאה, כי מצרים היתה מטרופולין לכלן (בראשית רבה מקץ פצ"ב, ח).

ובזוהר (בפרשתן פג, א) על פסוק זה אמרו, שאם לא היה יורד למצרים לא היה חלק אחוזתו של אברהם בהקדוש ברוך הוא, וכן ישראל נשתעבדו שם, מפני שרצה הוא יתברך לקחתם לו לעם. וכן נתן הארץ תחלה לכנען, כדי ליתנה אחר כך לישראל נד. נמצא, כי הצירוף שמצד הקדוש ברוך הוא אותנו בגליות בארצות העמים, הוא כדי להעלותינו אחר כך ברום מעלת הקדושה. ולפי זה, צא וחשוב איך נתגדל מעלתנו קכטיותר משאר האומות, ואפילו מהמלאכים, שאם בשביל השתעבדם רד"ו שנה וכמעט שלשה

הארץ אשר היתה חלקו ונחלתו היא ארץ כנען. כי כאשר כלל השם יתברך שפת כל הארץ חלקם בשבעים לשונות נ, והציב להם מקום מיוחד בארץ אשר היא מכוונת תחת ממשלת השר קכבהשולט עליה נ, הוא שאמר רבשקה לשבנא (מלכים ב יח, לגילה. ישעיה לו, יח"כ): 'מי בכל אלקי הארצות אשר הציל את ארצו מיד מלך אשור'. ובחלוקה ההיא לא רצה הוא יתברך שיהיו שום אחד מהשרים שולטים בארץ ישראל, ולא נתן להם קכבכמו כן רשות ליכנס באוריה, אלא הניחה לחלקו ולחלק אומתו הנבחרת. לפי שארץ ישראל מקום מיוחד הוא לישראל, חפץ ורצון כל אחד מהם להיות קכדשם, אם לא חי אחרי שמת נ. ולהיות אברהם אב לכלם נ, היה הלך ונסע קכהלעומתם, כטעם (בראשית רבה וירא פנ"ג, טו): 'זרוק חוטרא אאורא אעיקרא קאי', זהו פשוטו.

קכו אבל סוד הענין הוא, כי אברהם היה תמיד הולך ומתעלה במדתו שהיא מדת החסד נ, וזה לפי שבמדרגות הנשמה צריך לתקן תחלה חלק התחתון ואחר כך העליון נ, ומדרגותיה הם כנגד המדות, והמדות הם כלולות זו מזו נ. ותחלה היה אברהם אוהז במדת החסד, בחלק התחתון מסטרא דנוקבא. ואחר כך נתעלה בחסד עליון מסטרא דדכורא, הוא שאמר לו מלכי

שינויי נוסחאות

קכב. בכי"פ: 'השופט'. קכג. בכי"ל: 'גם כן'. קכד. בכי"ל: 'הוא שם'. קכה. בכי"ל וכי"פ: 'לעומתה'. קכו. בכי"ל: 'ואולם'. קכז. בכי"ל: 'חסד לחסד עליון, עיין...'. קכח. בכי"ל: 'הקדושה'. קכט. בכי"ל: 'אצלו יתברך יותר'.

מו. ראה תרגום יונתן לעיל יא, ח. פרקי דרבי אליעזר, פכ"ד.

מו. ראה זח"א וישלח קעז, א.

מח. ראה מדרש תנחומא, משפטים סימן יז: "וזאתן לך ארץ חמדה" (ירמיה ג, יט), ארץ שנתחמדו לה כל גדולי עולם". וראה עוד שם פרשת ויחי, סימן ג: "האבות תובעין ומחבבין קבורת ארץ ישראל".

מט. ראה ברכות יג, א.

נ. ראה זח"א בראשית מז, ב. ועוד הרבה.

נא. ראה ...

נב. ראה תיקוני זהר תיקון יט מא, ב. פרדס רמונים שער ח, פ"ב.

נג. ראה ...

נד. זה לשונו: 'את חזי, רזא דמלה, אי אברם לא ייחות למצרים ולא יצטרף תמן בקדמיאת, לא יהא

עניים מאד^ס, ואיך אפשר שאברהם אבינו ע"ה היה חפץ במתנות, קל"ה והנה הוא אמר למלך סדום (להלן יד, כג): 'ולא תאמר אני העשרתי את אברם' ^{סא}. קל"ה ואין לומר, כי עם היות שהוא לא היה חפץ בכך אמר כן קל"ה להפיס דעתה של שרה, קל"ה לפי שסתם נשים קמצניות הן^{סב}, קל"ה כי שרה לא היתה כשאר נשים, וטפל היה אברהם אליה בנביאות (תנחומא, שמות סימן א), הנה כי שלמה [קל"ה היתה] בכל דבר, ובכל מיני שלמיות, מלבד כי 'אשת חבר הרי היא כחבר' (עבודה זרה לט, א).

ואם תאמר שאני הכא, כי הכתוב (להלן פסוק טז) מעיד ואומר: 'ולאברם היטיב בעבורה', וכן הוא אומר (שם): 'ויהי לו צאן ובקר וחמורים' וכו', וכן רז"ל (בראשית רבה בפרשת פמ"א, ג) אמרו על פסוק (יג, ג) 'וילך למסעיו' - 'שהלך לפרוע הקפותיו', שכשירד למצרים לא היו לו מעות לפרוע. לזה היינו יכולים להשיב ולומר, שאין משיבין על המדרש^{סג}, קל"ה וכל היכא דמצין למדרש דרשינן^{סד}, אך אם נוכל לישב

רביעים מהם היו קל"ה כשרים שם, קל"ה כי לא התחיל השעבוד עד שנולדה מרים^ה, ובשכיל השעבוד ההוא נעשו עם נבחר מאתו יתברך, והם לא היו עוסקים בתורה ולא היו עושים מצות. בגלות הזה שעמדנו בו יותר מאלף ות"ק שנה, ואנו מלאים מצות כרמון^ז, עם כי אינן נעשות כתקונן, על אחת כמה וכמה, מהרה יגאלנו הוא יתברך, הגם כי קל"ה ככל שמתעכבת הגאולה יגדל ערכנו.

אברהם לא קבל (יב, יג) **אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך**. קשה לפרש ייטב לי שיתנו לי מתנות^ז, כי הלא בפרק (קמא) [שלישין] דקדושין (נט, א) אמרינן, שמדת חסידות הוא שלא לקבל מתנות^ה, וכן הביאו הפוסק בשלחן ערוך סוף הלכות מתנות (חושן משפט סימן רמט, סעיף ה), וכתוב (משלי טו, כז): 'שונא מתנות יחיה'. וחכמי הגמרא היו נוהרים שלא ליהנות משום אדם^{יט}, אף אם היו

שינויי נוסחאות

קל. בכ"ל: 'כמו שרים'. קל"ה. בכ"ל: 'שלא התחיל'. קל"ה. בכ"ל: 'בכל יום שמתעכבת'. קל"ה. בכ"ל: 'ויהי הוא אומר'. קל"ה. בכ"ל: 'כי הקדוש ברוך הוא אמר להעשירני. ואין לומר...'. קל"ה. בכ"ל: 'לפייס'. קל"ה. בכ"ל: 'כי סתם'. קל"ה. בכ"ל: 'זה אי פשר, כי...'. קל"ה. נוסף מכ"פ. קל"ה. בכ"ל: 'שכל'.

פ. ראה מגילה שם על רבי אלעזר בן פדת. וראה תענית כה, א דעני הוה.

פא. ראה להלן פרשת ראה, בפסוק (טו, ז) כי יהיה בך אביון: 'וחסידים הראשונים היו נוהרים מאד מלקבל מתנות עם כי היו בתכלית העוני, כי 'ברכת ה' היא תעשיר' (משלי י, כב), שהיא נתנה בעין יפה, לא כן מתנת כשר ודם שאפשר שיש בה איוזה תכלית גרוע'.

פב. ראה בבא מציעא פז, א.

פג. ראה תיקוני זהר חדש עח, ב. פענח רזא פרשת בראשית, בפסוק (ג, ז) ויתפרו עלה תאנה. וראה גם בהקדמה למורה נבוכים.

פד. ראה פסחים כד, ב ועז, ב.

חולק עדיבה בקודשא בריך הוא. כגוונא דא לבנוי, כד בעא קודשא בריך הוא למעבר ליה עמא חדא, עמא שלים, ולקרבא לון לגביה, אי לא נחתו בקדמיתא למצרים ולא יצטרפון תמן, לא הוו עמא יחידא דיליה. כגוונא דא, אי לא אתייהיבת ארעא קדישא לכנען בקדמיתא וישלוט בה, לא הות ארעא חולקיה ועדיבה דקודשא בריך הוא, וכלא רזא חדא'.

גה. ראה פסיקתא רבתי, פט"ו. שיער השירים רבה פ"ב, יא. תנחומא (ישן), בא סימן ז. ועוד.

גו. ראה ברכות נז, א.

גי. וכמו שפירש רש"י כאן. וראה גם זח"ג תזריע נב, א.

גח. ראה עוד בהערה הבאה.

גט. ראה מגילה כח, א. בבא בתרא יג, ב. חולין מד, ב.

קמ^דלא גרע אברהם מיתר החסידים ואנשי קמ^אמעשה במה שלא לקח מתנות באדם, הייטב.

לכן קמ^באפשר לומר, כי אברהם אבינו כשנסע מחוץ היו לו נכסים רבים, שכן מעיד הכתוב, באומרו (לעיל פסוק ה): 'ויקח אברהם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו'. וכשהוצרך לירד למצרים מפני הרעב, קמ^גכבר אכל כמעט את כל קמ^דאשר לו, כי לא יצא חוצה לארץ אלא בהכרח. ומהמעט שנשאר בידו, קנה פרקמטיא הטובה קמ^הבמצרים, ואמר לשרה: אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך, היינו, שירבו הקופצים עלי לקנות מסחורת, כי זה יאמר קמ^ואהנה אותו מנכסי כדי שיתרצה קמ^זשהיאנה אלי, וזה גם כן קמ^חואמר אוסיף על מקח חברי, קמ^טובכן אתעשר, וכן היה. ואפשר שמציאה מצא, או שמיד מכר את סחורתו וחזר וקנה ומכר כמה פעמים קמ^יבזמן מועט שהיה במצרים.

ואם תאמר והלא כתיב: ולאברם היטב בעבורה, שהוא לשון יחיד, נראה, כי פרעה הוא המטיב. אפשר לומר, כי מלת 'היטיב' חוזר אל השם יתברך, כי הוא המטיב קמ^אלכל. ואף אם באנו לומר קמ^בשחזר לפרעה, לא היה הוא הנותן משלו כלום, אלא קמ^גכשראו המצרים שאשתו היתה, אמרו אותם קמ^דשקנו מסחורתו, הנה רימה אותנו, כי אני לא הייתי קונה

אבל הנכון הוא כמו שכתבנו בראשונה, כי השם יתברך המציא לו מציאה שממנה העשיר, ולכל הדברים פרעה לא נתן לו כלום, והיינו דכתיב: ויהי לו צאן ובקר [קמ^טוחמורים וכו'], ולא כתיב 'ויתן לו' כמו שכתוב באבימלך (להלן כד, לה), שהכוונה לומר 'ויהי לו' קודם לכן. ולדרך השני, על כן הוצרך פרעה לשלוח אתו אנשים ללוותו, מחשש פן יאנסוהו בדרך פה. קמ^יוזהו וישלחו אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו (יב, ט), כלומר, בעד כל אשר לו, צוה עליו אנשים שמא יורו היתר לעצמם לאנסו בדרך. ועוד הכתוב עצמו מעיד, שכל מה שהשיג אברהם לא היה ממה שנתן לו פרעה, שהרי כתיב: 'ויהי לו צאן ובקר' וכו', ואחר כך: 'וינגע ה' את פרעה' (פסוק יז), משמע שקודם קמ^אשנתנגע היה לו כל המקנה ההוא.

ואם תאמר והלא באבימלך כתיב (להלן כ, ט): 'הנה נתתי אלף כסף לאחיך', וכן כתיב (להלן כ, יד): 'ויקח אבימלך צאן ובקר וכו' ויתן לאברהם', נראה שקבל מתנות מאבימלך. יש לומר, כי אבימלך נתנה לו לפרעון כדי שיתפלל עליו, כי כן היה דרכם כשהיו מבקשים דבר מהנביא היו נותנים לו

שינויי נוסחאות

קמ. בכ"ל: 'באופן שלא ימעט אברהם אבינו'. קמא. בכ"פ: 'המעשה'. קמב. בכ"ל: 'אומר אני כי'. קמג. בכ"ל: 'וכבר'. קמד. בכ"ל: 'רכשו', קנה ממה שנשאר לו פרקמטיא... קמה. בכ"ל: 'למצרים'. קמו. בכ"ל: 'אני אהנה'. קמז. בכ"ל: 'וכי'פ: 'להשיאה'. קמח. בכ"פ: 'יאמר'. קמט. בכ"ל: 'יבזה'. קנ. בכ"ל: 'בג' חדשים שישב במצרים, כמו שאמר רש"י בפרשת וירא (כא, לד ד"ה ימים רבים). ואם... קנא. בכ"ל: 'האמיתית'. קנב. בכ"ל: 'שחזרו'. קנג. בכ"ל: 'כאשר ראו'. קנד. בכ"ל: 'שקנו ממנו'. קנה. בכ"ל: 'ממנו'. קנו. בכ"ל: 'בידי'. קנז. בכ"ל: 'ולכן'. קנח. בכ"ל: 'וסדרו לפניו'. קנט. נוסף מכ"ל. קס. בכ"ל: 'וזהו אומרו'. קסא. בכ"ל: 'שנתנגע פרעה'.

עלה בדעת אברהם ^{קסח} להחביא שרה בתיבה למען לא יראו אותה המצרים ^{סח}, אבל זיו יופיה הבהיקה מרחוק, שמאז ראו המצרים את האשה 'כי יפה היא מאד', ואברהם לא ידע מזה כלום ^{סח}, לפיכך החביאה בתיבה, ועל כן שאלו לו מה הוא הטמון בתיבה, וביקש לפרוע כל מה שהיו שואלים לו, ולא הועיל לו, כי משראו האור ההוא ולא היו יודעים מהיכן בא, רצו לראות מה בתיבה, ואז ראו אותה שרי פרעה, ואמרו ראוייה זו למלך ^{סח}. וכששמע המלך הדבר, שלח ולקחה בעל כרחה, והיינו דכתיב (פסוק טו): 'ותקח האשה בית פרעה'.

מעשה אין מקום לפעור פה נגד אברהם כאשר עושים רבים ^{סח}, שאומרים תימה הוא, איך אברהם הביא בנסיון ^{קסט} אשתו ב' פעמים כדי שיתנו לו מתנות, כי לא היה לו להעלות על לב עם היותו אומר 'אחותי היא', שיקחו אותה בלי רשותו, ואם היו שואלים ממנו לקחתה, אז אולי היה אומר להם אשתי היא, או שהיה נוסע ממצרים בלי ידיעתם וכיוצא. ואם תאמר, ואחרי שראה מה שאירע לו במצרים, למה לא חשש שכן יארע לו בגרר. יש לומר, שאבימלך צדיק היה ונודע בשערים שמו ^{סח}, ולפיכך אמר אברהם, אם

^{קסב} שכרם, כמו שכתוב בענין שאול (שמואל א, פרק ט) כשאבד אביו האתונות, ועם ^{קסג} כי שמואל קיבל הרבע ^{קסד} כסף שנתן לו (שם פסוק ח), אמר עדים אתם היום: 'כי לא לקחתי מיד איש מאומה, ויאמר 'זד' (שמואל א יב, ד"ה). וכן אמר ירבעם לאשתו (מלכים א יד, ג): 'ולקחת בידך עשרה לחם ונקודים ובקבוק דבש ונבאת אלין' הוא יגיד לך מה יהיה לנער'. וכן אמר אמציה אל עמוס חוזה (עמוס ז, יב): 'ברח לך אל ארץ יהודה ואכול שם לחם ושם תנבא', ופירש הר"ן בדרשותיו (הדרוש השני): 'שם תקח דורונות בהנבאך'. והם היו לפרעון, מעין מה שהיה עושה בר הדיא ^{קסה} לפתור החלומות (ברכות נו, א) ^{סו}. כן אברהם לא לקח מתנות באדם ^{סו}, אלא מה שראוי לו לפרעון ^{קסו} תפלתו.

(יב, יד) **וַיְהִי כְּבֹא אֲבֹרָם מִצְרִימָה**. אחרי שאמר (לעיל פסוק י'): 'וירד אברם ממצרימה', וכן (פסוק יא): 'ויהי כאשר הקריב לבוא ממצרימה', מה צורך לומר עוד: 'ויהי כבוא' וכו'.
עוד, למה אמר 'כבוא', ולא 'בבוא' בבי"ת.

אלא מגיד שכשהיה סמוך לבוא ^{קסו} מצרים,

שינויי נוסחאות

^{קסב}. בכי"ל: 'מתנות'. ^{קסג}. בכי"ל: 'היות ששמואל'. ^{קסד}. בכי"ל: 'שקל כסף'. ^{קסה}. בכי"ל: 'בפותרו'. ^{קסו}. בכי"ל: 'עבואתו ותפלתו'. ^{קסז}. בכי"ל: 'מצרימה'. ^{קסח}. בכי"ל: 'להביאה בתיבה'. ^{קסט}. בכי"ל: 'את אשתו'.

סו. ראה תרגום יונתן לעיל יב, יא. כבא בתרא טז, א. תנחומא בפרשתן, סימן ה.

ע. ראה רש"י, ד"ה ויהללו. תנחומא בפרשתן, שם.

עא. ראה רמב"ן בפרשתן, לעיל בפסוק (יב, י) ויהי רעב בארץ. וראה מה שכתב בזה בתולדות יצחק (קארן) בפרשתן, להלן בפסוק (טו, א) אחר הדברים האלה.

עב. ראה מדרש לקח טוב פרשת וירא, בפסוק (כ, טו) ויאמר אבימלך: "אבימלך חסיד שבאומות היה". וראה גם מדרש שוחר טוב, מזמור לד.

סו. זה לשונו: "בר הדיא מפשר חלמי הוה, מאן דיהיב ליה אגרא - מפשר ליה למעליותא, ומאן דלא יהיב ליה אגרא - מפשר ליה לגריעותא".

סז. על פי תהלים סח, יט.

סח. ראה בראשית רבה בפרשתן פ"מ, ה; הובא ברש"י ד"ה ויהי כבוא. זה לשון המדרש: "ושרה היכן היתה, נתנה בתיבה ונעל בפניה, כיון דמטא למכסא אמרין ליה הב מכסא... אמרין ליה לא אפשר, אלא דפתחת וחמית לן מה בגוה, כיון שפתחה, הבהיקה כל ארץ מצרים מזיוה".

פרעה הרשע עשה שלא כהוגן אבימלך לא יעשה כן, ואם יבקשנה ממני אגלה לו האמת, אבל גם הוא מרוב יפיה לקחה בלי רשותו.

עוד אפשר לומר בכבוא אברם מצרים. אמרו (אסתר רבה פ"א, יא) על פסוק (אסתר א, ב): 'כשבת המלך אחשוורוש על כסא מלכותו' - 'אומות העולם אין להם ישיבה, שנאמר 'כשבת' ולא 'בשבת' בבי"ת". אף כאן אמר כבא, להודיע שלא ירד לדור שם עם היות מצרים כגן ה'י, כי כוונתו היתה לחזור לארץ כנען, אלא שמפני קטע כורח המצב הוצרך לירד למצרים.

(יב, טז) וְלֹא־אָבְרָם הָטִיב בַּעֲבוּרָה וַיְהִי לוֹ צָאן וּבָקָר וְחֻמּוֹרִים וְעִבְדִּים וּשְׁפָחוֹת וְאֶתוֹנוֹת וּגְמָלִים. קטע נראה שהיה לו לסמוך אתונוות לחמורים שכלן מין אחד. אבל סמך חמורים לעבדים, לומר, ש'בשר חמורים בשרם' (יחזקאל כג, ב). ואתונוות לשפחות, לומר, שכל השוכב עם שפחה או נכרית הרי הוא כשוכב עם חמורה יד. ועל כן אמר רבי אלעזר, לפני הקיסר שאותו רשע שכב עם חמורה, ולא אמר קטע 'בהמה' סתם יד.

שינויי נוסחאות

קטע. כבי"פ: 'הרעב הוצרך'. קטע. כבי"פ: 'עם היות שכבר כתבנו שאברהם לא לקח מתנות, מי שלא רצה לדחוק את עצמו לזה, באומרו למה נכחיש דברי רש"י ופשט הכתובים שאומר שהוטבו לו בעבורה, נאמר, כי כשלקח פרעה את שרה, מיד נתן לאברהם אבנים טובות ומרגליות כיד המלך שוות הרבה, ומכרם ולקח מהם צאן ובקר וכל מה שהיה לו. ועל כן אמר: 'ולאברהם היטיב' ולא היטב, כי אחד בלבד היה המטיב. 'ויהי לו צאן ובקר וחמורים ועבדים ושפחות ואתונוות וגמלים', נראה שהיה... קטע. כבי"פ: 'עם בהמה'. קטע. כבי"פ: 'שיש'. קטע. כבי"פ: 'הכתובים'. קטע. כבי"פ: 'ישראל, ומשדמה ארץ מצרים לגן ה' נראה שגדול שבחה ממנה, והפך מזה... קטע. כבי"פ: 'אומרים עלי'. קטע. כבי"פ: 'משובחת'. קטע. כבי"פ: 'מטוב ארץ מצרים'. קטע. כבי"פ: 'כל דבר שבקדושה יש לנגדו כיוצא בו בטומאה, אלא שהקדושה היא משובחת וגוברת על הטומאה ואין ערוך אליה, וכוהר...'

עג. ראה להלן יג, י.

עד. ראה ברכות נח, א. וראה גם ירושלמי ברכות פ"ג, ה"ד. דרך ארץ רבה, פ"א.

עה. ראה ...

הפרש קטעיש בין גו עדן של קדושה לגן עדן של טומאה

כגן ה' כארץ מצרים. נאכה צער. מפשט קטע הכתוב נראה, שמצרים משובחת מארץ ישראל, שהרי ארץ ישראל אינה בגדר גן עדן, שאלו היה באותו גדר, כשגורש אדם מגן עדן לא היה יכול לעמוד גם בארץ קטע ישראל. והפך מזה מצינו לרז"ל (כתובות קיב, א) קטע על (במדבר יג, כב) 'וחברון שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים' - "שטרשין של ארץ ישראל קטע משובח שבע פעמים קטע ממיטב מצרים".

אמנם בא הכתוב להודיע לנו ההפרש שבין קדושה לטומאה. והוא, שדבר ידוע ש'גם את זה לעומת זה עשה האלהים' (קהלת ז, יד), קטע אלא שהקדושה גוברת על הטומאה, ועל כן בעי לארמא ימינא על שמאלא יד. וכוהר (ח"א בפרשתן פא, ב) אמרו: "וירד אברם מצרימה לגור שם" (לעיל יב, י), מאי טעמא למצרים, אלא בגין דשקיל לגן ה', דכתיב: 'כגן ה' בארץ מצרים', דתמן שקיל ונחית חד נהרא דאיהו לימינא, דכתיב (לעיל ב, יא): 'שם האחד פישון [הוא] הסובב [את] כל ארץ החוילה אשר שם הזהב'. ואברהם כיון דידע ועאל בהימנותא שלימתא, בעא למנדע כל אינון דרגין דאתאחדן לתתא, ומצרים הוה נטיל מימינא, ובגין כך נחת למצרים" יד. הנה כי

עו. ראה זח"ב יתרו סז, א.

עז. תרנום: "אברהם ירד למצרים, מאי הטעם. ואומר מפני שהוא דומה לגן ה', דכתיב וכו', כי שם שקול ויורד נהר אחד שהוא לימין, דכתיב וכו'.

פשוטו אפשר לומר, שכתב (פסוק ז): 'והכנעני והפריזי אז יושב בארץ', ליתן טעם אל מאמר אברהם: 'אל נא תהי מריבה' [197 ביני ובינך], כלומר, אנו גרים בארץ, ואינו דרך ארץ שישמעו התושבים שאנו מריבים יחד, והרי אנו אנשים אחים, ועל כן הפרד נא מעלי (פסוק ט), באופן שלא ירגישו בו בני אדם שנפרדנו זה מזה. וזה במה [198 שברעות בהמתינו אתה תפנה לצד שמאל, ואני אפנה לימין. וכן בכל יום תהא הולך ומרעה צאנך לאותו צד, עד שנשים ריוח בין רועי ובין רועיך. 199 אבל לוט לא עשה כן, אלא מיד נסע והלך לו לסדום (פסוק יא), ועל כן דרשוהו קצ"ל (בראשית רבה בפרשתן פמ"א, ז) לגנאי, שהסיע עצמו מקדמונו של עולם.

(יד, א) וַיְהִי בַיּוֹם אֲמַרְפֶּל וכו'. כל מקום שנאמר 'ויהי כימי' הוא לשון צער, 200 וכאן מפורש מה צרה היתה שם, שעשו מלחמה. ורבותינו במדרש (רבה בפרשתן פמ"ב, ג) אמרו, "שכל עצמה של מלחמה זו היתה כדי להלחם עם אברהם, שנאמר (להלן פסוק ז): 'אל עין משפט', 201 לסתום עינו של עולם". ואם תאמר מה היה להם עמו. דע, שאליעזר עבדו היה בנו של

מצרים היא מכוונת לגן ה', זה לימין הקדושה וזה לימין הטומאה. וכשם שבקדושה 'ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן' (לעיל ב, י), כך ממצרים יוצא מנהר פישון, מלשון 'פשו וסגו' 202, 'הסובב את כל ארץ החוילה', היא הקדושה 203 הנחש אשר כחו נלאה, וזהו 'ארץ החוילה', חו"י ל"הכ"ט. 'אשר שם הזהב' 204 שהוא משמאל, 'מצפון זהב יאתה' (איוב לו, כב). מעתה בא וראה ההפרש שבין הקדושה לטומאה, בקדושה יש גן עדן, ובטומאה 205 מצרים כנזכר לעיל, חברון הוא טרשין של ארץ ישראל שעל כן הקצוה 206 לקברות (כתובות שם), והיא מבונה שבע פעמים 207 מצוען. נמצא, שבגן עדן של הקליפה אפשר 208 ליכנס בתוכו וליהנות ממנו האדם בעודו מלוכש בגוף החומרי, אבל גן עדן של הקדושה אי אפשר ליכנס 209 בו בעודו מלוכש בשום לבוש חומרי, וגם שיהיה מזוכך תכלית הזיכוך, שהרי אדם הראשון בשביל שגגה אחת אור המקום לא יכול לסובלו, והוא היה שדחה אותו וגרשו.

(יג, ח) אֵל נא תהי מריבה ביני וביניך וכו'. לפי

שינויי נוסחאות

99. בכ"צ: 'ארץ המיוחדת'. 99א. בכ"צ: 'כי חוי לה נוטה לשמאל. מעתה...'. 99ב. בכ"צ: 'מכון כנגדו מצרים כאמור'. 99ג. בכ"צ: 'לכית הקברות'. 99ד. בכ"צ: 'מצוען', שנאמר (במדבר יג, כב): 'יחבורן שבע שנים נבנתה לפני צוען מצרים' [ה...]. 99ה. בכ"צ: 'לשבות בתוכו בעור מלוכשים מחומריות הגוף. והוא מקום גרוע לגבי ארץ ישראל, שהטרשין שלה מעולה שבע פעמים ממנה. אבל גן עדן'. 99ו. בכ"צ: 'שם שום דבר שאינו מזוכך תכלית הזיכוך, שהרי אדם הראשון...'. 99ז. נוסף על פי כ"פ. 99ח. בכ"ל: 'שברעות הבהמות והיה אתה נוטה לצד שמאל ואני אטה לצד ימין'. 99ט. בכ"ל: 'אמנם'. 99ז. בכ"ל: 'אחמים'. קצא. בכ"ל: 'והנה במקום הזה מפורש'. קצב. בכ"ל: 'לסמות'.

הובא ברש"י שם, ד"ה פישון.

עמ. ראה אור יקר לרמ"ק פרשת בראשית שער ו, סימן כט. וכן הובא נוטריקון זו בתוספות על התורה שהודפס בזמנינו מכתיבת יד.

פ. ראה מגילה י, ב. זח"ג פנחס רלא, א. פסיקתא זוטרת בפרשתן, בפסוק זה.

ואברהם כיון שידע ונכנס באמונה שלימה, רצה לדעת כל המדרגות המתאחות שם למטה. ומצרים היתה נוטלת מימין, ולכן ירד למצרים.

עח. שהוא לשון פרו ורבו; ראה תרגום אונקלוס לעיל א, כב. וכן פירש בריקנאטי שם.

וראה גם מדרש אגדה פרשת בראשית: "ולמה נקרא שמו פישון, על שם (הבוקא ח, נ) 'ופשו פרשיו'";

נמרוד פ^א, ואמרפל הוא נמרוד פ^ב, ובשכיל בנו היה קצ^ג מבקש להרוג את אברהם, שמשכו לעבודתו. ראה לדבר, שכן אמרו חכמים (בראשית רבה בפרשתן פמ"ב, אפ): "חרב פתחו רשעים" (תהלים לו, יד) - זה אמרפל וחבריו, 'להפיל עני ואביון' - זה לוט, 'לטבוח ישרי דרך' - זה אברהם". והנה ישרי הוא לשון רבים, שהכוונה על אברהם ואליעזר שהיה צדיק פ^ג, דולה ומשקה מתורת רבו (יומא כח, ב), וישר כמוהו.

עוד מצאתי במזרחי (פרשת חיי כד, לט ד"ה ואתה ארור): אמר רבי יוסי בר חנינא, אליעזר עבד אברהם הוא כנען בעצמו פ^ד. אם כן נמרוד היה חם פ^ה, מכאן שעבירה גוררת עבירה.

איך יקרא הא"ר רחמן ביישן ג"ח (יד, ה) **ובארבע עשרה שנה בא**

בדרלעומר וכו' ויכו את הרפאים וכו'. ראוי לחקור קצ^ז ולידע מה למדנו מספור קצ^ח זה.

אמנם הכל הוצרך להודיע ערך אברהם אבינו ע"ה, והוא, כי מצינו לרז"ל (יבמות עט, א) אומרים שלשה סימנים יש לאומה ישראלית קצ^ט לידע שהם מזרע

קצ^א אברהם - 'רחמים, ביישנים, גומלי חסדים'. והנה ראוי לדעת, קצ^ב מהיכן יצא להם לומר שאברהם היה רחמן וביישן, בשלמא גומל חסדים, קצ^ט מהכנסת אורחים שהיה עושה, ואם תאמר שהיה מרחם על הבריות שלא ילכו לאבדון, ועל כן היה מכניסם תחת כנפי השכינה פ^ו, גם זה נכלל בגמילות חסדים.

אמנם תחלה צריך לדעת, ^אשהפרש יש בין רחמן לגומל חסד, כי לכאורה הם שוים, אך ההפרש הוא, כי הרחמן הוא האדם שרואה בצרת חברו ומצטער בעצמו, עד שאפילו אם היה שונא אותו אינו מונע עצמו מלהשתדל לסלקו מצירו, ונותן גופו וממונו ר^א להצילו. ר^ב וגומל חסד הוא העושה חסד גם למי שאינו ר^ג יודע אם יכול לעשות בלתו, ואינו משגיח אם הוא עשיר ^ד או עני, וכל ^ההפושט ליטול הוא ^ונותן בתורת חסד. מעתה, כששמע אברהם שנשבה אחיו, מיד נכמרו רחמיו ונתן נפשו להצילו, מבלי ^זשישגיח ^חאם הלוחמים עמו הם גבורים ממנו, או ^טרבים מאשר אתו.

ולזה אמר הכתוב תחלה גבורת הארבעה מלכים אלו, שהיתה עצומה מאד, ^ישהכו את הרפאים בעשתרות קרנים,

שינויי נוסחאות

קצ^א. בכ"ל: 'רוצה'. קצ^ב. בכ"צ: 'ולדעת'. קצ^ג. בכ"צ: 'זה, מלהמית אלו שעשו'. קצ^ד. בכ"פ: 'להודיע'. קצ^ה. בכ"צ: 'ישל אברהם אביו'. קצ^ו. בכ"צ: 'היכן מצינו באברהם שהיה...'. קצ^ז. בכ"צ: 'ידענו מייעט אשל' (להלן כא, לג), שהיה מכניס אורחים. ואם תאמר במה שהיה מכניס גרים תחת כנפי השכינה גם זה גמילות חסדים הוא, לא רחמנות. ר. בכ"צ: 'ההפרש שבין'. בכ"פ: 'ההפרש שיש'. ר. בכ"צ: 'כדי להצילו'. ר. בכ"צ: 'אבל הגומל חסד הוא עושה'. ר. בכ"צ: 'רואה'. ר. בכ"צ: 'ואם עני הוא'. ר. בכ"צ: 'וכי'פ: 'הפושט ידיו'. ר. בכ"צ: 'עושה עמו חסד'. ר. בכ"צ: 'השגיח'. ר. בכ"פ: 'את'. ר. בכ"צ: 'בעם רב מאשר...'. ר. בכ"צ: 'זהו שהכו'.

פ.ד. לפנינו 'רבי יוסי בן דוסא', וכן הוא בבראשית רבה חיי פ"ס, ז. וראה מה שכתבו בזה ביפה תואר (שם, ד"ה כנען) ונזר הקודש (אות י, ד"ה כנען) שם.

פ.ה. וכמו שנאמר (לעיל ט, יח): 'וחם הוא אבי כנען'.

פ.ו. ראה בראשית רבה בפרשתן פל"ט, טז ופמ"ז, י. וישב פפ"ד, ד.

פ.א. ראה מדרש אגדה בפרשתן, בפסוק (טז, א) ושרי אשת אברם. ילקוט שמעוני פרשת חיי, רמז קט.

פ.ב. ראה תנחומא בפרשתן, סימן ו; הובא ברש"י כאן, ד"ה אמרפל.

פ.ג. ראה זח"ג בהר קיא, א ברעיא מהימנא. תנחומא, פנחס סימן יג. במדבר רבה פנחס פכ"א, כ. וראה גם אלפא ביתא דבן סירא בסופו.

מדת הביישנות למדנו גם כן מאברהם, כי הביישן הוא המתבייש מהעבירות שעשה, ^{יב}ומתבייש ממה שלא עשה המצות, כמאמרם ז"ל (*). וזה היה באברהם, כי משהכה המלכים האלו היה חושש שמא עבר על מה שצוה השם יתברך (לעיל ט, ה): [ו']אך [את] דמכם לנפשותיכם אדרוש', שאין לאדם לשים עצמו בסכנה ולומר יעשה לי נס^{יג}. וגם שמא עבר בהריגתם על 'מיד כל אדם אדרשנו' (שם). ובא שם בן נח, הוא 'מלכי צדק', 'והוא כהן לאל עליון' (להלן פסוק יח) ונביא, ואמר לו (פסוק יט): 'ברוך אברם לאל עליון', אין לי עליך שום דבר^{יד}, ונא עם כי הרגת את בני, הואיל והיו רשעים. וכן מיד בא ^{יב}ללו הדבור, ואמר לו (להלן טו, א): 'אל תירא אברם אנכי מגן לך', ואני הייתי שמיגנתי 'צריך בידך' (יד, ס). ועל מה שהיית חושש פן חטאת ^{יב}ומתבייש ממעשיך, 'שכרך הרבה מאד', לא אמר 'אתן לך שכר פעולתך', אלא 'שכרך', שלך הוא מן הדין. ולא ^{יב}בלבד שכר מועט אלא ^{יב}הרבה, וגם מאד.

הנה כי היו באברהם שלש מדות אלו, וכל מי שישנם בו מזרעו של אברהם

^{יא}מקום שאי אפשר לילך שם במרוצה, ובפרט אותם שאינם מלומדים בדרכים ההם ודורים בבקעות ^{יב}כמוהם^{יג}, כי שנער הוא בכל^{יד}, עמוקה שבארצות^{יז}, וחביריו ^{יג}סמוכים לו. וכן אמר ארם כשנפל לפני ישראל (מלכים א כ, כח): 'אלקי ההרים אלקיהם'^{יז}, כלומר, על כן נצחו ישראל ^{יז}שאינו אנו מלומדים בהרים, ואלו ^{יז}באו והכו רפאים וזוזים ואימים וחורי בהר שלהם, אילו היה קשה מכל השאר, וחזרו והכו העמלקי והאמורי, ^{יז}ועם זה ידענו שהם מלומדי מלחמה, וערכו מלחמה עם מלכי סדום ^{יז}וחברותיה, שהיו גם הם מלכים חזקים, ובפרט אנשי צבויים היו קלים כצבי, שעל כן בא המסורת וכתבו חסר: 'צביים'^{יז}. ^{יז}ועל כן לא נמנע אברהם מפני הרחמנות שריחם ללוט, לקחת עבדיו שלא היו מלומדי מלחמה אלא ילידי ביתו^{יז}, ומעולם לא ראו חרב שלופה^{יז}, ^{יז}ומעטים היו, שלש מאות ושמונה עשר^{יז}, והלך להציל את לוט. וכל מי שהוא רחמן בגדר זה הוא יקרא רחמן. ועל כן צותה לנו התורה (ויקרא יט, טז): 'לא תעמוד על דם רעך', וכן 'לא תראה חמור שונאך' וכו' (ראה שמות כג, ה).

שינויי נוסחאות

יא. בכ"צ: 'שהוא מקום'. יב. בכ"צ: 'כמותם, שהיו דרים אלו הד' מלכים, כדלעומר מלך שנער הוא...'. יג. בכ"פ: 'סמוכות'. יד. בכ"צ: 'שאנו אין אנו מלומדים'. יז. בכ"צ: 'במו הרים והכו הרפאים והזוזים והאימים והחורי בהר'. יז. בכ"צ: 'שעם'. יז. בכ"צ: 'ועמורה אדמה וצבויים שהיו'. יז. בכ"צ: 'וחביריו'. יז. בכ"צ: 'ועם כל זה מפני הרחמנות שריחם אברהם על לוט, לקח עבדיו'. יז. בכ"צ: 'ומעטים'. יז. בכ"צ: 'ושמא לא עשה המצות כתקונן, וזה היה...'. יז. בכ"צ: 'עם היות שאותם שהרגת הם מבני'. יז. בכ"צ: 'הדיבור אליו'. יז. בכ"צ: 'וכושי'. יז. בכ"צ: 'די'. יז. בכ"צ: 'שכרך הרבה', ולא

צא. השווה דברי תוספות השלם כאן: 'צביים כתיב, לומר שהיתה ארץ צבי... וקלים כצבי לרוץ על ההרים לההר'.

צב. ראה להלן יד, יד.

צג. ראה רש"י שם, ד"ה חניכיו.

צד. ראה שם המשך לשון הפסוק.

צה. ראה שבת לב, א.

צו. ראה רש"י שם, ד"ה לחם ויין.

פז. ראה רד"ק כאן: 'והמקום הזה הוא בין שני הרים גדולים, ולכן נקרא קרנים' [וכן הוא ברש"י סוכה ב, א ד"ה עשתרת]. וראה רש"י דברים א, ד ד"ה עשתרות: 'הוא לשון צוקין וקושי'.

פח. ראה שבת קיג, ב. בראשית רבה נח פל"ז, ד. ועוד.

פט. ראה מדרש בראשית זוטא פרשת נח, בפסוק י, י בכל וארך. רש"י תענית י, א ד"ה מים רבים.

צ. לשון הפסוק: 'כה אמר ה' יען אשר אמרו ארם אלקי הרים ה' ולא אלקי עמקים הוא'.

והוא צ"ו, ומי שאינם בו עליו נאמר (שמואל ב כא, ב): 'והגבעונים לא מבני ישראל המה' צ"ח. וגם מי שהוא בנו של מי שיש בו השלש מדות אלו, אם אינם בו אל יתפאר ויאמר אני מזרע אברהם, כי מצד נשמתו מערב רב הוא, כמו שאמר רבי פלוני בפרק ח' דעירובין צ"ט: "שאקלע לבבל בעא מנייהו זוזי לעסקא לא יהבו ליה, מזוני לא יהבו ליה, אמר הני מערב רב קא רב"ו אתו.

וזה שמם וצ"ו אשר יקרא להם, אמרפל וכו', 'אמרפל' הוא כנגד יסוד האש, שהוא מלך ושר, היינו יצר המולך ומסית וצ"ח לעבודה זרה. כי כן מצינו שבקש להדיח את אברהם, כמו שהדיח את כל עמו ק"ג. ולהיותו כנגד יסוד האש, אמרו שרצה לשרוף וצ"ח אברהם בכבשן האש. וקראו מלך שנער, כי משנער הולד לצאת לאויר העולם נדבק וצ"ח בו (ירושלמי ברכות פ"ג, ה"ה. בראשית רבה נח פל"ה, י ק"ד.

היצר השני הוא אריוך מלך אלסר, והוא כנגד גילוי עריות. וזה, כי ידוע הוא שמתחלה היו העריות מותרות, כי וצ"ח היה אח נושא אחות, ולא נאסרו אלא הבעולות בעל"ק, ואם נאסרו אחר כך היה וצ"ח האל יתברך שאסרם, והוא יודע הסיבה. נמצא שהוא מלך על הדבר וצ"ח שאסרו האל

והוא צ"ו, ומי שאינם בו עליו נאמר (שמואל ב כא, ב): 'והגבעונים לא מבני ישראל המה' צ"ח. וגם מי שהוא בנו של מי שיש בו השלש מדות אלו, אם אינם בו אל יתפאר ויאמר אני מזרע אברהם, כי מצד נשמתו מערב רב הוא, כמו שאמר רבי פלוני בפרק ח' דעירובין צ"ט: "שאקלע לבבל בעא מנייהו זוזי לעסקא לא יהבו ליה, מזוני לא יהבו ליה, אמר הני מערב רב קא רב"ו אתו.

וזה שמם וצ"ו אשר יקרא להם, אמרפל וכו', 'אמרפל' הוא כנגד יסוד האש, שהוא מלך ושר, היינו יצר המולך ומסית וצ"ח לעבודה זרה. כי כן מצינו שבקש להדיח את אברהם, כמו שהדיח את כל עמו ק"ג. ולהיותו כנגד יסוד האש, אמרו שרצה לשרוף וצ"ח אברהם בכבשן האש. וקראו מלך שנער, כי משנער הולד לצאת לאויר העולם נדבק וצ"ח בו (ירושלמי ברכות פ"ג, ה"ה. בראשית רבה נח פל"ה, י ק"ד.

שינויי נוסחאות

זה בלבד אלא גם 'מאד'. גומל חסד, אין צריך ראייה, כי פשוט הוא. ולכן כל מי שיש בו ג'... מזרעו של אברהם הוא, ומי אינם בו לאו הכי. ואם אם הוא בנו של מי שהיו בו שלש מדות אלו, אל יתפאר לומר בודאי אני מזרעו של אברהם... וכו'. בכ"צ: הוסיף אחר כך: 'זכן כתיב: 'והגבעונים לא מבני ישראל המה'. וכפי הנראה נמחק לפנינו מפני שכבר הוזכר מקודם. וכו'. בכ"צ: 'על מה שאמר. 'שאמרנו'. וכו'. בכ"צ וכו"פ: 'ונעשה'. וכו'. בכ"צ: 'השכל, שיהיה כפשוטו'. וכו'. בכ"צ: 'זכן העפר שהולך נחום... הקיסר היה כיצא בו'. וכו'. בכ"פ: 'שילחמו'. וכו'. בכ"ל: 'את'. וכו'. בכ"ל: 'שנוצר מהם האדם, אשר הם שורש לארבעה'. וכו'. בכ"ל: 'שנקראו להם'. וכו'. בכ"ל וכו"פ: 'לעבוד עבודה'. וכו'. בכ"ל: 'את אברהם'. וכו'. בכ"ל: 'בו, כמו שאמר על יצי יצר לב האדם רע מנעוריו' (לעיל ח, כא). וכו'. בכ"פ: 'אם כן'. וכו'. בכ"ל: 'השם'. וכו'. בכ"ל: 'אשר אסרו'.

קא. ראה סנהדרין עד, א.

קב. ראה שם סד, א.

קג. ראה לעיל י, ט.

קד. ראה גם אבות דרבי נתן (נוסח ב), פ"ל.

קה. ראה ...

צו. ראה מסכת כלה רבתי פ"ט, ה"ו.

צח. ראה ירושלמי קידושין פ"ד, ה"א. סנהדרין פ"ו, ה"ז.

צט. ראה ביצה לב, ב. ושבתאי בר מרינוס הוא.

ק. ראה תענית כא, א.

ובארבעה יצרים הללו נרמזו הארבע יסודות, אמרפל, האל"ף שבו נוטריקון א"ש, ויתר האותיות רמז בגימטריא עפ"ר, שהוא התחתון, ומימלא רמז משמע שכולל גם האחרים. השני אריוך, יש בו מאותיות רו"ח, ועוד רמז הם אותיות אר"ך, דהיינו א'ר'ך אף'ק"י, והוא מקצר אותו. השלישי כדרלעומר, תחתו רמז כד, הוא כלי המחזיק רמז המים, שנאמר (להלן כד, טו): 'וכדה על שכמה', ה' שבו רמז לרוח, השאר בגימטריא עפ"ר. הרביעי תדעל, ילמד סתום מן המפורש. אלו הם הארבע כחות הטומאה המסיתים את האדם לאבד חמשה חלקי הנפש והנזכרים לעיל.

והם נרמזים בחמשה מלכי סדום ק"י, ברע הוא התחתון שהוא כרע לגבי השאר, רנא אי נמי, ריע נטפל אל חבריו, וגרוע מהם, הוא הנפש, והוא כריע אצל השם יתברך כל שהוא מלך סדום, דהיינו, שהוא סד כסיד הגדר לבלתי עבור את מצות המלך ושומר דמ"ו בתוכו, 'כי הדם הוא הנפש' (דברים יב, כג), ודומם מדברים בטלים. רנב השני ברשע, חלק הרוח, שהוא כ"ר מש"ע נהורין ק"י. רנא אי נמי, בר המשעשע בלימוד תורה, רנב שהיה שעשועו

יתברך, וזהו מלך אלפר. ונקרא אריוך, שהוא כדמות ארי, כמו שאמרו בסנהדרין ק"י. ויש בשמו אותיות נח"ו, הם כללות אותיות שם ז"ב ק"י, שסודו ידוע אצל יודעי חן ק"ה. ויגם את זה לעומת זה עשה האלהים' (קהלת ז, יד), והאל"ף שבו הוא בסוד כ'ל המוסף גורע ק"ט, והך' רומזת אל יסוד הרוח שנזכיר.

היצר השלישי הוא כדרלעומר מלך עילם, המולך על שפיכות דמים. והוא, כי ידוע (סנהדרין לו, א) ש'ההורג נפש אחת הרי הוא כאלו רמז ההורג עולם מלא'. ועל כן קראו מלך עילם, לפי שהוא מעלים מן העין האנשים אשר הורג. ועל כן כשבא התורה להזכירו אצל המלחמות, הזכירו ראשון לחבריו, דכתיב: 'בא כדרלעומר והמלכים אשר אתו' [רמב"כ].

היצר הרביעי הוא תדעל מלך גוים, רמז הוא המחלל את השם. וזה לפי שהמחלל את השם אינו משים נגד עיניו מי שהוא גבוה על כל גבוה, ואומר בעצמו תדע מי הוא על, ואם לא תדעוהו לא תאמינהו ק"י, וזהו תדעל. ובזה בא לכפור באלקים, ומחלל שמו בגוים. וזהו מלך רמז גוים.

שינויי נוסחאות

רמא. בכ"ל: 'הרג'. רמב. נוסף מכ"ל. רמג. בכ"ל: 'מפני כי המחלל את השם אינו...'. רמז. בכ"ל: 'איום, כי שמו יתברך מחולל ביניהם. ובארבעת היצרים אלו נרמזו...'. רמח. בכ"ל: 'הם בגימטריא'. רמז. בכ"ל: 'נשמע כי כולל האחרים'. רמז. בכ"ל: 'ששים'. רמח. בכ"ל: 'זהו כד, כלי...'. רמט. בכ"ל: 'את המים'. רנ. בכ"ל: 'שהם נפש רוח נשמה חיה יחידה'. רנא. בכ"ל: 'זהו כמו כער בערך מי שיש לו חלק גבוה ממנו, ועם כל זה כרע הוא אל האל יתברך כשהוא מלך...'. רנב. בכ"ל: 'השני הוא...'. וכן הוא להלן אצל השלישי, הרביעי והחמישי. רנ. בכ"ל: 'זהו מלך עמ"ר נק...'. רנד. בכ"ל: 'שהיא'.

קו. ראה איכה רבה פ"ה, ה: 'ולמה נקרא שמו אריוך, שהיה נוהם על השביה כאריה'.

קז. ראה תיקוני זהר תיקון כ"א נה, ב.

קח. דהיינו שם בן ע"ב היוצא מתיבות ויס"ע ויב"א וי"ט שיש בו רי"ו אותיות. וראה פרס רמונים שער ז, פ"ב. עץ חיים, שער הכללים פ"ג ועוד.

קט. ראה סנהדרין כט, א.

קיג. ראה ...

^{רסב}שמפורש בענין כריעות מברכות התפלה לכהן גדול ולמלך קיב.

כל אלה חברו אל עמק השדים (פסוק ג). בא לומר, שאל יתוכח האדם עם יצרו כשיסיתנו אם לעשות או לא לעשות, ^{רסג}שם יתוכח יאבד. והראיה, שכל אלה חברו להתוכח בעמק השדים ^{רסד}מלשון שדים המזיקין, ^{רסה}הוא הגן עדן שהיה ^{רסו}של אדם וחווה, שהיה להם כל חלקי הנשמה הנזכרים לעיל, ונתווכחו עם הנחש ואבדו. אי נמי עמק השדים. היא התורה, שנאמר בה (משלי ה, יט): 'דדיה ירווך בכל עת', וממנה לומדים דברים עמוקים קיב. וזהו עמק שדים, חלקם של נר"ן ח"י. הוא ים המלח המגדוד, כלומר תאות העולם שיש בהם טעם כמלח, שהוא נותן טעם לכל דבר.

^{רסז}(יד, ג) **שתיים עשרה שנה עבדו את כדורלעומר.** הם הי"ב שנה שקדם היצר הרע באדם. ולהיות 'אולת קשורה בלב נער' (משלי כב, טו), ואינו מתעורר מעצמו לעשות טוב, אלא לעשות הבלים, הרי הוא כאלו ^{רסז}עובד היצר הרע.

יתברך קיד. מלך עמורה, מלשון 'עמר נקא' (דניאל ז, ט), כלומר, שעושה כל מעשיו ביושר ^{רנה}וצדק, והזוכה אליו מורה הוראות, וזהו עמורה - עם מורה. השלישי שנאב, חלק הנשמה, כי הזוכה אליה שונ"א אבי"וקי, ^{רנו}כמו שאומר הכתוב (דברים לג, ט): 'האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו', וכמו שתרגם אונקלוס. והוא מלך אדמה, כלומר, שנקרא אדם, ^{רנז}אדם אתם' (יחזקאל לד, לא). הרביעי שמאבר, חלק החיה, לפי ששם אבר לעוף ולשכון בגבהי מרומים קי, והזוכה אליה הוא זריז ורץ כצבי לעשות רצון אביו שבשמים קי. וזהו מלך צבויים, צביים כתיב קי. אי נמי, הוא מלך אל החסידים שהוא כצביים - קלי המרוק קי לדבר מצוה קי, וכצביים ואילות השדה למסור עצמם למיתה על קדושת השם קי. החמישי בלע, חלק היחידה, ^{רנכ}כי הזוכה אליה הוא כל כך גדול הערך שאין מי יודע ערכו, והרי הוא כאלו הוא בלוע ואיננו. והיא צוער, שהוא מצעיר עצמו, ועניו מאד ^{רנט}[משך רבינו ע"ה, רכי כל הגדול מחבירו הוא ^{רסא}משפיל עצמו יותר - כמו

שינויי נוסחאות

רנה. בכי"ל: 'ובצדק'. רנו. בכי"ל: 'כמה דאת אמר'. רנז. בכי"ל: 'הוא התאר המשובח שבתוארי ילוד אשה, כדכתיב: 'אדם אתם', 'אתם קרואים אדם' וכו' (יבמות סא, א). רנח. בכי"ל: 'פירוש, אין שום אדם יודע מהותו כל כך שהוא גדול, והרי הוא כאלו...'. רנט. בכי"ל: 'שכל'. רסא. בכי"ל: 'עניו יותר'. רסב. בכי"ל: 'שמצינו בכריעות הנעשות בתפלת י"ח, שהכהן גדול כורע יותר מכל העם, והמלך שהוא גדול ממנו כורע יותר'. רסג. בכי"ל: 'אשר ישים כנגדו, שאם...'. רסד. בכי"ל: 'הוא מלשון'. רסה. בכי"ל: 'את החלב, היא התורה...'. רסו. בכי"ל: 'שם'. רסז. בכי"ל: 'פיסקא זו הוא המשך לפיסקא הקודמת'. רסח. בכי"ל: 'עובדים'.

קיט. ראה שיר השירים ב, ט.

קכ. ראה אבות פ"ה, מ"כ.

קכא. ראה שיר השירים רבה פ"ב, ז.

קכב. ראה ברכות לד, א"ב. וראה רש"י שם ד"ה כהן גדול.

קכג. והשווה גם דברי המדרש רבה בפרשת פמ"ב, ה: "עמק השדים"... שהוא מניק את בנו כשדים". וכן בתנחומא בפרשתן, סימן ח.

קיד. ראה תנחומא, וישב סימן ד. ועוד.

קטו. ראה תנחומא בפרשתן, סימן ח; הובא ברש"י כאן: "'שנאב' - שונא אביו שבשמים".

קטז. ראה רש"י ד"ה שמאבר: "שם אבר, לעוף ולקפוץ ולמרוד בהקדוש ברוך הוא".

קין. ראה אבות פ"ה, מ"כ.

קיה. וראה לעיל ד"ה ולזה אמר הכתוב.

בלחש קבו, ויהיה עמל"ק נוטריקון עמ"ל מ"ל ל"ק קבו, וגם את האמורי, הוא הלומד בקול קבו, אבל הוא יושב בחצצון תמר, כלומר, שיושב במקום מגולה, כמו: ויהי יושבת תחת תומר דבורה' (שופטים ד, ה), שהיתה יושבת שם מפני רע"ה היחוד להיות באים אליה ישראל למשפט קבו, אף כאן לימודו של זה הוא כראוי, אלא שיש דבר חוצץ, הוא היותו יושב רע"ה במקום מגולה, וכתוב (משלי יא, ב): 'ואת צנועים חכמה'. אי נמי, תמר הוא המבקש דברים מתוקים וערבים לחיך כתמרים, כי הא דאמר רב חנינא (פסחים פח, א) ק"ל: 'מלא צנא דדובשא [ב]בבל ולא עסקי [ב]בבלא' באורייטא'.

ובשראוי חלקי הנפש האמורים את היצר הרע מסית ומדיח רע"ה כל בני האדם ויכול להם, מתעוררים להתווכח עמו, ויערכו אתם מלחמה בעמק השדים, אומרים לו אם כדברך תורה מה תהא עליה. ועמק השדים בארות בארות חמר (פסוק י, הם טעמים וראיות להוכיח ר"ש שראוי לעסוק בתורה, ולכוף יצרו רפ"א להשתעבד אליה, אך יש מהם טעמים סתומים אפשר ליכשל בהם מי שאינו נזהר כראוי. ולפי שביכוח הדברים גלויים לא יוכלו לנצח

ובשלוש עשרה שנה מדרו, בהיותו מחנך עצמו אל המצות ועושה אותם רס"ט כמצווה מדרבנן, ובארבע עשרה שנה שהוא מחוייב מדאורייתא, כל דבר מתגבר נגד הפכו קבד. רע"ה על כן בא כדלעומר והמלכים אשר אתו ויכו את רפאים, המרפים עצמם מלימוד תורה. בעשרות קרנים, הם המוחזקים בעשרם, ומנגחים כל אדם בגסות רע"ה הרוח. ואת הזוים בהם, רע"ה הם האומים לאס"ן וזוים ודינרים הרבה. ואת האימים בשוה קרייתים, הם המטילים אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים. ואת החורי (פסוק ו), הם הלוכשים רע"ה חרי, משי ורקמה. עד איל פארן, הם השטופים בזימה, שפרים ורבים. אשר על המדבר, הם המדברים דברי בטלה ושווא ולשון הרע וכיוצא.

רע"ה (יד, ז) וישובו ויבאו אל עין משפט. להכות את לומדי תורה שלא לשמה, היא קדש, רע"ה חסר אות אחת ממלת קדוש, ונעשה קדש, לא יהיה קדש בבני ישראל (דברים כג, יח) קב"ה. ויכו כל שדה העמלקי, הם העמלים בתורה וממללים

שינויי נוסחאות

רס"ט. בכי"ל: 'מדרבנן כמצווה ועושה'. ער. בכי"ל: 'ואז נכנס בו'. רע"ה. בכי"ל: 'ועל'. ערב. בכי"ל: 'ירוחם'. רע"ה. בכי"ל: 'הם ה[נ]ומים'. עדר. בכי"ל וכו"פ: 'בגדי חרי'. ערה. בכי"ל גם פסקא זו הוא המשך להנ"ל. רע"ה. בכי"ל: 'שגרע'. רע"ה. בכי"ל: 'שאסור לאשה להתייחד עם האנשים, ולפי שבאים אליה כל ישראל למשפט, היתה יושבת במקום מגולה, אף כאן...'. רע"ה. בכי"ל: 'תחת התמר'. אי נמי, שרוצה ומבקש כל תענוגיו על דרך מה שאמר: 'מלא צנא דדובשא בבלי'. וכשראו... רע"ה. בכי"ל: 'את'. ר"ה. בכי"פ: 'הראוי'. רפ"א. בכי"ל: 'ולהשתעבד'.

[תרגום: "אמרו, עמל"ק הוא אותיות ע"ם ל"ק, דהיינו, עם שהלקה אותם כנחש שמכה בונב שלר"]. וראה גם מדרש נחומא (ישן), תצא סימן ט: "עמלק - ע"ם ל"ק, פרט כוחלא. דבר אחר עמלק, אומה שבאת ללוק דמן של ישראל ככלב".

קב"ה. ראה ...

קב"ה. וראה גם אלשיך שם.

ק"ל. ולפינו בגמרא זה מאמר עולא.

קבד. ראה מלחמות השם לרלב"ג (מאמר ו ח"א, פכ"ו): "טען הפלוסוף [אריסטו]... כל הווה הוא הווה מהפכו ונפסד אל הפכו".

וראה דרכי התשובה פ"ז במדור 'שוניי נוסחאות' אות מח. וכן שם נספח א, ד"ה ויעלה בדעתו.

קב"ה. וראה חולין קטו, ב.

קבו. היינו תפלה; ראה ...

קבו. ראה זח"ג בלק קצט, ב: "אמרו, עמל"ק - ע"ם ל"ק, עמא דלקא לון כחויא דמחי בונבא דיליה"

מאיר כנר, שנאמר (תהלים קיט, קה): 'נר לרגלי דברך' ק"ז. וזהו ע' נ"ר - והם בעלי ברית אברם. וישמע אברם הנזכר לעיל כי נשבה אחיו, ^{רפ}הנשמה, עם היות שאינו מגיע אליה שום נזק מנזקי הגוף, עם כל זה מצטערת ממה שמגיע אל הגוף. וירק את חניכיו ילידי ביתו, הם המצות ומעשים טובים ק"ז, והולכת ומבקשת סיוע ^{רפ}מהשם יתברך. הוא שאמרו (נדרים לב, א) שלקח עמו אליעזר, כלומר, א"ל יעזו"ר ל". וירדוף עד דן, רדף אחר היצר הרע עד המקום שהדין נותן ^{רפ}שיסייענו לאדם הבא ליטהר ק"ח. ויחלק עליהם לילה, הם עבירות חמורות ^{רפ}המחשיכים האדם כלילה ק"ט, ולא יכול לרדפם עוד, לפי שהגיעו לחובה, היינו, לעבירה חמורה שצריך תוקף גדול לנצחו. אשר משמאל לדמשק, כלומר, מצד חטא השפיכת דמים, שהיא השנאת חנם ק"י. וישב את כל הרבוש וגם את לוט אחיו וכו', חזר כל דבר למקומו הראשון. ויצא מלך סדום, חוזר להשיג מה שאבד. ויאמר תן לי הנפש, שהיא חלקי. ואת הרבוש קח לך, שמכאן והלאה איני רוצה להתעסק בצרכי הגוף אלא בתקוני הנפש. ויאמר אברם וכו' אם אקח מבל אשר לך, בלעדי, מה שאי אפשר בלאו הכי, הוא מה שאכלו הנערים לקיום העולם קטן, וחלק האנשים אשר הלכו אתי

את אמרפל וחבריו, וינסו בבארות חמר ההם ויפלו שמה. ויקחו את כל רבוש סדום ועמורה (פסוק יא), הם חלקי הנשמה הנוספת לאדם בעשותו המצות, הגם שהם שלא ^{רפ}לשמה. ואת כל אכלם, הם טובות העולם הזה. ויקחו את לוט ואת רבושו (פסוק יב), הוא הגוף ^{רפ}שמאבידין אותו מן העולם ק"א. והוא בן אחי אברם, היא הנשמה טהורה ק"ב. וילכו, מפני שהיה יושב בסדום, היינו, שלא השתדל להוסיף על קדושתו ולהשיג חלק הרוח, אלא תמיד היה עומד בחלק הנפש הרמוז בסדום כאשר אמרנו.

^{רפ}(יד, יג-כג) **ויבא הפליט**. הוא ההתעוררות הנשאר לאדם עם היותו חוטא. ויגר לאברם, היא הנשמה כנזכר לעיל. העברי, שעבר ובטל מכל התענוגים. והוא שוכן באלוני ממרא, הוא הבית המדרש, שהוא מקום חזק וחסון הוא כאלונים' (עמוס ב, ט), וכו מורים הוראות ק"ג. האמורי, שהוגים ואומרים שם תמיד דברים הגונים. אחי אשכול, שדברי תורה הם כאשכול ענבים, קשורים כלם זה בזה, ^{רפ}ושוכבים זה על זה כשריגי אשכול ק"ד. ואחי ענר, שמדבר לדבר בא לידע לדרוש התורה בשבעים פנים ק"ה, שכל אחד מהם

שינויי נוסחאות

רפ. בכ"ל: 'לשמים'. רפג. בכ"ל וכ"פ: 'שמאבדין'. רפד. כנזכר בכ"ל גם פיסקא זו המשך אחד להקודמת. רפה. בכ"פ: 'צמורככים'. רפז. בכ"ל: 'הנשמה מצטערת הרבה, עם...'. רפז. בכ"ל וכ"פ: 'מהבורא'. רפח. בכ"ל: 'שיסייעו'. רפט. בכ"פ: 'המכחישים'.

ק"א. ראה ...
ק"ב. ראה זהר חדש בפרשתן מ, ב ואילך.
ק"ג. ראה ...
ק"ד. ראה ...

ק"ח. על פי יומא לח, ב.

ק"ט. ראה ...

קמ. אולי כוונת רבינו להנאמר בשבת לב, ב.

ק"ה. ראה זח"א בראשית מז, ב

ק"ו. ראה פסיקתא רבתי, פ"ח. מדרש שוחר טוב, מזמור כז.

להתגרות במלחמה בלא סיבה ^{רצ}הגונה, ^{רצ}ובטוחים בצדקתם לנצח בהיות הדין עמו. והנה אמרפל וכדורלעומר לא חששו להלחם עם סדום וחברותיה עם כי מרדו בהם, כי מלך גדול ^{רצ}היה נמרוד הוא אמרפל ^{קמ}, כי ^{רצ}טללא חשובים ^טאצלו. אבל ^טכשהלך לוט לדור שם ^{קמ}, אז עלה בדעתו ללחום עם סדום ^טובטח לנצחם לפי שמרדו בו, ואם יקח לוט בשבי אינו ^טנעשה דבר שלא כדין, כי ^טכל שבעיר הוא מהנוצח. ואם יבא אברהם ללחום עמו להצילו, הוא עושה שלא כדין, כי היה לו לבקש בתחנונים ^טשתרצה שיפדנו בממון רב, ובזה ינצחנו, הואיל והדין עמו.

^{טו}אבל טעה, כי כבר הושוו כל האומות והמליכוהו עליהם ^{קמ} ונמצאו הם מורדים באברהם, ועל כן ^טכתב כאן (פסוק י'): 'אל עמק שוה', ^טלגלות הסיבה שנתעורר אברהם ללחום ^טעמהם, ולא בקש לפדות לוט בממון, ^טורצה להצילו בזרוע. וקרא אברהם עינו של עולם, לפי שכל ^טשאר בני דורו היו ^טעורים לא ראו אור, והוא לבדו היה רואה שיש אדון אחד שולט ^טלבדו בעולם. ואומרו עין שעשתה מדת הדין בעולם, רוצה לומר, שהודיע שיש אלהים שופטים ^טבארץ ^{קמ}.

אי נמי. סבורים הם לנצח אברהם בטענת, שהוא מתנהג העולם במדת החסד,

הם יקחו חלקם, שכר המצוה לעתיד, כי היא חלקם.

(יד, ז) וישוּבוּ ויבואו אל עין משפט היא קדש. במדרש רבה (בפרשתן פ"ב, ג), "לא בקשו אלא להזדווג עם עינו של עולם, עין שעשתה מדת הרחמים בעולם הם מבקשים לסמותה", אתמהא. "היא קדש, אמר רב חמא הוא כתיב, הוא שקדש שמו של הקדוש ברוך הוא בכבשן האש". יש לשאול, אם אמרפל כל ^{רצ}דגמתו היתה להזדווג עם אברהם, למה לא ערך עמו מלחמה, ^{רצ}שהלך ובקש לו דרך רחוקה ללחום עם סדום וחמשה מלכים, ואולי יפסיד, או אברהם לא יצא נגדו אף ינצח.

עוד, למה נתעכב י"ג שנה ^{רצ}אחרי מרדם ^{קמ}, ודרך מלכי בשר ודם ^{רצ}לנקום במורדיהם מיד.

עוד, למה כינה אברהם בשם 'עינו של עולם', ^{רצ}ומה רצה לומר 'עין שעשתה מדת הרחמים בעולם', והלא אברהם עשה מדת החסד בעולם, כי כן אמרה מדת החסד: "כל ימי היות אברהם בעולם לא הוצרכתי לעשות מלאכתי" (זח"א

רסד, ב בהשמטות).

אמנם ^{רצ}הדרכם של ראשונים היתה שלא

שינויי נוסחאות

רצ. בכי"פ: 'מגמתו היה'. רצא. בכי"צ: 'יהלך'. רצב. בכי"צ: 'כדורלעומר ללחום עם סדום, ודרך מלכי...'. רצג. בכי"פ: 'לנקות ממורדיהם'. רצד. בכי"צ: 'עוד מה'. רצה. בכי"צ: 'דרך הראשונים היתה'. רצו. בכי"צ: 'ראויה'. רצז. בכי"צ: 'וכל שהדין עמו היה נוצח'. רחצ. בכי"צ: 'מלך גדול הוא, וסדום וחברותיה ללא חשיבות אצלו'. רצט. בכי"פ: 'לא'. ש. בכי"פ: 'היו אצלו'. שא. בכי"צ וכו"פ: 'משהלך'. שב. בכי"צ: 'ובטח לנצח'. שג. בכי"צ: 'עושה'. ד. בכי"צ וכו"פ: 'כל מה'. שח. בכי"צ: 'שיתרצה'. שו. בכי"צ: 'אבל השם יתברך היה בעזרו, לפיכך הושוו האומות לעשותו מלך עליהם, כמו שאמרו רז"ל...'. וכו"פ: 'אבל טעה הוא, כבר הושוו...'. שז. בכי"צ: 'אמר'. שח. בכי"צ: 'לומר'. שט. בכי"צ: 'נגדם, כי מורדים הם בו, ולא בקש'. שי. בכי"צ: 'אלא'. שיא. בכי"צ: 'השאר מבני'. שיב. בכי"צ: 'מכעורים'. שיג. בכי"צ: 'על הכל'. שיד. בכי"צ: 'בעולם, ויש דין ויש דין לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו' (ירמיה לב, טז). שיז. בכי"צ: 'אין'.

קמד. ראה בראשית רבה בפרשתן פ"ג, ה.

קמה. על פי תהלים נח, יב.

קמא. ראה לעיל פסוק ד"ה.

קמב. ראה ראה תנחומא (ישן), וירא סימן ב.

קמג. ראה לעיל יג, יב.

נקרא חרב ואחד נקרא קשת. בקדושה כתיב (ויקרא כו, כה): 'וזהבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית', 'חרבו של הקדוש ברוך הוא של י"ו פיות' (מדרש שוחר טוב, מזמור לא), ובקשת כתיב (לעיל ט, יג): 'את קשתי נתתי בענן'. וכנגדם בטומאה, כתיב (ויקרא שם, לג): 'ואתכם אזרה בגויים והריקותי אחריכם חרב', החרב היא אחריכם לא עליכם כבראשונה, כי בעודם בארץ שעדיין לא גלו, משתמש ש"ג של חרב הקדוש. אבל אחרי שגלו, משתמש מהחרב האחרת. ש"ג וחרב וקשת של טומאה הם שורש עשו וישמעאל - עשו כתיב בו (להלן כז, מ): 'על חרבך תחיה', וישמעאל כתיב בו (להלן כא, כ): 'ויהי רובה קשת'.

מעתה, בבוא אברהם למלחמה נגד אויביו, לא רצה להשתמש מכלי קודש, אלא בכלי זינם בא כנגדם. והנה ידוע (זח"א תולדות קלח, ב), כי כח עשו בא מצד הנחש, שעפר לחמו (ישעיה סה, כה), ואברהם היה יודע כל דרכי הטומאה, שעל כן ירד למצרים, כמפורש בזהר (ח"א בפרשת פא, ב) על פסוק (לעיל יב, י): 'וירד אברם מצרימה', ובדברי רז"ל (פנהדרין צא, א) על פסוק (להלן כה, ח): 'ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות' - 'שם טומאה מסר להם' ש"ח, ולכן היה נוטל עפר, ובכח עליון היה מהפך אותו לחרבות, וכמו כן הקש ש"ח לחיצים, זו סברת רבי יהודה. ורבי נחמיה אומר, בהיות אברהם קדוש, אין ראוי לומר שהיה משתמש

והוא יתברך בראו בדין ומקיימו בדין ק"ו. ש"ו וגם בזה טעו, כי אברהם עשה מדת הדין בעולם כשעבר על בוני המגדל קללם בשם ה', ואז ירד ה' לראות מעשיהם ש"ו והפ"ן אותם על פני האדמה ק"ו. אי נמי, ש"ו כשהשליך עצמו לכבשן האש, פרסם ש"ח בעולם שיש מדת הדין קשה מדין של אש הכבשן, ומוטב לבחור בדין רפה שאינו מזיק אלא לגוף, מלבחור בדין קשה המזיק לגוף ולנפש, ש"ו ודין כזה הוא חסד כמדתו.

מאמר י"תן ענפר חרבו עפר עושת חרבות (יד, טו) **ויחלף עליהם לילה** הוא ועבדיו

ויכם. במדרש (רבה בפרשת פמ"ג, ג), **הדא הוא דכתיב** (ישעיה מא, ב): 'יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו'. רבי יהודה ורבי נחמיה, רבי יהודה אומר, אברהם ש"ח השליך עפר והוא נעשה חרבות, קש ונעשה חצים. [ו] רבי נחמיה אומר, 'יתן עפר' אינו אומר אלא 'כעפר', מלמד שהיו משליכים חרבות על אברהם ונעשים עפר, חצים ונעשים קש, הדא הוא דכתיב (שם פסוק ג): 'ירדפם יעבור שלום', עד כאן. הנה יקשה הבנת המאמר [ש"ח הזה], דבשלמא חצים, דרך הלוחמים לזורקם נגד אויביהם, אבל החרבות ש"ח אין דרך לזורקם אלא נאחזים ביד, ואיך אומר שזורקים חרבות.

אמנם ראוי לדעת, כי שני כוחות הם בקדושה, וכנגדם בטומאה. אחד

שינויי נוסחאות

ש"ו. בכ"צ: 'זוטעו', כי אברהם היה עין שעשה מדת הדין בעולם, כי כן כשעבר... ש"ו. בכ"צ: 'זהפיצם על פני'. ש"ו. בכ"צ: 'עשה מדת הרחמים בעולם כמה שהשליך'. ש"ח. בכ"צ: 'שיש דין חזק יותר מעונש האש חומרי, ולפיכך צריך לבחור בעונש קל, כדי להנצל מעונש חמור המזיק לגוף ולנפש'. ש"ח. בכ"צ: 'כי אותה דין שבעולם הזה הוא חסד גמור, והיא מדתו של אברהם'. ש"ח. בכ"צ: 'היה משליך עליהם עפר'. ש"ח. על פי כ"צ וכ"פ. ש"ח. בכ"צ: 'אינם נזוקים אלא... ואם כן איך אומר שזורק או שזורקים'. ש"ח. בכ"צ: 'מחרב של קדושה'. ש"ח. בכ"צ: 'ונתחרב בקשת של טומאה, הם...'. ש"ח. בכ"צ: 'זהפך לחיצים'.

לך, בפסוק (יד, א) ויהי בימי אמרפל.
קמח. הובא ברש"י שם, ד"ה נתן.

קמו. יסוד נפוץ בספרי המהר"ל מפראג, ראה לדוגמא תפארת ישראל, פ"ו ועוד הרבה.
קמו. ראה פרקי דרבי אליעזר, פכ"ד. אלשיך פרשת

מעשר מכל מה ששָׁכָה למלכי צדק בפני מלך סדום שהיה אדון הרכוש ההוא בתחלה. ^{ש2א} והוא מלך סדום שראה לאברהם שהשיב לוט ורכושו אליו, חשב שהדין יתן ישיב גם אליו את רכושו, וכשראה שנתן המעשר למלכי צדק, אמר ^{ש2ב} אין רצונו להשיב לי כלום, ולפיכך שאל ממנו שיתן לו הנפש ויעכב אצלו הרכוש. כשמוע אברהם את דברי מלך סדום, אמר לו: 'והרכוש קח לך', חרה לו, ואמר שמא לקחתי משלך כלום, משלי נתתי למלכי צדק המעשר, ועל כן נתתי לו בפניך, והואיל ואתה מזכירו, נראה מדברך ^{ש2ג} שכששלך אתה מחשיבו, ולכן 'הרימותי ידי אל ה' אם אקח', 'מכל אשר היה לך' (פסוק כ"ב), ולא תתפאר עם חבריך לומר שרכושך שבידי העשיר אותי, ^{ש2ד} ברכת ה' שברכני היא תעשירני, ולכן איני רוצה משלך כלום.

ועל כן הוצרך אחרי שהתחיל בענין צאת מלך סדום לקראת אברהם, להפסיקו בענין מלכי צדק, ^{ש2ה} להודיע כי בפני מלך סדום נתן לו המעשר, שאם לא כן לא הייתי מבינו.

(יד, כג) **אם** מחוט ועד שרוך נעל. סוטה פרק היה (נוטל) [מביא] (יו, א), "דרש רבא, בשכר שאמר אברהם: 'אם מחוט ועד שרוך נעל', זכו בניו לשתי מצות, לרצועות תפילין ולתכלת של ציצית". ^{ש2ו} נראה שכל המצות שזכינו ^{ש2ז} בהם היו בשביל

מכחות הטומאה, אלא הם היו באים נגדו בשני כוחות אלו, אולי היו רואים באצטגנינות שעתידין לצאת ממנו עשו וישמעאל ^{שכ"ו} [מ]בקשים היו לטמאו בנכליהם קמץ, ולא הועיל להם, לפי שכח הקדושה גברה והחליש כחם, ונעשו עפר וקש, ובזה רדפם בלי פחד, ויעבור שלום.

(יד, טז) **וישב את כל הרכוש וגם את לוט וכו'** וגם את ה(א)נשים ואת העם. מאחר שהשיב את כל הרכוש, מה נשאר בידו שבא מלך סדום לשאול ממנו ^{שכ"ז} את הנפש], והוא לא רצה גם את הרכוש.

אמנם הכתוב בתחלה אומר דרך כלל מה עשה אברהם, והוא שנצח המלכים והשיב את הרכוש לבעליהן. ואחר כך פרט הדבר כיצד היתה ההשבה, כי לא היה לו להשיב אותה, הואיל ובמלחמה לקחה, וקנאה ^{שכ"ח} ביאוש בעלים הראשונים, אך החזירה לפי שאמר לו מלך סדום (פסוק כא): 'תן לי הנפש והרכוש קח לך'.

^{שכ"ט} **ואולם** ראוי לשים לב אל מה שאמר, שהתחיל לספר ענין ^{ש2א} [צאת] מלך סדום לקראת אברהם (פסוק יז), הפסיק הענין בדברי מלכי צדק (פסוק יח-כ). ואחר כך חזר ואמר (פסוק כא): 'ויאמר מלך סדום אל אברם תן לי הנפש', והיה לו לומר ענין מלכי צדק בתחלה או בסוף. אך להיות כי מה שלקח אברהם ממלחמת כדלעומר וחבריו שלו היתה, כי כן דרך הלוחמים בוזזים נכסי אויביהם, ועל כן נתן אברהם

שינויי נוסחאות

שכ"ו. על פי כ"צ. שכ"ז. נוסף מכ"ל. שכ"ח. בכ"ל: 'אף ביאוש'. שכ"ט. בכ"ל: 'ולבא אל הבנת הכתובים נשים לב אל ראותנו שאחר שהתחיל...'. ש"ל. נוסף מכ"ל. ש"ל. בכ"ל: 'זחנה'. ש"ל. בכ"ל: 'אם כן אין'. ש"ל. בכ"ל: 'שבשכילי'. ש"ל. בכ"ל: 'שברכת'. ש"ל. בכ"ל: 'להודיענו'. ש"ל. בכ"ל: 'וכי': 'השייכות שיש לשרוך נעל עם התפילין, יובן עם מה שאמר: 'מה שעשתה'... רמז למכין. ולפי הפשט נראה, שכל המצות...'. ש"ל. בכ"ל: 'אליהם'.

ש'אמרו (שבת סא, א) בקשירת המנעלים: 'ינעול של ימין תחלה ואחר כך של שמאל ויקשרנה, ואחר כך יקשור של שמאל ימין', ודי בזה רמז למבין.

כפל ענין 'ואנכי' (טו, ב) **וַיֹּאמֶר אֲבִירִים ה' אֱלֹקִים מֶה תֵּתֶן לִי וְאֲנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן מִשְׁק וּבֹי'.** קשה כפל האמירות קני.

ועוד, אמר (פסוק א): 'והנה בן ביתי יורש אותי', דלא שייך ירושה אלא במי שראוי לירושה קני, ומה גם אצל העבד קני. **אמנם** אמרו חכמים (יומא כח, ב): שקרא לאלעזר בן משק להיותו דולה ומשקה מתורת רבו. ולפי זה אפשר לומר, כי מצטער היה אברהם ממה שלא היה לו בן ללמדו תורה, כי 'מי שמת בלא בנים ראויים אינו רואה פני שכינה', כמו שאמרו בזהר פרשת בראשית (ח"א נו, א) ובמדרש רות הנעלם (קט, א). ולזה אמר: **ואנכי הולך ערירי,** בלא ער בתלמידי חכמים קני, והתורה שהייתי חפץ וראוי ללמד לבני, בן ביתי משקה אותה - **הוא דמשק אלעזר.** שמש וחזר ואמר (פסוק א): **הן לי לא נתת זרע,** כלומר, יודע אני שאתה סדרת מערכות שמים, ונולדתי

ש'הדבורים שיצאו מפי אברהם, וטעם לזה, כי האב שורש לכל יוצאי ירכוקני, ודבר שיזכו בו כל ישראל כאחת, צריך ש'שיבא משורש כלם. ש'וכיוצא בזה היתה מצות כהונה ליוצאי חלציו של אהרן. וכן מצינו בענין זרוע לחיים וקיבה שזכו בהן בשביל מעשה ש'מא פנחס עם זמרי קני. ולכן הוצרך שהכתוב ייחס אותו לאלעזר בן אהרן, למען לא ש'מביקשה למה יזכו בהן כל הכהנים גם בני איתמר.

ואם תאמר, ואם אברהם זיכנו במצות, גם ישמעאל ועשו יצאו ממנו, ולמה לא זכו ש'מג אליהם. אין זו קשיא, כי ישמעאל בן שפחה הוא (בראשית כא, י), והולד הולך אחר הפגום (קידושין טו, ב). ואם ש'מג הוא יתברך אמר לו (להלן יז, כ): 'הנה ברכתי אותך וכו', 'כי זרעך הוא' (להלן כא, יג), להפיס דעתו אמר לו כן. ש'מג וכן שרה אמרה (להלן כא, י): ש'מג 'גרש את בן האמה הזאת'. ואלו זשו ש'מג השם יתברך רחוק, כמו שנאמר (להלן כא, יב): 'כי ביצחק יקרא לך זרע', 'ביצחק ולא כל יצחק' (גדרים לא, א).

ולמה באו שתי מצות אלו כאחת, סודו הוא מה שאמרו (ירושלמי שבת פ"א, ה"ג): 'מה שעשתה יראה עטרה לראשה, עשתה ענוה עקב לסוליתה'. והוא טעם אל מה

שינויי נוסחאות

שלח. בכי"פ: 'דבורים ומעשים שעשה אברהם'. שלט. בכי"פ: 'שימשך משורש הכולל את כולם'. שמו. בכי"פ: 'וכיוצא במצות כהונה זכו ביה יוצאי חלציו של אהרן בשביל מעשים, ועשה הוא, וכמו שאמרו בענין זרע...'. שמו. בכי"פ: 'שינחם, ומטעם זה נתייחס היותו בן אלעזר בן אהרן הכהן'. שמו. בכי"פ: 'יקשה לך הלא כל הכהנים ראויים לאותו זכות. ואם תאמר אם אברהם זכה למצות, למה ישמעאל...'. שמו. בכי"פ: 'גם הם'. שמו. בכי"פ: 'השם יתברך אמר לאברהם: הנה...'. שמו. בכי"פ: 'אבל נתחדשה ההלכה שהולך הולד אחר הפגום. וכן שרה...'. שמו. בכי"פ: 'גרש האמה הזאת ואת בנה'. שמו. בכי"פ: 'הרי אמר הוא יתברך: 'כי ביצחק...'. שמו. בכי"ל: 'ימין בתפילין' (ראה שבת שם). שמו. בכי"ל וכו"פ: 'ואם על טובות העולם הזה 'הן לי לא נתת זרע וכן ביתי יורש אותי', והשתא אתי שפיר...'. [ובכ"פ ממשך: 'כפל האמירה דנראה מיותרת, אך להיותם מב' עניינים, על כן חזר ואמר: 'ויאמר...'].

קנא. השווה בבא בתרא קטו, א.

קנב. ראה תרגום יונתן במדבר כה, יג. חולין קלד, ב.

קנג. דהיינו מה שכפל בפסוק הבאה: 'ויאמר אברהם הן לי וגו'.

קנד. ראה בבא בתרא קל, א.

קנה. ראה נזיר סא, א-ב. וראה שיטה מקובצת שם ע"ב, ד"ה אי הכי בעבדים.

קנו. ראה רש"י שם ד"ה הולך ערירי בשם מנחם בן סרוק, שפירוש יורש.

הבנים שנושאומר לו ליתן יהיו בניו ממש, או תלמידים, שגם הם נקראים בנים כנודע (ספרי פרשת ואתחנן, פל"ד), כמה דאת אמר (מלכים ב ד, לח): 'בני הנביאים'.

ולבא אל שוואמיתות ידיעת הדבר אמר שהמזל דוחקו, לומר שאברם אינו מוליד, וכיוון בזה גם כן לתלמידים, שהמזל היה מורה לו שאחרי מותו יחזור לסורם, כדכתיב (להלן כו, טו): 'וכל הבארות אשר חפרו עבדי אברהם [שנו] בימי אברהם] סתמום פלשתים ק"ח. והקדוש ברוך הוא השיב לו: אברם אינו מוליד אברהם מוליד, כלומר, מה שתגיייר בעוד שמך אברם לא יעמדו באמונתם, אבל אותם שתתגיייר בעוד שמך אברהם יתקיימו. ולפי שרצה גם כן לידע אם יהיה לו זרע אם לאו, אמר: מה תתן לי והנה בן ביתי יורש אותי. שנו וגם לזה אמר לו: לא יירשך זה וכו'.

ובזה יבא על נכון אומרו: אברם אינו מוליד, שכבר ראינו שהוליד ישמעאל בעוד שמו אברם, אמת שהיינו יכולים לומר כי ישמעאל לא היה נקרא בנו, כי אין אבות לנכרי קנ"ג, וכן שרה שוואומרת (להלן כא, י): 'גרש האמה הזאת ואת בנה'. והגם כי היה אברהם קורא אותו בנו, שנאמר (שם פסוק יא): 'וירע הדבר בעיני אברהם על אודות בנו', עם כל זה מצינו שהקדוש ברוך הוא הסכים לדברי שרה, שאמר לו (שם פסוק יב): 'כי ביצחק יקרא לך זרע', כלומר, ישמעאל אינו נקרא זרעך, כי כל זמן שאתה לא היית

במערכת עקרות קני, וזה לא איכפת לי, אבל מה זה לי, כי הנה בן ביתי הנזכר יורש אותי, יורש תורתי. והשתא אתי שפיר כפל האמירה דנראה מיותרת. אך להיותם משני עניינים, על כן חזר ואמר: ויאמר אברם.

אי נמי. אפשר שחזר לומר: ויאמר אברם. לפי שמתחלה אמר: ואנכי הולך עירי, והיה אפשר שוילהבין שעל מה שראה באצטגנינות שלו אמר כך, והיה נמנע שיהיה לו בן, על כן חזר ואמר: הן לי לא נתת זרע, להודיע, שנו כי יודע הוא שהכל בא מאתו יתברך שהוא סדר המערכות ויכול לשדדם. וכששמע השם יתברך דבריו ההגונים, אמר לו (פסוק ד): לא יירשך זה, כדאי הדבור הזה ליתן לך שכר ממנו בעולם הזה, ולפיכך אשר יצא ממעיך הוא יירשך.

ו**יאמר אברם ה' אלקים מה** תתן לי שנוכו. במדרש (רבה בפרשתן פמ"ד, י), "אמר רבי שמואל בר יצחק, המזל דוחקני, ואומר לי אברם (אינו) [אין את] מוליד. שנו אמר לו הקדוש ברוך הוא, הן כדברך, אברם לא מוליד, אברהם מוליד. שרי אשתך לא תלד, אבל שרה אשתך תלד". הנה יקשה, דנראה שאברהם היה מפקפק על דברו יתברך, שאמר לו (לעיל יג, טו): 'ושמתי את זרעך כעפר הארץ'. שנו אך אינו כן, אלא אברהם האמין בה, שנו אבל לא היה יודע אם

מאמר 'המזל דוחקני לומר אברם אינו מוליד'

שינויי נוסחאות

שנו. בכי"ל: 'לומר'. שנוא. בכי"ל: 'שיודע'. שנוב. בכי"ל: 'ואנכי הולך עירי'. שנוג. השלמנו דברי המדרש על פי כי"ל. שנוד. בכי"ל: 'אמנם'. שנוה. בכי"ל: 'אך'. שנוו. בכי"ל: 'שאמר לו הוא יתברך ליתן לו יהיו בנים'. שנוז. בכי"ל: 'ידיעת ואמיתת הדבר'. שנוח. נוסף על פי כי"ל. שנוט. בכי"ל: 'היינו כל תורת, אין למי למי אלמדנה אלא ליבן משק ביתי הוא דמשק אליעזר' (טו, ב), דולה ומשקה תורתו (יומא כח, ב), וגם לזה... שנו. בכי"ל: 'אומרת לו'.

קנז. ראה נדרים לב, א. בראשית רבה בפרשתן פמ"ד,

י; הובא בפסקא הבאה.

קנח. ראה זח"ג שב, ב בתוספת. וראה תולדות יצחק

קנב. ראה יבמות צח, א.

מהול, זרעך מופקר ואין לו יחס. וכן בשעת העקידה אמר לו (להלן כב, ב): 'קח נא את בנך' סתם, שהכוונה על יצחק, שאילו אברהם לא היה שואל איזה בן, שבזה הכריח לו יתברך לומר: 'את יחידך את יצחק', לא היה אומר לו אלא 'את בנך'.

(טו, ה) **וַיִּצְאָה** אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם וכו'. ^{שטא}קשה, אומר 'אם תוכל לספור אותם', שאם הכוונה לומר כשם שהוא נמנע ^{שטב}לספורם כך יהיה נמנע למנות יוצאי חלציק, היה לו לומר ^{שטג}הבט נא השמימה וראה הכוכבים, שלא תוכל למצוא דרך למנותם, וכן יהיה זרעך.

אך רצה הוא יתברך, שאברהם יספור הכוכבים, כי אברהם תוכן גדול היה ^{קט}, ויודע למצוא דרך למנותם, ואמר לו הוא יתברך ^{טו}ספור הכוכבים שכך יהיה זרעך, כמספר שתספור וכמהותם, כדכתיב (דניאל יב, א): 'ומצדיקי הרבים ככוכבים ^{שטח}לעולם ועד'.

ואם תאמר, והלא אמר הוא יתברך ליעקב (להלן לב, ג): 'ושמתי את זרעך כעפר הארץ, וכן כתיב (הושע ב, א): 'והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר'. יש לומר, כי ב' מספרים יש להם לישראל, אחד ככוכבים ואחד כחול הים, הצדיקים גמורים ככוכבים, ושאר ההמון כחול הים. ^{שטו}ולזה אמרו חכמים (בראשית רבה בפרשתן פמ"ד, ט), שכשאמר אברהם להקדוש ברוך הוא (לעיל פסוק ב): ^{שטז}ה' אלקים מה תתן לי ונאנכי הולך ערירי, אמר: 'אם יהיו בני צדיקים מוטב, ואם לאו ונאנכי הולך ערירי - מוטב שאמות בלא בנים'. ואז אמר לו הוא יתברך: 'כה יהיה זרעך', לא יחדל העולם משלושים צדיקים כיוצא בך, מספר מלת יהי"ה ^{שטז}קסא. וזה לפי שכשמנה הכוכבים לא מנה אלא עד שלשים, והוא על דרך מה שאמר אלישע [לליהורם בן] אחאב שיורה בחצים להכות את ארם, וכמספר החצים שירה כן הכה אותו ^{קסב}.

ובשמצינו למשה רבינו ע"ה אומר (דברים א, י): 'והנכם היום ככוכבי השמים

שינויי נוסחאות

^{שטא} בכ"צ: 'הנה יקשה אומרו: 'אם תוכל לספור' וכו', שאם הכוונה... ובכ"ל: 'לספור אותם, ויאמר לו כה יהיה זרעך'. מאחר שכבר אמר לו: 'ושמתי זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה', מה צורך לשים זרעו ככוכבי השמים, ועוד מאי ויאמר ויאמר, ויאמר הבט נא' וכו', ויאמר כה יהיה זרעך. אמנם כל ענין הספור... [ובכ"מ כתב מקודם: 'עוד אפשר לומר. ונדקדק עוד כפל אומרו הבט נא השמימה וספור את הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך. מאחר שכבר אמר לו ושמתי זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה מה צורך לאם תוכל לספור הכוכבים, עוד ויאמר ויאמר תרי זמני, ויאמר הבט נא', ויאמר לו' וגו' - ונטה עליו קו כמצויין כאן. ^{שטב} בכ"צ: 'לספור הכוכבים'. ^{שטג} נוסף מכ"צ. ^{שטח} בכ"צ: 'אם תוכל למצוא דרך לספור אותם, כך יהיה זרעך במספרם דוקא ובמהותם, כדכתיב: 'ומצדיקי...'. ^{שטח} נוסף על פי כ"צ. ^{שטט} בכ"צ: 'וזה הוא שאמרו חכמים'. ^{שטז} נוסף על פי כ"צ. ^{שטז} בכ"צ: 'ואני אומר שהבטיחו שיהיו יוצאי חלציו מספר הכוכבים צדיקים גמורים מצדיקי רבים. ועל כן אמר לו שישפור הכוכבים, ואמר שאם יספור אותם יהיו בניו כמספרם, והוא על דרך מה שאמר אליהו לאלישע (מלכים ב, ב): 'אם תראה אותי לוקח מאתך יהיה לך כן'. ומשמצינו למשה רבינו ע"ה אומר: 'והנכם היום ככוכבי השמים הרוב', וידענו (*) שהרוב ההוא היו כלם צדיקים גמורים, הודיענו שאברהם מנה הכוכבים - כי לחכמים אינו נמנע למנות אותם, שכן מצינו במסכת ברכות פרק הרואה (נח, ב) שחכמים אמרו כמה הם - ושהם במספר בני ישראל. וכן כתיב (ישעיה מ, כ): 'המוציא במספר צבאם', מכלל שיש להם מספר. עם זה נוכל לתרץ...]

קסב. ראה שבת קנו, א. ועוד.
קסא. ראה מדרש ילמדנו בפרשתן, ד"ה הבט נא

השמימה. וראה גם ירושלמי עבודה זרה פ"ב, ה"א. בראשית רבה וירא פמ"ט, ג.

קסג. ראה דברים רבה דברים פ"א, יג.

אומרו 'ויאמר' תרי זמני, 'ויאמר הבט נא', 'ויאמר לו' וגו'.

אמנם כל הענין ש^{עא} מספור אברהם מנה ל' כוכבים זה היה ממה שאברהם היה מצטער שלא היה לו בן ללמדו תורה, והיה מוכרח ללמדה לאליעזר בנו של כנען כאמור. אמר לו הקדוש ברוך הוא (לעיל פסוק ה'): 'לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך', כלומר, בן אחד בלבד, ולכן לא אמר: 'אשר יצאו ממעיך'. ומפני זה לא לימד לישמעאל ובני קטורה אלא שמות ש^{עב} טומאה קסה. ולמען לא יחשוב כי בנו יחידו זה לא יוליד בנים כיוצא בו, צוה לו שיספור הכוכבים. וזהו אומרו: **הבט נא השמימה וספור, לשון ציווי, ומלת אם תוכל לספור** אינו לשון מסופק, אלא כמו (שמות כב, כד): 'אם כסף תלוה את עמי' קסו, כלומר, כמספר הכוכבים אשר תספור, כך יהיה זרעך ש^{עג} בכל דור.

ובפל מלת 'ויאמר' הוא, כי אחרי שאמר לו: **ספור את הכוכבים מנה אותם,** וכשהפסיק מלמנות, אמר לו: **בה יהיה זרעך,** היינו צדיקים כמוך, שהם נקראים ש^{עז} זרעו קסו.

לרוב, והיו כלם צדיקים דבקים בה' קסג, אפשר לומר, שאברהם מנה כל הכוכבים - כי אינו נמנע לחכמים למצוא דרך למנותם. וכן בברכות פרק הרואה (נח, ב) אמרו כמה הם במספר - ושהם כמספר בני ישראל. ועוד, אף אם נאמר שלא מנה אלא עד שלשים כאשר אמרנו, אינו מחייב שלא ימצאו צדיקים יותר מאותו מספר, אלא שלא יפחתו מהם.

עם זה נוכל לתרץ קושיא שהקשו רז"ל (יומא כב, ב) על פסוק (הושע ב, א) 'והיה מספר בני ישראל כחול (אשר על שפת) הים', ואחר כך אמר: 'אשר לא ימד ולא יספר'. ש^{טט} ותרצו: 'כאן כשעושים רצונו של מקום' - כתב רש"י קסד 'אשר לא ימד' וכו', כאן כשאין עושים רצונו של מקום - 'והיה מספר'. ואני אומר הא והא איתנהו, והיה מספר בני ישראל - המצדיקי רבים ככוכבים, וההמון - בחול הים אשר לא ימד ולא יספר. ואפשר לפרש גם כן כוונתם ז"ל באמרם **כאן בשעושים וכו', על הדרך הזה, אותם שעושים רצונו יתברך 'והיה מספר', ואותם שאינם עושים כל כך רצונו יהיו 'כחול הים'.**

ש^{עז} צוד אפשר לומר. ונדקדק עוד כפל

שינויי נוסחאות

ש^{טט} בכי"צ: 'בתחלה אמר 'והיה מספר' מכלל שיש להם מספר, ואחר כך אומר 'אשר לא ימד ולא יספר', ותרצו... ש^ע. בכי"פ זה מאמר בפני עצמו: 'הבט נא השמימה וספור את הכוכבים אם תוכל לספור אותם, ויאמר לו בה יהיה זרעך'. מאחר שכבר אמר לו: 'ישמתי זרעך כעפר הארץ אשר אם יוכל איש למנות את עפר הארץ גם זרעך ימנה', מה צורך לאם תוכל לספור הכוכבים. עוד, ויאמר ויאמר... ש^{עא}. בכי"פ: 'הסיפור'. ש^{עב}. בכי"ל: 'הטומאה, כמו שכתב רש"י (ד"ה נתן אברהם) על (להלן נח, ו) ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות, ולמען... ש^{עג}. בכי"ל: 'מדור דור. והיה זה מעין מה שאמר הנביא למלך ישראל שירה החצים, ומספר החצים שירה כך הכה את ארם, וזהו כפל... נובכ"מ כתב מקורם: 'אפשר שמנה שלשים ככבים כמספר יהי"ה, שמנין זה אמרו חכמים שאין העולם חסר משלשים צדיקים כאברהם, שנאמר: 'ואברהם היו יהי"ה'. והיה זה מעין מה שאמר הנביא למלך ישראל שירה החצים, ובכל דור. ואפשר שמנה שלשים כוכבים כמספר יהי"ה, שמנין זה אמרו חכמים (ירושלמי עבודה זרה פ"ב, ה"א) שאין העולם חסר משלושים צדיקים כיוצא באברהם, שנאמר: 'ואברהם היו יהי"ה'. והיה זה מעין מה שאמר הנביא למלך ישראל שירה החצים, ומספר החצים אשר ירה כך הכה את ארם. וזהו כפל... ש^{עז}. בכי"פ: 'צדיקים'.

קסז. דחובה היא ולא רשות; ראה רש"י שם בשם המכילתא דרכי ישמעאל פרשת יתרו, מסכתא דבחדש פ"א.

קסז. ראה במדבר רבה במדבר פ"ב, יב: "אמר לו

קסד. לא מובא ברש"י. וראה במדבר רבה במדבר פ"ב, יד.

קסה. ראה סנהדרין צא, א על הפסוק (להלן נח, ה): 'ולבני הפלגשים... נתן אברהם מתנות'.

וירעיבך' וכו' למען נסותך', והכל לטובתם קטא, ⁹⁸הגדלם ולרוממם עד רום המעלות, ⁹⁹והם ובניהם אחריהם. אבל אותם ¹⁰⁰הניצולים על ידי מלאך, תכף שהם ניצולים עולים למעלה, כמו שמצינו בחנניה מישאל ועזריה ¹⁰¹עם נבוכדנאצר ¹⁰²הרשע קטא, ועם דניאל בדריוש קטא.

(טו, יג) **וַיֹּאמֶר** לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה ורעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם וכו'. הנה מן התימא הוא, מאחר שהוא יתברך היה מראה לאברהם חבתו הגדולה שהיתה לו עמו, ובזמן שהחשיב לו לצדקה האמונה שהאמין בו קטא, צעורי צעריה בהודיעו לו ש'גר יהיה זרעו', ומה פשעו ומה חטאתו להגלות את בניו באומה קשה שישעבדום ¹⁰³צויענו אותם ארבע מאות שנה. הרמב"ן (שם) וכל דורשי רשומות קטא בקשו לתת טעם אל הדבר, ¹⁰⁴כמבואר מתוך ספריהם, ואנו הרחבנו בזה הביאור במדרש הגדה של פסח אשר לנו קטא, ועם כל זה לא נחלל מלהזכיר כאן כלל דברינו שם.

(טו, ז) **אֲנִי** ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ידוע מה שאמרו ז"ל (פסחים ק"ח, א): "שכשהושלך אברהם לכבשן האש גבריאלי היה רוצה להצילו. אמר לו הקדוש ברוך הוא, הוא יחיד בעולם תחתון ואני יחיד בעולם עליון, ראוי ליחיד להציל היחיד, אלא תציל אתה שלשה מבניו. ובשעה שהושלכו חנניה מישאל ועזריה בכבשן, שר הברד ¹⁰⁵ענה וכו'".

הכל יודעים ההפרש שבין הניצול מידו של מלך לניצול מיד משרתיו, שגדול ¹⁰⁶ערכו עד אין תכלית. ¹⁰⁷ענה אבל מי שזוכה למעלה זו ¹⁰⁸עניימין עצמו אל היסורין, ¹⁰⁹עט כדי להודיע לכל העולם למה הוא יתברך בכבודו ¹¹⁰מיטפל בהצלתו, וחביב האיש ההוא הוא כל כך לפניו, והיסורין ¹¹¹הם לו לנסיון, כדכתיב (תהלים יא, ה): 'ה' צדיק יבחן' קטא. הלא ראינו מיד שאברהם ניצול ¹¹²על ידו יתברך מהכבשן, נתנסה בעשר ¹¹³נסיגות קטא. כך ישראל, הוא יתברך הוציאם ממצרים 'לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף' ¹¹⁴ענה וכו' (הגדה של פסח), ומיד נתנסו בכמה נסיונות, במים ובלחם ובטורח הדרך קטא. וכן כתיב (דברים ח, ג): 'ויענך

שינויי נוסחאות

שעה. בכ"צ: 'היה רוצה להצילם, אמר הקדוש ברוך, אין זה נס מפורסם, אלא ירד גבריאלי ויצילם, וכן עשה. הכל...'. שעה. בכ"צ: 'ערך הניצול עד אין תכלית'. שעה. בכ"צ: 'אמנם'. שעה. בכ"צ: 'ידע כי מעותד הוא ליסורין'. שעה. בכ"צ: 'זוהי כד'. שעה. בכ"צ: 'נטפל'. שעה. בכ"צ: 'הם הם'. שעה. בכ"צ: 'שאברהם מיד שניצול מידו יתברך'. שעה. בכ"צ: 'נסיגות, ועמד ככולו'. שעה. בכ"צ: 'אלא הוא בכבודו, שנאמר (שמות כ, ב): 'אנכי ה' אלקיך אשר בראתיך מארץ מצרים, ומיד נתנסו...'. שעה. בכ"צ: 'לגדלם אחר כך עד רום המעלות'. שעה. בכ"צ: 'להם ולבניהם'. שעה. בכ"צ: 'שהם ניצולים על ידי מלאך, מיד שרם ניצולים, עולים במעלה גדולה כמו שמצינו בחנניה...'. שעה. בכ"צ: 'אציל'. שעה. בכ"צ: 'ועבדיו'. שעה. בכ"צ: 'ויענום'. שעה. בכ"צ: 'כשנבא'.

קטא. וכמו שממשיך הכתוב: 'להיטבך באחריתך'.

קטב. ראה דניאל ג, טרל.

קטג. ראה שם ו, כח-כט.

קעד. וכמו שנאמר לעיל (פסוק ו): 'והאמן בה' ויחשבה לו צדקה'.

קעה. ראה ...

קעז. ראה בספרו מדרש בחידוש בראש הספר, ד"ה ועל הראשונה אומר ובמדרש 'שינויי נוסחאות' אות יא.

הקדוש ברוך הוא: אברהם מה יש לי לומר לך ומה יש לי לברכך... אלא כל בנים שעתידיים לעמוד ממך יהיו כמותך, מנין, שכן כתיב: 'ויאמר לו כה יהיה זרעך'.

קסח. וראה בראשית רבה נח פל"ב, ג: "אין הקדוש ברוך הוא מנסה את הרשעים אלא את הצדיקים, שנאמר: 'ה' צדיק יבחן'".

קסט. ראה אבות פ"ה, מ"ג. פרקי דרבי אליעזר, פכ"ו.

קע. ראה במדבר כא, ד"ה.

כראשונים, עד שבא אברהם אבינו ע"ה וקבל עליו עשרה נסיונות לתקן המעוות".

עצה נמוקה שנסו
השם יתברך
ואברהם על
הגלות

ובשראה השם יתברך טוב
בחירתו של אברהם,

וידע ש'יצוה את בניו' - זה
יצחק, למשוך בתיקון זה, 'ואת ביתו
אחריו' - זה יעקב קפא, יעצו עצה עמוקה
להשלים הצירוף הזה ביוצאי חלציו, ואמר
לו: דע, כי אי אפשר לצרף את הכסף אלא
בכור הברזל קפא. ומשנצרך, הוא ראוי
לעשות מהם כלי שרת לשרת לפני, ועתה
ברור לך אחד משנים, אם תרצה שהצירוף
הזה יעשו יוצאי חלציו, אם שירדו לגיהנם
ושם יעמדו עד אשר יצורפו, או ישתעבדו
במלכויות קפא, והיינו דתנן (סנהדרין קז, ב): 'דור
המבול אין להם חלק לעולם הבא ואינם
קמים לתחייה', לפי שצירוף הגיהנם לא
הספיק להם כמו שהספיק לזרע אברהם.

ובששמע אברהם דבריו יתברך, חפץ היה
שיוצאי חלציו יהיו הם
המצרפים, ולא היה יודע במה יבחר, אם
בגיהנם אם בשעבוד מלכויות. אמר לו

שצג ויהוא כי האמת הוא,
שהעולם הזה הוא
עולם התיקון קפא, וכל הצווים שצוה השם
יתברך לדורות הראשונים והאחרונים, ומה
ששם בלב הבתי דינין שבכל דור ודור לגזור
ולצוות, הוא לצרף כפי צורך המצטרך בדור
[שצג ההוא], כמו שצו שכתבנו בפרשת
בראשית (ד"ה מכל עץ הגן). שצג ראשון לכל
המתקנים היה אברהם אבינו, שהוא תקן מה
שקלקל אדם הראשון בעבודה זרה. שני לו
יצחק, במה שחטא בשפיכות דמים. ויעקב
שלא ראה קרי מימיו (יבמות עו, א), תקן חלק
הגלוי עריות קפא. ומה שנשאר מחלק
הנמשך מזה מה(ת)ק"ל שנה שטבל בגיחון
לקירוי קפא, הוצרך להביא בעולם אנשים
גדולי ערך, סובלי יסורין מאהבה ולא
בועטים בהם, לצרפם, כי בלי יסורין לא
יצורפו, שכבר נסה בדור אנוש ובדור
המבול ובאנשי מגדל, וקלקלו ביותר, כדתנן
(אבות דרבנן נתן (נוסח א), פל"ב. אבות פ"ה, מ"ב): "עשרה
דורות מאדם עד נח וכלם מכעיסים ובאים
ולא נתייסרו במבול, וקמו אחריהם עשרה
דורות מנח עד אברהם, וגם הם הכעיסו

שינויי נוסחאות

שצב. נוסף מכי"פ. שצג. בכי"ל: 'אמנם האמת הוא, כי העולם הזה...'. שצד. בכי"פ: 'כביכול השם יתברך'. שצח. נוסף
מכי"ל. שצו. בכי"ל: 'שהקדמנו'. שצז. בכי"ל: 'ואברהם היה הוא הראשון שהתחיל לתקן את אשר עוות אדם הראשון כנודע,
שבהיות חטאו כלול מעבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, אברהם תקן חלק עונת העבודה זרה, ויצחק חלק השפיכות דמים,
ויעקב חלק העריות. והנה ראוי לדעת, כי הק"ל שנה שעמד אדם הראשון במי גיחון נתחברה עמו לאנסו לילית והוליד ממנו
רוחין ושדין (ראה עירובין יח, ב. פרקי דרבי אליעזר, פ"ב), והרוחות האלו להיות באים מצייר כפיו יתברך צריך לתקנם, ולא ילכו לאיבוד.
אך לא כל האנשים שרים שיהיה יכולת בידם לתקנם, אלא צריך שיהיו צדיקים אותם שיתקנום, שאלו יהיה אדם גרוע לא יועיל
כלום, והלואי לא זיק. מעין מה שאמרו (פסחים מט, ב): 'עם הארץ אסור לאכול בשר', כי אי די שאינו מתקן הנצוצות אשר בה,
אלא מקלקלם, כי יצטרך לשוב, נמצא מתהפך מבעל חי לדומם. כך הרוחות האלו, אין כח ביד כל אדם לטהרם ולצרפם. ולהיות
אברהם צדיק, וקבל עליו עונש כל העשרה דורות שמנח עדין, רצה הקדוש ברוך הוא גם כן להודיע לו כי יצא ממנו זרע ראוי
לטהר ולצרף הדורות האלו של אדם הראשון. ולפי שאי אפשר לצרפם בלי יסורין, והיסורין צריכים לבא בעולם הזה או למרקם

קפב. ראה דברים ד, כ.

קעז. ראה אבות פ"ד, מט"ז.

קעח. ראה כל זה בזח"ג בהר קיא, ב ברעיא מהימנא.

קעט. ראה פרקי דרבי אליעזר, פ"כ. ספר חסידים,
סימן קסז בשם המדרש. וכן הוא בלימודי
אצילות להר"י סרוג.

קפ. ראה להלן יח, יט.

קפא. ראה ספר הפרדס לרש"י, סימן ד.

קפג. ראה בראשית רבה בפרשתן פמ"ד, כא:
"ארבעה דברים הראה לו [הקדוש ברוך הוא
לאברהם], גיהנם ומלכויות ומתן תורה ובית המקדש,
אמר לו: כל זמן שבניך עסוקים בשתים הם ניצולים
בשתים, פירשו משתים הם נידונין בשתים. אמר לו
במה אתה רוצה שירדו בניך, בגיהנם או במלכויות..."

כמו שכתב מורי זלה"ה קפ"ן, ולא היו עושים תחטא העגל, ולא היו נשברות הלוחות ראשונות אשר היו עושים אותנו חורין משעבוד מלכיות ומכל דבר רע קפ"ה.

ק"ץ שנה שחטרו
בגלות מצרים הם
קץ הפלאות
תאשנטמאו ישראל בגלוליהם קפ"ט, והכבירו עולם המצרים על ישראל, ויזעקו אל ה' בצר להם קפ"ז, הוצרך כביכול להוציאם קודם זמן ק"ץ שנה קפ"א, תב למען לא תהא הקליפה מקפת מכל צד האומה ישראלית, ולא יוכלו שוב לצאת מרשותה. והיינו דכתיב (הגדה של פסח, עבדים היינו): 'ואלו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים'. ואותם הק"ץ שנה שנשארו, צריכים אנו לעכלם בגלות הזה, ואחרי תשלומם יוציאנו השם יתברך בשמחה, כדכתיב (ישעיה נה, יב): 'כי בשמחה תצאו', הוא הקץ, שאנו מצפים שיגיע הקץ, כלומר, שיושלם עכול הק"ץ שנה אלו. והיינו דכתיב (דניאל יב, יג): 'ואתה לך [לקץ] ותנוח [ותעמוד לגורלך] לקץ הימין', כלומר, לק"ץ שנה שנשארו מהת'

הקדוש ברוך הוא: ברור המלכיות, לפי שבאמצעות הצירוף יוכלו להוסיף להיטיב דרכיהם, ויזכו ביותר קפ"ד.

וזהו שאמר לו: ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, כלומר, לא בשביל חטאתם יהיו גרים, אלא מפני הצירוף שאמרנו - ועבדים וענו אותם וכו'. הנה מצאנו ראינו, היכן אמר לו הקדוש ברוך הוא שיברור במלכיות, ולא צעורי צעריה, אדרבה, שמח לבו ויגל כבודו קפ"ה, בידעו שהיה עתיד לצאת ממנו זרע ראוי והגון לצרף הטינוף והסיג שנתערב בכסף מזוקק על ידי הנחש הקדמוני.

ואולם הצירוף הזה ראה הוא יתברך שהיה צורך להשתעבד ולענות תחת שצחיד שונאיהם ארבע מאות שנה, למען יזכו אחר כך לארבע מאה עלמין דכסופין קפ"ו. והראה לאברהם שקצתם יהיו שני שעבוד וקצתם שני עינוי. וזהו אומרו: ועבדים וענו אותם וכו', ואלו היו ישראל עומדים במצרים ארבע מאות שנה, היו משלימים צירופם, ויוציאים משם שצטצרופים ומזוככין, ולא היינו צריכים לשוב לגלות מארצנו, אלא ממצרים היו נכנסים לארץ, ושם היינו מקבלים התורה,

שינויי נוסחאות

בגיהנם, על כן הראה לו את שניהם, ואמר לו שיברור מה שירצה. ואמרו רבותינו שהיה מסתפק במה יברור, עד שהקדוש ברוך הוא אמר לו שיברור המלכיות. ואחר שברר בגלות, ראה הוא יתברך לשלחם במצרים הנקרא 'כור הברזל' (דברים ה, ט), לצרפם שם. וזוהי ההודעה שהודיע לו באומרו: 'ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדים וכו', כלומר, זרעך יהיו ראוי וחשוב לצרף אותם. ואם כן, לצדקה יחשב אליו יתברך כהודיעו שורעו יהיה ראוי וחשוב לטהר הנצוצות האלו. ואולם הצירוף הזה... שצח. בכי"ל: ידיו. שצט. בכי"ל: 'מצורפים'. ת. בכי"ל: 'עון'. תא. בכי"ל: 'גלולי מצרים שנטמאו בהם ישראל'. תב. בכי"ל: 'שאלו לא הוציא את אבותינו ממצרים בעת ההיא היתה הקלפה מחזקת אותנו באופן שקהינו אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים לפרעה במצרים'.

קפח. ראה עירובין נד, א.

קפט. ראה יחזקאל כ, ח.

קצ. על פי תהלים קז, יג.

קצא. ראה זהר חדש יתרו נב, א. צורר המור פרשת בא, בפסוק (יב, ט) ומושב בני ישראל. פרדס רמונים שער יג, פ"ג הקדמה ג. שער הכונות, ענין הפסח דרוש ג. פרי עץ חיים שער חג המצות פ"א.

אברהם ברר גיהנם והקדוש ברוך הוא ברר לו את המלכיות."

קפד. ראה עוד להלן בפסוק (טו, יז) והנה תנור עשן.

קפה. על פי תהלים טז, ט.

קפו. ראה זח"ג האזינו רפח, א באדרא זוטא.

קפז. ראה עשרה מאמרות מאמר מאה קשיטה, סימן ל.

שגזרתי במראת בין הבתרים תגעים אברהם - שהוא זרוע ימין קצב המחזיק בעולם.

נמצא לפי זה, ששני גליות גזר השם יתברך על עמו - זרעו של אברהם, גלות מצרים הוא גלות השעבוד, וגלות אדום הוא גלות תענוי, ועל כן לא נזכר בגלות מצרים אלא תחלשון שעבוד קצי, תאלא שבתחלה לפי שעלה בדעתם לענותם, ולא עלה בידם, כמו שנכתוב תחלשון במקומו בעזר ה' יתברך בכתוב (שמות א, יא): 'וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם קצד.

גלות אדום הוא גלות של עוני
גלות אדום הוא גלות של עוני
כי כמעט כל ישראל הם עניים, תחלשון
הגזרות שגוזרים עלינו ליטול ממונינו במסים וארנוניות מצליחים במעשיהם, לפי שכך הוא הגזירה. ועל זה אמרו רז"ל (תגיה ט, ב): 'יאה עניותא לישראל כוורדא סומקא לסוסיא חיורא', לפי שהעוני הוא צירופינו, כדכתיב (ישעיה מח, י): 'הנה צרפתך ולא בכסף בחנתך בכור עוני'.

וק"ץ שנה בלבד היינו ראויים תחלשון
בגלות הזה, לולא שאנו מאריכים קצנו בהיותינו מוסיפים חטא על פשע. ובכל פורענות הבא עלינו, יש בו בהכרע ליטרא מהק"ץ שנה.

ואפשר עוד לומר. כי הק"ץ שנה היו

ראויים להיות עוני גדול, דומה לעני חשוב כמת (נדרים ז, ב), ולפי שישראל אינם יכולים לקבל 'לא רוב טובה ולא רוב פורענות' (יבמות מז, ב), חלקם הוא יתברך בכמה שנים תחלשון נוכל לסובלם. ולזה אמר הכתוב (שיר השירים ב, ז): 'השבעתי אתכם בנות ירושלים... אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ', שלא נקרב תחלשון בהמרודינו באומות קצי, שנגרום שיכבדו עולם עלינו, ויצטרך השם יתברך לגואלנו קודם הקץ אשר תחלשון ללבבו גלה קצי.

וזהו שאמר: ועבדים וענו אותם ארבע מאות שנה, כלומר, קצתם תחלשון קצתם בעינוי, ובמצרים לא מצינו שנתקיים אלא השעבוד, ונשאר תחלשון לגלות תחלשון. ולפי שידוע לפנינו יתברך שהיה צריך לגואלנו קודם תשלום הארבע מאות שנה, על כן אמר (פסוק יד): וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, תחלשון אותו הדין שאדון הגוי אשר יענה אותם, והיינו דכתיב (מכה ז, טו): 'כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות', כי לא בא לדמות הנפלאות העתידות לנפלאות מצרים, כי גדולי תחלשון יהיו יותר מהם קצי, אלא להודיע לנו מאיזה מין יהיו, כי זה תשלום לזה. ואגב הודיע, כי שני גליות יהיו, ולא ימתין לשיגמרו ימי העינוי לרדון המשעבדים, אלא גם את הגוי אשר יעבדו תחלשון אנכי.

שינוי נוסחאות

תג. בכ"ל: 'לימין העולם הוא אברהם, נמצא...'. תח. בכ"ל וכ"פ: 'העוני'. תח. בכ"ל: 'לשון'. תח. בכ"ל: 'כי אם בתחלה שעלה'. תח. בכ"ל: 'בפרשת שמות בעזר'. תח. בכ"ל: 'וגוזרים עלינו גזרות ונוטלים ממונו במסים...'. תח. בכ"ל: 'לישב בגלות הזה ולא יותר'. תח. בכ"ל: 'כדי שנוכל'. תח. בכ"ל: 'את הקץ'. תח. בכ"ל: 'ללבד'. תח. בכ"ל: 'בשעבוד תחלה וקצתם אחר כך בענוי'. תח. בכ"ל וכ"פ: 'העוני'. תח. בכ"ל: 'יזהר'. תח. בכ"ל: 'כלומר לא מיבעיא גוי אשר יענו, אלא גם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי מעין אותו הדין...'. תח. בכ"ל: 'הערך'. תח. בכ"ל וכ"פ: 'דין אותם'.

קצד. ראה להלן פרשת שמות.

קצה. ראה כתובות קיא, א.

קצו. ראה סנהדרין צט, א.

קצז. ראה ברכות יב, ב.

חסד לאברהם מעין השני, נהר נו. מדרש בחידוש ד"ה עבדים היינו, בא"ד והענין הוא.

קצב. ראה זח"א בפרשתן צו, א.

קצג. ראה שמות א, יג"ד.

עם זה סר הקושי באיזה עון גלו למצרים, כי לזכות ולצדקה יחשב אליו יתברך מה שעשה, שיהיו בני אברהם ראויים לצרף תכד הנשמות שבאו מאדם יא.

(טו, ח) **וַיֹּאמֶר ה' אֲלֵכֶם בְּמָה אֲדַע כִּי אִירְשֶׁנָּה.** כשנראה השם יתברך לאברהם במראה הזאת היה בן שבעים שנה, כי כן חשבו רז"ל מה שכתוב (שמות יב, מ): 'וּמוֹשֶׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ מִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וָאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה' למראת בין הבתרים, ואם כן עדיין לא תכה אמר לתת לו את הארץ שהיה אחרי הפרד לוט מעמו, ולוט היה עמו בצאתו מחרן, ואברהם בן ע"ה שנה היה אז יב. תכז ולפי ששמע ממנו יתברך (לעיל פסוק ז): 'אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּרַכְשִׁים לָתֵת לָךְ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ', אמר 'לתת' ולא נתנה עדיין, שאל ממנה (פסוק ח): 'בְּמָה אֲדַע' תכח של[א] יגרום החטא, ואזכה לרשתה. ולפי זה לא חטא אברהם בזה, שיהא גרמא שילכו בניו בגלות [תכח מצרים].

(טו, יז) **וַהֲנֵה תִנּוֹר עֵשֶׂן וּלְפִיד אֵשׁ אֲשֶׁר עֵבֶר בֵּין הַנּוֹרִים הָאֵלֶּה.** ראוי לדעת מהו ה'תנור עשן' וכן ה'לפיד אש'.

מהו ענין תנור ולפיד שעבר בין הגזרים

ואמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, תיטוהיה צריך לומר 'ויצאו' וכו' בלא 'ואחרי כן', כי הרי מיד שדן את המצרים יצאו. אלא מלת 'אחרי' שהוא מופלג קצת מורה לגלותינו זה, שנצא ברכוש גדול, מקל וחומר, כמו שאמרו רז"ל קצט: "ומה אם במצרים שלא נטלו ממוננו (ראה שמות י, כז), נתנו לנו רכוש גדול עד ש'וינצלו את מצרים' (שם יב, לו), קל וחומר לגלות הזה, שנטלו את שלנו מתחת ידינו, שיחזירוהו לנו.

ואל ישיבוני ממה שאמרו תכז"ל (בראשית רבה בפרשתן פמ"ד, יז) על (לעיל פסוק יב): 'וְאֵימָה חֲשִׁיכָה נּוֹפֶלֶת עָלַי', שהקדוש ברוך הוא הראה לאברהם שלש גלויות, וכן היו, מצרים ובבל ואדום, ואנו לא זכרנו אלא שנים. כי אלו השנים תכח דומים זה לזה, בבחינת היותם בלי עון קודם המחייבם, כמו שאמרו (יומא ט, ב): 'אֲחֵרוֹנִים שֶׁלֹּא נִגְלָה סִבַּת גְּלוּתָם לֹא נִגְלָה קֶצֶם'. וכן גלות מצרים לא נודע לו עון אשר חטא שיתחייבו לשעבוד ההוא, אם כן חברים הם לצרף הנשמות שאמרנו. אבל גלות בבל הם גרמוהו לעצמם, בעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים (שם), וכולי האי ואולי יספיק גלותם לצרף תכב אשר עוותו הם בעצמם. ועוד, אלו היה צדקיהו שומע לירמיהו, שאמר לו תכג בשמו יתברך שיצא ויכנע אל נבוכדנצר, לא היו גולים, ולא היה נחרב הבית בעת ההיא י.

שינויי נוסחאות

תיט. בכ"ל: 'כי היה צריך לומר יצגם את הגוי וכו' ויצאו ברכוש גדול', כי הרי... תכ. בכ"ל: 'ידו'ל'. תכא. בכ"ל: 'הם דומים זה לזה, דהיינו בלי עון קודם המחייבם, כי כן בחורבן שני אמרו (יומא ט, ב) שלא נודע טעם גלותם, ועל כן לא נגלה קצם'. תכב. בכ"ל: 'את אשר'. תכג. בכ"ל: 'בשם השם יתברך'. תכד. בכ"ל: 'את הנשמות אשר באו מאדם'. תכה. בכ"ל: 'אמר לו הוא יתברך לתת לו'. תכו. בכ"ל: 'ולכן לפי'. תכז. תוקן על פי כ"ל וכ"פ. תכח. נוסף מכ"ל.

רא. ראה עוד להלן פרשת שמות, בפסוק (ג, ח) 'וארד להצילו מיד מצרים'. ובפרשת וארא, בפסוק (ו, ג) 'וארא אל אברהם בענין ד' לשונות של גאולה.

רב. ראה לעיל יב, ד.

קצח. ראה בראשית רבה בפרשתן פמ"ד, ה.

קצט. ראה שבלי הלקט, סימן ריח.

ר. ראה ירמיה, פרק לח.

האומות, 'וישב אותם אברם', שלא היה עדיין זמנם ליכרת יי. ויעבור הוא יתברך בין הבתרים, תנור עשן הוא הגיהנם שנקרא תנור, שנאמר (ישעיה לא, ט): 'אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים'. ונקרא תנור, לפי שהתנור פיו למעלה והוא רחב למטה וקצר למעלה (שבת לח, ב רד"ה תנור), באופן שהיורד שם אינו יכול לצאת משם מעצמו. וכן כתיב (איוב ז, ט): 'כן יורד שאול לא יעלה'. וחומו רב מכירה וכופח, כמפורש בפרק כירה (שבת שם). ולפיכך אש היא התורה, שהיא אש, שנאמר (דברים לג, ב): 'מימינו אש דת למר', והוא לומר שהגיהנם והתורה כרתו ברית יחד שלא יגעו שום אחד מהם בחלק חבירו, היינו, שמי תלג שמקיים התורה לא יראה פני גיהנם, ומי שלא יקיים אפילו חק אחד ירד שם, שנאמר (ישעיה ה, יד): 'ופערה פיה לבלי חק', ואמר רבי יוחנן למי שלא קיים אפילו חק אחד (סנהדרין קיא, א).

ואמר 'תנור עשן' ולא 'בעשן תנור', על דרך (ראה שמות יט, יח): 'והנה עלה עשנו כעשן הכבשן', לומר, שמפני מה שאמר הקדוש ברוך הוא לאברהם, תלג אם יהיה איש ישראל שלא ירצה לקבל הגלות וירד לגיהנם, גיהנם יכלה כעשן יי והוא אינו כלה.

ותאמר שרי אל אברם הנה נא (טז, ב) **עצרני ה' מלדת בא נא אל**

שינויי נוסחאות

תנכט. נוסף מכ"צ וכ"פ. תל. בכ"צ: 'לותר לר'. תלג. בכ"פ: 'שכך'. תלכ. בכ"פ: 'הכותרת'. תלג. בכ"פ: 'שיקיים'. תלד. בכ"צ: 'האיש ישראלי עם היות שלא רצה לקבל'.

רג. ראה כתובות צט, א.

רד. ראה ישעיה מא, ח. אבות דרבי נתן (נוסח ב), פמ"ג.

רה. ראה להלן לא, נא. וראה מדרש שכל טוב שם: "אמר רבי (יצחק) [יוחנן], כזה שמורה את החנית, וזה שכבר דרשינן שרוב בריתות אינן נכרתין אלא על

אמנם ידוע מה שאמרו ז"ל (בראשית רבה בפרשת), שהראה הקדוש ברוך הוא לאברהם שעבוד [תכט"ד] מלכיות שעתידין בניו להשתעבד, או גיהנם שמוכנים לירד שם לזכך טינוף שנדבק בהם מחמת העבירות. והיה אברהם מסופק באיזה מהם יבחר, עד שהקדוש ברוך הוא אמר לו: 'קטע הדין מונטיא מן כדו', כלומר, חתוך זה הצער מעתה, ברור המלכיות, כי יודע היה הוא יתברך שקל הוא עונש הגלות משל גיהנם, ורטבא לן עבד לן יי.

והסברא נותנו, כי הנה אברהם היה אוהבו יתברך יי, ואין לחשוב שיברור לו מנה רעה. ואחר שברר לו הגלות, הראה לו איך ישראל ינצלו מהגיהנם. וזה בקיום התורה, כי בעמדם בגלות ומקיימים התורה אשר יעידו מזה עליהם האומות, כמו שאמרו ז"ל (עבודה זרה ב, א) שעתידים האומות להעיד על ישראל שקיימו המצוות. לכן צוה תל לותר הבהמות בתוך (לעיל פסוק י), ולשים 'בתר' לקראת רעהו, תלגא שכן היה דרך תלג הכותרים ברית, לעשות שני בתרים ולעבור ביניהם (רש"י שם ד"ה ויבתר), כמו שעשה יעקב עם לבן יי. וכן כתיב (ירמיה לז, יח): 'את העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו', אף כאן חלק הבהמות וישימם זה כנגד זה. והם רמז אל האומות, כמו שאמרו (פרקי דרבי אליעזר, פכ"ח) על (פסוק יא): 'וירד העיט' - שהוא רמז לדוד המלך ע"ה, שבקש לכלות כל

ידי דבר מופלג, כמו ברית של בין הבתרים, וברית זה שעל ידי הגל ומצבה, וברית חורב על ידי החציית הדם, וברית התורה שעל שתי הלוחות, וברית יהידע על ידי החציית הדם, וברית ירמיה על ידי בתרי העגל.

רו. ראה רש"י ואלשיך כאן.

רז. ראה ראש השנה יז, א: 'גיהנם כלה'.

תמח שלם שיהיה נשאר בו שירי שיריים מהזוהמא ההיא, הכל לפי מה שהוא אדם. וכשיליד הולד תמו הראשון, שואב הזוהמא אשר בכח האב"י, כפי מה שיכוין האב והאם להפריד מהם החלק ההוא"י. תמח ולזה יצא ישמעאל מאברהם, עשו מיצחק. ואפילו מיעקב שהיתה מטתו שלימה (ויקרא רבה בחקותי פל"ו, ה), ראובן נכשל בחטא בלכול יצועי אביו (להלן לה, כב) ר"ג. וכן משה רבינו ע"ה נתפטר עם חמיו שהבן הראשון יהיה לעבודה זרה (מכילתא פרשת יתרו, מסכתא דישמעע פ"א), הגם כי כוונתו היתה טהורה, ולא היה ירא שיכשל זרעו באותו החטא, תמח כמו שנפרש במקומו בעזר ה' יתברך י"ד, ועם כל זה לא יצא נקי ממנו ר"ט.

ולבן כאשר יוליד האדם בת בתחלה הוא סימן יפה לבנים העתידים לילד, לפי שהבת משכה לעצמה כל הזוהמא ההיא או רובה, ולה אינו מוסיף פגם, בהיות תמח שקבע הקדוש ברוך הוא ווסת קבוע להוציא ממנה כל טינוף ר"ט, מה שאינו בזכר. ועל כי רצה המקום לזכותינו ק"שלו

שפחתו. מאחר תל"ה שהקדוש ברוך הוא הבטיח תל"ו אברהם להרבות זרעו נתל"ז ככוכבי השמים ר"ח, למה שמע תל"ח אל קול אשתו לבא אל שפחתו, והלא טוב לו להוליד מאשה ראוייה, מזרע ברוך ולא מזרע תל"ט ארור.

אך אפשר לומר, כי הוא חשב אולי זאת היתה תמח כוונתו יתברך שזרעו יבא מהגר, הואיל ושרה עקרה היתה (לעיל יא, ל), וכל שאפשר לעשות הדברים בלי שינוי הטבע הוא טוב. אבל כוונתו יתברך היתה כדי שיצא תמח הטינוף שנדבק בו תמח מזוהמת הנחש, כמו שאמרו חכמים (והר חדש יתרו נו, א).

והוא טעם אל מאמרם ז"ל למה בת בתחלה סימן יפה לבנים (בבא בתרא קמא, א) : בת בתחלה סימן יפה לבנים ר"ט. כי ראוי לדקדק, מהו הסימן יפה תמח זה, ולמה אינו מזל טוב לבנים, או סימן ברכה.

תמח אך ידוע"י הוא שחטא הקדום גרם קלקול לכל הנשמות, עד שכל אדם

שינויי נוסחאות

תלה. ככ"פ: 'שהשם יתברך'. תלו. ככ"ל: 'את אברהם'. תלז. ככ"ל: 'תלז'. ככ"ל: 'בקהל שרה אשתו'. ככ"פ: 'בקהל אשתו'. תלט. ככ"ל: 'פגום'. תמו. ככ"ל: 'כוונת השם יתברך'. תמא. ככ"ל: 'ממנו הטנוף'. תמב. ככ"ל: 'מאשמת'. תמג. ככ"ל: 'הזה'. תמד. ככ"ל: 'אך להיות שחטא אדם הראשון גרם קלקול'. תמה. ככ"ל: 'מתוקן ומבורר שיהיה נשאר'. תמו. ככ"ל: 'שמוליד בראשונה שואב כל הזוהמא אשר בכח האב או רובה, כפי מה...'. תמו. ככ"ל: 'זוה גרם שיצא ישמעאל...'. תמו. ככ"ל: 'כמפורש'. תמו. ככ"ל וכו"פ: 'שקבע לה'.

הגלגולים, ג והקדמה יב. לקוטי תורה תהלים, מזמור לב.

ריא. ראה זח"א בראשית כח, ב.

ריב. ראה ...

ריג. וראה שבת נה, ב.

ריד. ראה להלן פרשת שמות, בפסוק (ב, כא) ויואל משה לשבת את האיש.

רטו. ראה שם.

רטז. ראה ...

ריז. ראה שמות יג, ב.

רח. ראה להלן כב, יז. וראה לעיל טו, ה.

רט. ראה הגירסא בעין יעקב 'בתחלה'. וכן הוא בתיקוני זוהר בהקדמה י, א.

רי. ראה זח"א תולדות קמה, ב: "בשעתא דעקים ההוא חוויא לאדם ולאתתיה, דאקריב לאתתא ואטיל בה זוהמא, ואתפתא ביה אדם, כדין אסתאב עלמא ואתלטיא ארעא בגיניה, וגרים מותא לכל עלמא" נתרנו: "בשעה שעקם הנחש את אדם ואשתו, שנתקרב אל האשה והטיל בה זוהמא, ונתפתה בו אדם הראשון לאכול מן עץ הדעת, אז נטמאה הארץ ונתפשטה שליטת החיצונים בהכל, ונתקללה הארץ בגללו, וגרם מיתה לכל העולם". וראה שער

איך שרה היתה יודעת מה תנו שבלבה, כי נביאה היתה כנודע (מגילה יד, א).

(יז, א) וַיְהִי אַבְרָם בֶּן תְּשֻׁעִים וְתִשְׁעֵי שָׁנִים תְּנוּכֹו, הַתְּהֵלֶךְ לִפְנֵי וְהָיָה תַּמִּים. יֵשׁ לְשָׂאוֹל, לְמָה הִמְתִּין הַשֵּׁם יִתְּבָרֵךְ לְצוּת אֶת הַמִּלָּה לְאַבְרָהָם עַד הַיּוֹתוֹ כָּל כֵּךְ זָקֵן, תְּנוּ אִם הָיָה כִּדִּי שִׁיֵּצֵא מִמֶּנּוּ יִשְׁמַעְעָל תְּנוּ וַיֵּצֵא עִמּוֹ כָּל הַטִּינוֹף וְהַפְסוּלֹת שֶׁהָיָה בּוֹ, כִּמוֹ שֶׁכְּתַבְנוּ לְמַעַל (בד"ה ותאמר שרי), הָיָה יָכוֹל לְצוּתוֹ עֲלֶיהָ מִיד שְׁנוּלֵד יִשְׁמַעְעָל.

אמנם יֵשׁ לומר מלבד מה שאמרנו בפרשת בראשית ר"ה שלכל דבר יש זמן תסמיוחדיו, כי רצה הוא יתברך להגדיל הנס. והוא, שאחרי שהזקין ובוטל תאותו כמו שהעידה שרה, באמרה (להלן יח, יב): 'ואדוני זקן', צוה עוד אליו להחליש כח המתאווה להולדה בחתיכת הערלה, כי הערלה תסמגדילה, כמבואר בדברי חכמי המחקר בתתם טעם אל המצות ר"ה. ועם כל זה תסמאחרי שנימול, הוסיף תאוה על

כל בכור בבני ישראל ר"ה, כדי תלסייעם שלא יזיק להם הטינוף ההוא. ולמצרים הרג את בכוריהם, לפי שהם הנטמעים בטומאה יותר משאר האומות ר"ה, וכדי להחליש כחה, כשם שהוציא אותנו משם בחדש האביב ר"ה, השולט בו טלה (ספר יצירה פ"ה, מ"ג) תנא יראתם ר"ה, להשפילו כנודע ר"ה, כי הוא הבכור ר"ה.

(טז, ד) וְתָרָא כִּי הִרְתָּה וְתִקַּל גְּבִירְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ. פִּירוּשׁ, בְּעֵינֵי שְׂרָה, כְּלוּמַר, שֶׁהִיתָה מְקִילָה אוֹתָהּ עִם שָׂאָר תְּנוּ אֲנָשִׁים בְּפָנֶיהָ ר"ה. וְאִם אָמַר הַכְּתוּב (פסוק ה): 'וְאָקַל בְּעֵינֶיהָ', דְּנִרְאָה, תְּנוּ אֵינן הַכוּוֹנָה שֶׁהִיתָה מְקִילָה בִּינָה לְבִין עֲצָמָה. אֵלָּא רָצָה לומר, שֶׁעַם הַיּוֹתָה מְקִילָה אוֹתִי בְּפָנֵי שָׂאָר תְּנוּ הַנָּשִׁים, אֵינן תְּנוּ חוֹשְׁשׁוֹת לְדַבְרִיהָ וְחֹשֶׁבָה אֲנִי בְּעֵינֶיהָ כְּכַתְּחֵלָה ר"ה.

ואפשר גם כן לומר, כי בְּעֵינֶיהָ רוצה לומר בינה לבין עצמה, ולא היתה מעיזה פניה בפני גבירתה. ואין לתמוהה

שינויי נוסחאות

תנ. בכ"ל: 'לסייעה להסתלק מהטנוף ההוא, ולמצרים הרג...'. תנא. בכ"ל: 'יראתה של מצרים'. תנב. בכ"ל: 'הנשים בפני שרה'. ובכ"פ: 'הנשים בפניה'. תנג. בכ"ל: 'בעיניה בלבד, הכוונה שעם היותה מקילה אותי בפני...'. תנד. בכ"ל: 'נשים'. תנה. בכ"ל: 'מאמינות'. תנו. בכ"ל: 'שבלבה של הגר, כי אברהם טפל היה אצלה בנביאות (תחומא, שמות סימן א)'. תנו. בכ"ל: 'וירא ה' אליו ויאמר לו: זאת בריתי אשר תשמר וכו' (פסוק י), ונמלתם את בשר ערלתכם' (פסוק יא). ראוי לחקור ולדעת, למה זה צוה הוא יתברך לעשות המצוה הזאת בגוף האדם, ומפני מה לא צוה אותם לאדם הראשון ולתנ...'. תנו. בכ"ל: 'ואם'. תנס. בכ"ל: 'וירצא'. תס. בכ"ל: 'מיוחד ושנאמר עוד בעזר ה' יתברך', כי רצה...'. תסא. בכ"ל: 'מגדיל התאוה, כנודע ומבואר בדברי החוקרים, ונותנים טעם אל המצות'. תסב. בכ"ל: 'הוליד בו תאוה והחזיק כח...'. תסג. בכ"ל: 'הנשים בפניה'.

"דטלה ממנא דיליה איהו רב על כל ממנ דאלהים אחרים".

רכג. ראה בראשית רבה בפרשת פמ"ה, ד.

רכד. וכאלו יאמר 'ואקל רק בעיניה'.

רכה. ראה שם בפסוק (ב, טז) מכל עץ הגן, ד"ה הוא הדבר שאמרו במדרש.

רכו. וכמו שנאמר בקהלת (ג, יז): 'כי עת לכל חפץ'.

רכז. ראה מורה נבוכים ח"ג, פמ"ט.

ריח. ראה ילקוט שמעוני פרשת אחרי, רמז תקפו. זח"ג אחרי ע, ב.

ריט. ראה שמות יג, ד.

רב. ראה זח"ב שמות יח, א.

רבא. ראה זח"א רנו, א בהשמות. ח"ב שמות יח, א. וראה רמב"ן פרשת בא, בפסוק (יב, ג) איש שה. ריקנאטי פרשת בשלח, בפסוק (יח, ה) ובני ישראל.

רבב. ראה זח"ג פנחס רנא, א ברעיא מהימנא:

תאותרים והחזיק כחו כל כך עד שהוליד בן מלובן ומזורז, כאלו נולד מבחוריים, ונוסף עליו גם מבני קטורה^ר, והוא מפלאות השם יתברך ^{תסג}לעשות הפלאות בדברים הפכיים.

^{למה לא צוה המילה לאדם ולנח} ועם היות טעם זה מספיק אל מי שישאל טעם למה צוה המילה באבר הזה, ניתן בו טעם אחר. ועוד ניתן טעם למה לא צוה אותם לאדם ולנח, והמתין שיבא אברהם. ואברהם עצמו שקיים כל התורה כולה מעצמו (וימא כח, ב), ^{תסד}למה לא קיים המצוה ^{תסה}הזאת, והמתין לשיצטוה. ^{תסו}ואגב אורחין נודיע התועלת הנמשך ממנה לקיימה, והנזק המגיע לעובר עליה.

^{תסו}ועל הראשונה נאמר, כי ידוע היות הערלה מום באדם, וכל אשר [יהיה] בו מום לא יקרב להקריב^י. (ויקרא כא, יז). ודבר ידוע^ר שהמומין שבגוף הם רמז

^{תסח}וסימן למומי הנפש. והנה הורונו רז"ל (מנחות קי, א בתורה ומיכאל), שמיכאל כהן גדול של מעלה מקריב נשמות הצדיקים על המזבח העליון. ומי שחפץ לזכות ^{תסט}להיות עולה, צריך שהעולה תהא תמימה בלי מום^ר, ומום זה הוא טינוף ^{תעב}בגוף. וכתבו בסוד החשמל (ק, ב) ^{רעג}, כי יש עשר מחיצות זו לפנים מזו קודם שתכנס הנשמה לפני אדון העולמים, ועל כל אחת ואחת יש ממונים מבקרים את ^{תעא}הקרב אם ראוי ^{תעב}ליכנס, ^{תעג}וכת הראשונה כשרואים שבגדיו מלוכלכים אינם מניחים אותו ליכנס. ואם ^{תעד}הוא ערל, אין טינוף גדול מזה.

^{תעה}עוד מצאתי לזה טעם שני, והוא למה נהיה חתומים בחותמו של מלך^ר, כמו שאנו אומרים (ברכת המילה): 'וצאצאיו חתם באות ברית קדש^ר', וכל זמן שהאדם ^{תעו}זוכה שהוא עבד למלך גדול ^{תעו}כמוהו יתברך, וחתום בחותמו, ימנע

שינויי נוסחאות

תסג. בכ"ל: 'מעין מה שהורה למשה עץ מר להמתיק המים' (שמות טו, כח. מכליתא פרשת בשלח, מסכתא דיוסע פ"א). תסז. בכ"ל: 'כמו שאמרו רז"ל, למה לא...'. תסה. בכ"ל: 'הזאת מעצמו'. תסח. בכ"ל: 'עוד ראוי לדעת התועלת...'. תסו. בכ"ל: 'הנה על הראשונה מצינו כתוב בה שני טעמים, א', כי ידוע...'. תסח. בכ"ל: 'שבמומין שבנפש'. תסט. בכ"ל: 'לדבר זה צריך שיהיה בלי מום'. תע. בכ"ל: 'בגופו'. תעא. בכ"ל: 'הקרב ליכנס'. תעב. בכ"ל וכו"פ: 'הוא ליכנס'. תעג. בכ"ל: 'הראשונה אם רואים שבגדיו'. תעד. בכ"ל: 'יהיה'. תעה. בכ"ל: 'הטעם השני שמצאתי הוא למען נהיה'. תעו. בכ"ל: 'זכור'. תעו. בכ"ל: 'גבור וגורא וחתום בחותמו'.

ידוע, וסופו לבוא לידי מום נגלה^י. וראה זח"ג אמור צ, ב. נשא כקג, ב ברעיא מהימנא. וראה עוד שערי קדושה למהרח"ו ח"א, שער א-ב.

^{רעב}. ראה ויקרא א, ג וברש"י שם.

^{רעג}. רבי יוסף גיקיטלייא; נדפס בתוך ספר ארזי לבנון ויניציאה שס"א. זה לשונו: 'דע, כי קודם שיכנס האדם להשגת סוד ה' יתברך יש לו לעבור כמה מעברות... והם י' מדרגות זו למעלה מזו... כל הבא ליכנס בחדר... תבדקו אותו אם יש לכלוך בבגדיו אל יכנס'.

^{רעד}. ראה תיקוני זהר תיקן כב סה, א: 'שימיני כחותם' (שיר השירים ח, ו), דא אות ברית מילה... דהאי אתקרי חותמא דגושפנקא דמלכא".

^{רעה}. ומקורו בשבת קלז, ב.

^{רכח}. כמו שנאמר אצל אדם הראשון; ראה בראשית רבה בראשית פכ"ג, ה.

^{רכט}. ראה ...

^{רל}. ראה להלן כה, א-ב.

^{רלא}. ראה עקדת יצחק בפרשתן (שער יח, ד"ה ובמדברש עוד): 'כי המום ההוא אשר בגופו יפגום הנפש'. וראה כלי יקר פרשת אמור, בפסוק (כא, יז) אשר יהיה בו מום: "אומר אני, שהקדמונים שהיו בקיאים בחכמות היו יודעין בכל מום שנתיחה באדם טרם היותו מצד איזה עוון שראו בו. דרך משל, אם ידעו שהוא מקבל שוחד, ידעו בו שסופו בא לידי עיוורון. ואם ראו בו רגל גאווה, ידעו בו שסופו לבוא לידי שבר רגל. והכרת פניו ענתה בו שהכירו במראה פניו איזו תכונה רעה שיש בקרבו הפוגמת איזה אבר

מלך. יש לומר, שלהיות בנוי בלתי ראויים להקרא עבדיו, המתין עד שיבא זרע מיוחד לעבודתו, ואז צוה אותה, וכבר כתבנו בזה טעם אחר בפרשת בראשית י"ח. ועם כל זה אותם שהיו ראויים מצד עצמם, כגון הבל, שת, נח, שם, שהקריבו קרבנות י"ח, נולדו שלמים בלי מום זה"ר. ואפשר שגם ירד וחנך ושאר ת"פ ראשי היחס נולדו מהולים, ת"פ שקשה להאמין שחנך יעלה לרקיע והוא ערל.

ת"פ ואם תאמר, הואיל ויחד לעבדיו כל זרע יעקב, למה לא עשה שהם ילדו מהולים, והוא יהיה סימן מובהק ת"פ שהיו מופרשים ומובדלים לעבודתו יתברך. ת"פ יש לומר, שרצה לזכות בה האב והבן, כי האב

עצמו מכל חטא. ובזה ת"פ בטלה טעם האומרים י"ח שעם היות כל פעולות הטבע שלמות ככל האפשר, והערלה היא טובה לחזק האבר, ת"פ צוה עליה, לפי שהטבע אינו מתקן אלא שלימות האבר, וכן שאר הבריאות, אבל אינו מתקן המדות, וצווי המילה הוא לתקן שלא יהיה שטוף בזימה, ועל כן החליש כח האבר. ואני אומר, אף אם נודה שהערלה ת"פ יהיה שלימות בטבע מה שאינו, כי החטא הצמיחה - כמו שכתבנו בענין אדם הראשון שהיה מהול י"ח, יותר שלם היה האדם בהיותו חתום בחותמו של מלך.

ועל מה שאמרנו למה לא צוה המצוה הזאת ת"פ לנח הואיל והוא חותמו של

שינויי נוסחאות

תעו. ככ"ל: 'סרה תלונות המתלוננים, ואומר, איך אפשר שיהיו דברים הטבעיים חסרים. ותצו, שהטבע מכין לעשות פעולתו בשלמות יותר האפשר. וכן הערלה היא...'. תעו. ככ"ל: 'ואין הטבע שלם עם הערלה, מה שאינו, כי החטא גרם שתתוסף באדם כאשר הוכחנו למעלה בענין אדם הראשון שנעשה מהול, נסיר אותה כדי להיות חתומים בחותמו של מלך'. ת"פ. ככ"ל: 'היא'. ת"פ. ככ"ל: 'לאדם ולנח, יעוין בפרשת בראשית על פסוק (לעיל ב, טו) 'מכל עץ הגן, במדרש (רבה בפרשת פמ"ז, ב), 'לכל זמן ועץ לכל חפץ' (קהלת ג, א). וכוונת הענין הוא, כי בהיות המילה חתומו של מלך, לא כל הרוצה לטול את השם יטול, ועד הזמן אשר יראה הוא יתברך שעתיד לצאת ולבא אל עולם זרע קדוש ראויין שתחול עליהם קדושה עליונה, ויהיו זוכים להקרא עבדים אליו יתברך, לא רצה לצוות את המצוה הזאת שיעשוה בניהם אחריהם. אבל אותם שהיו ראויים מצד עצמם להיות עבדים אליו יתברך, היו נולדים מהולים, כי כן אדם הראשון נברא מהול, הבל ונח נולדו מהולים, ושם שהיה כהן אי אפשר שהיה בעל מום, ואפשר שגם...'. ת"פ. ככ"ל: 'העדיקים נולדו'. ת"פ. ככ"ל: 'שאיין'. ת"פ. ככ"ל: 'אבל כשהגיעה השעה שעתיד יצחק לילד צוה על המצוה, כדי שכל יוצאי ירכו יהיו עבדיו וחתומים בחותמו, ויכול היה לעשות שכל זרעו ילדו מהולים...'. ת"פ. ככ"ל: 'ששם'. ת"פ. ככ"ל: 'אך אם ככה יהיה, היה חסר מצוה אחת מן האב ומן הבן, וכדי לזכותם נולד ערל, והאב יזכה במצוה למולו, והיא גמילות חסד שעושה האב עם הבן, שעם היות כי אמרו (בראשית רבה ויחי פצ"ה, ה): 'איזהו חסד של אמת זה שעושים עם המתים', עוד מצינו, שזה הוא גם כן כיוצא בו, שהרי כל עצמו של חסד ואמת הוא כשאנו מצפה תשלום גמול (ראה מדרשי פרשת ויחי מז, כט ד"ה חסד שעושים). והמצוה הזאת שהאב עושה עם בנו, עם היותה מצוה דרמית עליה דאב (קידושין טז, א), לחסד של אמת נחשבת לו, שהרי המילה מצלת את האדם שלא יכנס בגיהנם כנודע (תנחומא בפרשתן, סימן כ. שבת קלז, ב כד"ה צוה להציל), ואם כן הוא גרמה להביאו לחיי העולם הבא, ועם כל זה אין הבן משלם לו גמול ואינו מכבדו בשביל זה, שכן אמרו (בבא מציעא לג, א): 'אבדת אביו ואבדת רבו אבדת רבו קדומת, שזה הביאו לחיי העולם הזה וזה הביאו לחיי העולם הבא', הנה כי לא החשיבו החסד הזה. אבל הבן בחסד שעשה אביו עמו להביאו לחיי העולם הזה, עם היות שמביאו לחיי העולם הבא, נמצא שהוא חסד של אמת, ולזכות את האב הוליד את הבן ערל'.

סתום, היא סוד העטרה וסוד היו"ד של שם, הם סוד ב' עולמות, שנאמר (ישעיה כו, ד): 'כי ב"ה ה' צור עולמים', והמבין יבין'.

ר"ח. 'הבל', ראה לעיל ד, ד. 'נח', ראה לעיל ח, כ. 'שם', ראה במדבר רבה במדבר פ"ד, ח. וראה שם גם לגבי 'שת' [וראה גם ילקוט שמעוני אסתר, רמז תתרמח].

ר"מ. ראה אבות דרבי נתן (נוסח א), פ"ב. ולגבי הבל, ראה תיקוני זהר חדש צ, ב.

ר"ל. ראה לעיל הערה רכז.

ר"ז. ראה לעיל פרשת בראשית, בפסוק (ב, טז) מכל עץ הגן: 'כן הדבר בערלה, בראשונה היו כולם נולדים מהולים, ומשטמטמו לבם, נטמטם אבריהם ונולדו ערלים'.

ר"ח. ראה הערה הקודמת, וזה לשון רבינו שם: 'לאברהם צוה המילה, לפי שנעשו כל העולם אטומים שלא היו מכירים מציאותו יתברך והוא פרסמו כנודע, על כן ציוהו על המצוה הזאת שהוא גלוי דבר

עושה גמילות חסד של אמת זה לבנו, כי באמת הוא גמילות חסד כשל הנעשים עם המתים רמא, כי חסד עשה עמו להצילו מדינה של גיהנם רמא, והבן אינו משלם לו שכר מזה, שהרי אם מצא אבידת אביו ואבידת רבו מטפל בשל רבו ולא בשל אביו רמא, הגם כי גם האב מביאו לחיי העולם הבא, הואיל ומצילו מגיהנם כאמור, נמצא שכדי לנפות האב מולידו ערל.

עוד תפס טעם אחר. והוא להודיע שביד כל אדם הוא להטיב תפס דרכיו או לקלקלם, ולהמשיך עליו רוח טהרה או תפס טמאה. שאם ימול עצמו תפס מסלק [מ] עליו הטינוף, ובהסתלקות הטומאה בא במקומה הטהרה, כי כשזה קם זה נופל רמא. וזה הדבר היה בעשו ויעקב, עשו נולד ערל ומת ערל, ויעקב נולד מהולרמא. שמא תאמר משוא פנים יש בדבר, לתת הכנה טובה ליעקב לידבק בקדושה יותר מעשו. אין הדבר כן, כי שניהם בעת יצירתם ערלים היו, ובעודם בבטן אמם עשו נטל

ערלתו של יעקב והוסיף אותה על תפס שלו, ועל כן היה שטוף בזמה הרבה רמא. ויעקב צונן בדבר, כי כן העיד על עצמו [תפס באומרו (בראשית מט, ג):] 'ראובן בכורי אתה כוחי וראשית אוני', שנוצר מטיפה ראשונה שיצאה ממנו (רש"י שם) רמא. תפס ועל דבר זה הקדוש ברוך הוא אהב את זה ושנא את זה, שנאמר (מלאכי א, ב"ג): 'ואוהב את יעקב', 'ואת עשו שנאתי', ולמה כן, והלא שניהם זרע קדש היו. תפס אלא, לפי שהוא יתברך צוה לאברהם שכל יוצאי חלציו ימולו רמא, ועשו לא הספיק לו ערלתו, תפס כי לקח גם את של יעקב, והמשיך בזה עליו כח הטומאה עד שלא [תפס יכול] יצחק למולו, כי לא נבלע בו דמו תפס עד שהגדיל, ואז לא רצה לימול את עצמו רמא, על כן שנא אותו.

תפס ונעל מה שאמרנו למה אברהם לא מל עצמו קודם שנצטווה, יש בזה טעמים רבים. ראשונה, תפס שלא כל הרוצה ליטול את השם תפס ולחתום עצמו בחותמו

שינויי נוסחאות

תפס. בכ"ל: 'מטעם'. תפס. בכ"ל: 'את דרכיו'. תפס. בכ"ל: 'רוח טומאה, שכן היה דבר עשו ויעקב, עשו נולד ערל...'. תפס. בכ"ל: 'יסלק'. תפס. בכ"ל: 'ערלתו'. תפס. נוסף מכ"ל. תפס. בכ"ל: 'ולפיכך כתוב: 'ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי', כי למה אהב הוא יתברך זה יותר מזה, והרי שניהם...'. תפס. בכ"ל: 'אבל...'. תפס. בכ"ל: 'אלא הוסיף עליה באופן שמשיך עליו כח הטומאה עד שלא יכול יצחק למולו, כי אדמוני היה (להלן פה, כה), וחשבו שעדיין לא נבלע...'. תפס. נוסף מכ"ל. תפס. בכ"ל: 'וכשהגדיל והיה לו למול את עצמו, לא רצה לימול...'. תפס. בכ"ל: 'וזהנה לא היה לו לאברהם למול את עצמו בלי צווי יתברך, וזה מטעמים...'. תפס. בכ"ל: 'בשביל מה שאמרנו שלא כל...'. תפס. בכ"ל: 'ולומר אני חתום בחותמו

מראיתו ידע שזו תולדתו, ואפילו הכי לא מל אותו, אמר, הואיל ולא מלתי אותו לשמנה כמוני אמתין עד שיהיה בן י"ג כמו ישמעאל אחי ואמול אותו. וכשהיה בן י"ג שנה הוא עכב בעצמו ולא רצה למול...". וראה פרקי דרבי אליעזר, פכ"ט.

רמז. ראה גם מזרחי להלן פרשת תולדות, בפסוק (לא), (י) את בניו. וראה רש"י להלן כו, לד.

רמז. וראה תרגום יונתן בן עוזיאל שם.

רמז. כמו שנאמר להלן (יז, יב): 'ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם'.

רמז. ראה לעיל הערה רמא.

רמא. ראה בראשית רבה ויחי פצ"ו, ה.

רמב. כי על ידי המילה ניצול מזה; ראה בראשית רבה וירא פמ"ח, ח. ועוד.

רמג. ראה בבא מציעא לג, א.

רמד. על פי רש"י להלן כה, כג ד"ה מלאם יאמן.

רמה. ראה בראשית רבה תולדות פס"ג, ז.

ולגבי עשו, ראה ילקוט שמעוני תולדות, רמז קיא: "ועשו זה שונא את הדם, רבי לוי אמר זה דם מילה". וראה דעת זקנים שם, בפסוק (כה, כה) ויצא הראשון אדמוני: "מדרש, כשראהו אביו, אמר עדיין לא נבלע בו דמי ולא רצה למולו לשמונה ימים (ראה שבת קל, א) ... כשעבר שנה או שנתיים וראה יצחק שלא החליף

תקט שיתרחקו ממנו האומות, כי יאמרו תקי הוא הבדיל עצמו ונתייחד לעבודת בוראו, מה לנו ולחברתו, ובוזה לא יקיים מצות הכנסת אורחים, כמו שאמר לו ענר ואשכול כששאל מהם עצה עליה, מה אתה ממאס עצמך בפני האומות יי. וכן אמרו במדרש (רבה בפרשת פמ"ז, ג): "אמר אברהם, תאמר עד שלא מלתי היו מזדווגים תקי"א לי. אמר לו הקדוש ברוך הוא, דייך שאני אלהיך וכו'".

והמתין הוא יתברך עד היותו בן צ"ט שנה, לעשות נס בתוך נס כאשר תקי"ב אמרנו. וכן אמרו במדרש (רבה בפרשת פמ"ז, ב), "וימול, בן פ"ו שנה [תקי"ג בשעה] נולד ישמעאל. אמר ריש לקיש, קנמון אני מעמיד בעולם, מה קנמון תקי"ד [ה] זה כל זמן שאתה מזבלו ומעדרו הוא עושה פירות, כך משנצר דמו, [משבטל יצור], משבוטל תאותו". פירוש, הצדיקים נמשלו לבשמים, כדאיתא פרק קמא דמגילה (י, ב) יי. והמשיל אברהם לקנמון, תקט"ו כי דרך הקנמון כשהזקין ותם לחותו כשמזבלין ומעדרין אותו, יפרח מחדש ויעשה פרי. כך רצה שאברהם תקט"ז אחרי שנצר דמו ובטלה

של מלך רשאי יי. ועוד, כי נביא היה יי, ויודע שהשם יתברך יצוונו עליה, וגדול המצווה תקט"ז ועושה (בבא קמא לח, א), וכל המצות אפשר לקיימם פעמים רבות, ולכן תקט"ח היה יכול לשמור את כלם, שאף אחרי תקט"ט שצוים הוא יתברך יקיימם מאז והלאה כמצווה ועושה, ויקבל שכר מקודם כמי שאינו מצווה [תקי"ז ועושה], ואחרי הצווי כמצווה. אבל המילה אם יעשנה פעם אחת, לא ישנה לה, ועל כן אמר מוטב להמתין הצווי יי. ואם תאמר היה לו לימול ולא יפרע [תקי"ח את המילה], וכאשר יצוה לו יפרענה. כבר אמרו (בראשית רבה בפרשת פמ"ז, ח) שאברהם לא תקי"ז הוצרך לפרוע שנתמעך בתשמישי יי, ויש אומרים כי לא נצטוה אלא על המילה ולא על הפריעה יי, ואלו היה מל באופן זה, היה מקיים כל אשר תקי"ז צונו אחר כך.

עוד אפשר לומר. כי לא רצה אברהם למול את עצמו, בהיותו יודע כי טבע הערלה היא להוסיף התאוה, וחשב שעקר המצוה תקט"ח היא לכופ יצרו ולשעבדו לרצון קונו, ורצה להבטיח עצמו ללחום עמו ולנצחו. עוד, לפי שמתירא היה

שינויי נוסחאות

של מלך יטול, כי שמא אין המלך חפץ בעבודתו. ועוד... תקט. בכי"ל: יעושה ממי שאינו מצווה ועושה, וכל... תקט. בכי"ל: שמר את כלם, שאם יבא אחר כך השם יתברך ויצווה עליהם יקיימם מאז והלאה... תקט. בכי"ל: ישיעוים. תקט. נוסף מכי"ל. תקט. נוסף מכי"ל. תקט. בכי"ל: יהיה צריך פריעה. תקט. בכי"ל: יצוהו. תקט. בכי"ל: יהיה כדי לשעבד ולהכניע יצרו אליו יתברך, ועל היותו מוכרח בעצמו שיוכל ללחום את מושל הוא יצר הרע ולנצחו, לא רצה לימול. ועוד, מתיירא היה... תקט. בכי"ל: שאם ימול יתרחק ממנו האומות. תקט. בכי"ל: שהוא הבדיל עצמו מהם, ועשה עצמו מיוחד לעבודת הבורא יתברך, ושוב לא יקיים... תקי"א. בכי"ל וכי"ל: יצלי ומשמלתי אין מזדווגים לי. תקי"ב. בכי"ל: אמרנו, שעם היותו זקן והחליש עוד תאותו, במילה נתוספה תאותו, וכן אמרו... תקי"ג. על פי כי"ל, וכלשון המדרש. ובכי"ל: משולד. תקי"ד. כנ"ל. תקט"ו. בכי"ל: יודך הקנמון, שאף כי יזקין ויתם לחותו, כל שמזבלין. תקט"ז. בכי"ל: יאחר.

רנ"ה. ראה בראשית רבה לך פמ"ב, ח. וראה מזרחי פרשת וירא, בפסוק (יח, א) וירא אליו ד"ה הוא שנתן לו עצה.

רנ"ו. וראה גם שם יג, א: "הצדיקים שנקראו הדסים". וראה גם שיר השירים רבה פ"ג, ב: "מה המור הזה ראש לכל מיני בשמים, כך אברהם ראש לכל הצדיקים".

רנ"ז. על דרך שאמרו בברכות טז, ב. פסחים נה, א.

רנ"ח. ראה להלן כ, ז.

רנ"ט. וראה גם מושב זקנים בפרשתן, בפסוק (יז, כד) ואברהם בן תשעים ותשע שנה.

רנ"י. הובא ברש"י בפרשתן, בפסוק (יז, כה) בהמולו את בשר ערלתו.

רנ"ב. ראה יבמות עא, ב.

תקכד שלא יכנס לגיהנם^{יג} כל שלא טינף אותו בביאה אסורה^{יד}.

תקכה ועל כן לכל אדם ראוי לשמור האות הזה אשר בינו לבין קונו, ובדין היה שלא ישתמש ממנו להנאתו, כי כלי קדש הוא. ועם כל זה, להיות גדול כח היצר הרע לא אסרוהו, אבל אמרו חכמים^{יז}: שראוי לקדש עצמו בשעת תשיש, וכל העושה כן הויין לו בנים ראויים לשמש בכהונה גדולה, כמו שאמרו (זח"א וירא קיב, א במדרש הנעלם) על פסוק (ויקרא כ, ז) 'והתקדשתם והייתם קדושים' - 'אם תקדשו עצמכם בשעת תשיש תולידו בנים קדושים'^{יח}.

(י, ה) ויהיה שמך אברהם. מצינו שהקדוש ברוך הוא חלק כל אותיות שמו הגדול^{יט} ברוך הוא באנשים רשומים, היו"ד בהושע בן נון^כ שנקרא יהושע, הה"א ראשונה באברהם שהיה שמו אברם, הוא"ו ביתרו חותן משה^{כא} שהיה שמו יתר, הה"א אחרונה בשרה^{כב} שהיה שמה שרי. אי נמי ביוסף, שנאמר

תאותו, עוד ינוב ויעשה פרינו במה שהרטיבו במצות המילה. והרטיבה היתה נגדיית אל הטבע תקי^{כג} כאמור.

ונבא אל התועלת הנמשך^{כד} מהמילה. והוא כי היא סיבה לקיים 'ואהבת לרעך כמוך' (ויקרא יט, יח), תקיט^{כה} כשיחשוב אליה כמו שעושים בני חבורה אחת שהם חברים אהובים זה עם זה ומצטערים בצערם של זה בזה, ואם אחד מהם מת כולם צריך שיהיו דואגים שיתבקר פנקסם^{כז}. כך כל המולים צריך שיהיו אוהבים זה את זה, לפי שמחבורת עבדי ה' הם. עוד, מחליש את היצר תקכ^{כח} כנזכר. עוד, מציל האדם מן הצרעת, כמעשה במונבו וזוטוס בניו של תלמי המלך [תקכא וכו'] (בראשית רבה בפרשת פמ"ז, י). וכנגד זה אמר רבי נחמיה: 'גדולה מילה שדוחה את הנגעים' (גדרים לא, ב), שעם היות כוונתו^{כט} לתקב^ל לומר שמותר למול הבן שיהיה לו צרעת בערלתו, ואינו עובר במה שכתוב (דברים כד, ח): 'השמר בנגע הצרעת', תקכ^ל אפשר שכיון גם כן לזה. ואם לא כיוון, דבריו ברוח הקדש נאמרו. עוד, מציל אותו

שינויי נוסחאות

תקי. בכ"ל: 'כאמור, כדרכו יתברך, כמו שעשה למי המרים בעץ מר' (שמות טו, כג). מכילתא דרבי ישמעאל פרשת בשלה, מסכתא דויסא פ"א, ורבים כאלה. תקיח. בכ"ל: 'ממנה, ונאמר כי היא סבה'. תקיט. בכ"ל: 'כי כאשר יחשוב שהוא חתום בחותמו של מלך, וגם חברו חתום כמוהו, הנה הנם מכת וחבורה אחת, וכשם שבני החבורה ראוי שיהיו אוהבים זה את זה, כי כן יש להם להצטער בצערו של חברו, כמו שאמרו: 'מת אחד מבני החבורה תדאג כל החבורה', כן כל המולים צריכים שיאהבו זה את זה. עוד...'. תקכ. בכ"ל: 'כאמור'. תקכא. נוסף מכ"ל. תקכב. בכ"ל: 'ענין אחר, דהיינו שדוחה את הצרעת, שמותר למול את הבן...'. תקכג. בכ"ל: 'עוד רומז לזה, עוד עושהו שלם, מה שאינו אם הוא ערל. עוד מציל...'. תקכד. בכ"ל: 'מגיהנם, כי אברהם עומד על שער הגיהנם ואינו מניח ליכנס שם שום מהול'. תקכה. בכ"ל: 'הנוק מובן מאליו, כי מי שלא ישמור המצוה הוא מרוחק מהתועלות הנזכרים לעיל. והואיל וכן הוא, ראוי הוא לאדם שישמרנו כראוי, ויחשוב גם כן, כי הלא בכל מקום אסור להשתמש מדבר קדש במילי דחול' (ראה ירושלמי יומא פ"ג, ה"ז), וכאן הותר לנו להשתמש במצוה שלמה להנאותנו, ועל כן מחזיבים אנו להשתמש בו בקדושה ובטהרה, שעם זה נזכה שיהיה לנו בנים קדושים וראויים לשמש ככהנים גדולים, כמו...'. תקכו. בכ"ל: 'הנזיר באנשים'. תקכז. בכ"ל: 'ויקרא שמו'. תקכח. בכ"ל: 'באברם, ויקרא שמו אברהם'. תקכט. בכ"ל: 'ויקרא שמו יתר'. תקל. בכ"ל: 'שקרא שמה שרה'.

רסא. השווה שבועות יח, ב: 'כל המקדש עצמו בשעת תשיש הויין לו בנים זכרים, שנאמר: 'והתקדשתם והייתם קדושים', וסמך ליה: 'אשה כי תזריע'".

רסב. וראה גם זהר חדש בראשית יט, ב.

רנז. ראה תהלים צב, טו.

רנח. ראה שבת קו, א.

רנט. ראה לעיל הערה רמב.

רס. ראה זח"א בפרשת צג, א.

ושכרם גם כן יהיה מוכן להפרע יותר, לפי שהם לפנינו ואינו מסיח דעתו מהם.

ומטעם זה אמרו (נדרים כה, א): ש"שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות".

וסגולתה להציל האדם מן העבירה, כמו שהציל לאותו חסיד רס"ו. וכן אמרו בפרק התכלת (מנחות מג, ב): "רבי אליעזר בן יעקב אומר, כל שיש לו תפילין בראשו ותפילין בזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו, מוחזק הוא שלא יחטא, שנאמר (תהלים לד, ח):

'חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם'". ואם המצות שהם חוץ מגופו כך, מה נאמר במצות הנראות בגופו, כגון 'לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית פאת זקנך' (ויקרא יט, כז). ואם בנראות בשטח גופו כך, מה נאמר במצוה הרשומה וחקוקה בגופו היא הברית מילה, שבה האדם נעשה תמים רס"ו, וכל שישמרנה כראוי נקרא תקל"ז צדיק רס"ח.

ובדין נתנחם דוד תאמר 'כשנכנס דוד למרחץ וראה עצמו ערום' כשנצטער כשראה עצמו ערום בלי מצות, ונזכר תקל"ח מהמילה, כמו שאמרו (מנחות מג, ב): בשעה שנכנס דוד בבית המרחץ וראה עצמו ערום, אמר, אוי לי שאעמוד ערום בלי מצות. [ו] כיון שזכור מהמילה שבבשרו נתיישבה דעתו. לאחר שיצא, אמר עליה שירה, שנאמר (תהלים יב, א): 'למנצח על השמינית מזמור לדוד', על המילה שניתנה בשמינית.

שינויי נוסחאות

תקלא. ככ"ל וכ"פ: 'האלוי'. תקלב. ככ"ל: 'לסמוך על זה עד שנמצא ראה לדבר ממקום אחר'. תקלג. ככ"ל: 'שהיה לו'. תקלד. ככ"ל: 'שאם היה מצווה להם איזה דבר היו שומעים לו, עם כל זה אמרו בגמרא: 'ידי הוה [אתין] אבוי קרי אבבא, רהיט ואזלי ופתח ליה, ואמר אין אין עד דמטי תתם', ואם הדין כן...'. תקלה. ככ"ל: 'עושה בעצמו'. תקלו. ככ"ל: 'תפילין'. תקלז. ככ"ל: 'צדיק, כנודע מנח ויוסף ובנימין'. תקלח. ככ"ל: 'מן המילה', וכן להלן.

לב, א: "גדולה מילה ששקולה כנגד כל המצות שבתורה".

רסו. ראה מנחות מד, א.

רסז. ראה נדרים לב, א.

רסח. ראה זח"א ויצא קסב, א. וראה גם נח נט, ב.

(תהלים פא, ו): 'עדות ביהוסף שמו' רס"ג, ואם באנו לומר שהה"א ראשונה היא של שרה, אפשר היה לומר שלהיות אברהם טפל לשרה בנביאות של שרה רס"ד, היא הה"א ראשונה, ושל אברהם השניה. אלא שהדברים תקל"א אלו צריכים קבלה, ואין תקל"ב לאומרם מסברא, עד שימצא להם ראייה במקום אחר.

(יז, יג) **והיתה בריתי בנשרכם לברית עולם.** חביבה היא המילה מכל מצות שבתורה רס"ה, כי הנה כל שמתרבה דבקות הפועל בפעולה, מורה שהיא חביבה אצלו יותר. ועל כן אמרו (ברכות לב, ב): "גדול התענית יותר מן הצדקה, שזה בגופו וזה בממונו". ומטעם זה היה הולך רבי יוחנן בן זכאי בעצמו לתלמידיו לפתוח הדלת (סוכה כא, א). וכן אבימי - עם היות תקל"ג לו חמשה בנים מוסמכים (קידושין לא, ב), ואין ספק תקל"ד שהיו עובדים אביהם ומקילים ממנו כל טורח, עם כל זה היה רוצה הוא לפתוח הדלת לאביו. ואם הדבר כן בדברים שכיון שעשאם אינם נראים מהעין החומרית כי חלפו עברו למו, על אחת כמה וכמה המצות שאדם תקל"ה עושה ונראים תמיד עמו, כגון ציצית תקל"ו תפילין והשמרו מכלאים וכיוצא, צריך לומר שהם חביבים יותר.

רסג. וראה סוטה י, ב.

רסד. ראה תנחומא, שמות סימן א. שמות רבה שם פ"א, א.

רסה. השווה מדרש בראשית רבתי בפרשתן: "חביבה מילה מן התורה ומן השבת". וראה גם נדרים

ולזה כשראה דוד עצמו בבית האמצעי של המרחץ, שפשט שם בגדיו ושם מותר ההרהור בדברי תורה, וראה עצמו ערום, אמר: **אוי לי שאעמוד ערום בלי מצות**, כי ידבק בי השונא הזה ויחטיאני, כיון שנזכר מהמילה שבבשרו שהיא שקולה ככל המצות, ונוהגות ביום ובלילה, נתיישרה דעתו ובצאתו אמר עליה שירה, הואיל והיא שקולה כנזכר לעיל, כוללת בעצמה השאר. ולא נתפייס בזכרון מצות 'לא תקיף ולא תשחית', לפי שהם מצות שאפשר יעשה האדם לפי שיטבו בעיניו, וגם אם לא נצטוו עליהם היה עושה **תקמ** אותה, כי 'הדרת פנים זקן רע', **תקמ** וכן כשקוצותיו תלתלים יד, וכל שכן במקום שהמנהג **תקמ** הוא שלא לגלחם, כי גם מי שלא נצטוו ילך **תקמ** כן, ראייה משלוחי דוד **תקמ** אל חנן בן נחש העמוני יד. לא כן שאר המצות אשר עושים בהוצאה, וטורח בלי ערבות חומרי הציצית **תקמ** ותפילין. אבל כשנזכר מהמילה שבבשרו, נתיישרה דעתו. ועל מה שהקשינו **תקמ** איך היה מהרהר במצות בבית המרחץ. כבר תירצנו

יש מי שהקשה על המאמר הזהירט, איך ראה דוד **תקמ** עצמו ערום בלי מצות, וכבר היו עמו מצות חמש פאות י, ולמה לא נתיישרה דעתו בהם, ולמה לא אמר שירה עליהם.

תקמ ולדידי עוד קשה, מה מקום הוא בבית המרחץ להצטער על דבר המצות, והלא אסור להרהר בדברי תורה שם רע.

ועוד, אומרו 'אוי לי שאעמוד בלי מצות', היה לו לומר 'שאני עומד' ולא 'שאעמוד'.

אמנם ידוע יריב כי המצות הם המזהירות לאדם שלא יחטא, כמו שאמר משה רבינו ע"ה לפניו יתברך על דבר המקושש (תנא דבי אליהו רבה, פכ"ו), בכל יום היו לו תפילין בראשו, ומתוכם היה זוכר המצות, עכשיו לא היה לו שום סימן שיזכירו **תקמ** ויחטא, מיד צוה על מצות ציצית שנוהגת בין בחול בין בשבת. וכתוב (במדבר טו, לט): 'וראייתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', הנה כי המצות הן המזכירות לאדם שלא יחטא.

שינויי נוסחאות

תקמ. בכ"ל: 'עצמו בבית המרחץ'. **תקמ**. בכ"ל: 'ועוד קשה, למה נצטער מראותו עצמו כן, והלא בבית המרחץ אסור להרהר בדברי תורה, ומה מצוה היה רוצה לעשות שם'. **תקמ**. בכ"ל: 'זעל כן חטא'. **תקמ**. בכ"ל: 'אדם'. **תקמ**. בכ"ל: 'יכמו כן להיות קוצותיו'. **תקמ**. בכ"ל: 'כך'. **תקמ**. בכ"ל: 'כך'. **תקמ**. בכ"ל: 'ששלה אצל'. **תקמ**. בכ"ל: 'מהתפילין'. **תקמ**. בכ"ל: 'אם היה בבית המרחץ איך היה מהרהר בדברי תורה. יש לומר, כי הרהור כזה מותר, דהיינו, שהיה חושב איך אפשר שיהיה זמן מן הזמנים שיעמוד האדם בלי מצות, וזה הוראה שאינו חביב אצל'. **תקמ**. בכ"ל: 'מעמידו תמיד'. **תקמ**. בכ"ל: 'כמו שאמר הכתוב ביהושע'. **תקמ**. בכ"ל: 'המילה היא חותמו'. **תקמ**. בכ"ל: 'זאין לך'. **תקמ**. בכ"ל: 'כאיש בעבודתו, כמו מהעבד אשר חתום בחותמו, כי הוא מיוחד לעבודתו, וזה לא יקרא מהרהר במצות, כי לאפשרו מאיסורא שר, אפילו לדבר כל שכן להרהר, ואין צריך לומר בדבר שאינו אלא מחשבה איך ינצל מהעבירות, או איך יקרא אז עבדו יתברך. נמצא, כי המילה היא מצוה חביבה יותר מכל שאר המצות, ועליה אמרו...'. **תקמ**. בכ"ל: 'תקמ'. בכ"ל: 'זעל תקמ'. בכ"ל: 'שבה העולם'. **תקמ**. בכ"ל: 'זהו כי דבר ידוע שהעולם'. **תקמ**. בכ"ל: 'הלא הוא'. **תקמ**. בכ"ל: 'זעל

רעג. ראה שבת קנב, א.

עדר. השווה נזיר ד, ב.

ערה. שגילח את חצי זקנם; ראה שמואל ב י, ד. וראה רד"ק שם, ד"ה ויגלח: "וזה לאות שלא היה מנהגם לגלח זקנם, שאם היו מגלחים זקנם היה אפשר להם להסיר הבשת מעליהם בשגלחו הנשאר מזקנם".

רסט. ראה יפה מראה ירושלמי ברכות פ"ט, ה"ה [שגם שם הובא מאמר זה אודות דוד המלך].

ער. דהיינו פאת הזקן שהם חמש; ראה מכות כ, א.

רעא. ראה ברכות כד, ב. רמב"ם הלכות קריאת שמע פ"ג, ה"ד. שלחן ערוך אורח חיים סימן פה, סעיף ב [וראה להלן הערה רעו].

ערב. ראה ...

חסד יבנה'. ומתקיים בשביל הצדיק, שנאמר (משלי י, כה): 'וצדיק יסוד עולם' (יומא לח, ב), והאדם אינו נקרא צדיק אלא כששומר אות ברית כראוי, ואיה מנח ומיוסף רע"ט. ולזה אמר: 'וחסד ה'', כלומר, מה שנברא בחסד תקנו^ה שהוא 'מעולם ועד עולם', תקנו^ה כלומר, מעולם שכבר עבר עד העולם הבא, הואיל והעולם נידון אחר רובו (קידושין מ, ב), ורוב בני אדם הם חוטאים ואינם ראויים לחסד, והלא הקדוש ברוך הוא אינו וותרן לגמרי לעשות תקנו^ה החסד עם מי שאינו ראוי כלל לקבלו רע"ט. משיב ואומר, ש'חסד ה'' נעשה תקנו^ה בשביל 'יראיו', ומי הם, אותם שהם 'שומרי בריתו' ועדותיו, כי הברית תקטא^ה עדות לישראל שמו רפא. תקטב^ה וההפרש שבין גוף הישראלי לגוף הנכרי הוא הברית מילה. והואיל והעולם נברא בשביל ישראל (תנחומא וישן), בראשית סימן ג. שמות רבה תצוה פל"ח, ד), נמצא שנברא בשביל המילה. וכן כתיב (ירמיה לג, כה): 'אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת'. רמזי מצות המילה ובהיות האדם נימול, אפשר

שהיה בבית האמצעי שמקצתן עומדין לבושים ומקצתן ערומים רע"ט, והיה חושב איך אפשר שיעמוד האדם איזה זמן בלי מצות, וזה מורה שאינו חביב אצלו יתברך, שאלו היה חביב היה תקנו^ה מעמיד אותו תמיד בהיכלו, תקנו^ה מעין (שמות לג, יא): 'ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל'. וכן במשה כתיב (דברים ה, כה): 'ואתה פה עמוד עמדי'. ובהיות האדם בלי מצות בוראו, הרי הוא כאלו הוא חוץ מהיכלו. על זה אמר אוי. אבל כשנזכר מהמילה נתיישבה דעתו, כי תקנו^ה נזכר היותו חתום בחותמו של מלך, תקנו^ה ואין דבר המורה שהמלך חפץ תקנו^ה בעבודתו יותר מזה, הואיל [תקנו^ה] נתייחד לכך.

נמצאת המילה גדלה ערכה, ועליה אמרו (זהר בפרשתן צא, ב): תקנו^ה שהעולם מתקיים, שנאמר (תהלים קג, יד"ח): 'וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים, לשומרי בריתו רע"ט. תקנו^ה שהכוונה, כי דבר ידוע רע"ט שלעולם נברא בחסד, שנאמר (שם פט, ג): 'אמרתי עולם

שינויי נוסחאות

מה גמל החסד הזה, כי הלא הקדוש ברוך הוא אינו וותרן... תקנו^ה. בכי"ל: 'חסד'. תקנו^ה. בכי"ל: 'על'. תקטא^ה. בכי"ל: 'הוא עדות'. תקטב^ה. בכי"ל: 'ועוד ראה שהעולם נברא ומתקיים בשביל הברית הזה, שנאמר (בראשית א, א): 'בראשית ברא אלקים, 'שבביל ישראל שנקראו ראשית, ומה הפרש יש בין גופי ישראלים ובין גופי לשאר האומות, הוא הברית, אם כן בשביל המילה נברא העולם. ועוד אמר הכתוב: 'אני אמרתי אלקים אתם', ובמה יזכה האדם להקרא אלקים, בהיותו נימול, שכן אלקים הם אותיות מילה א', כלומר, דבר אחד יעשה אתכם אלקים, והיא המילה. ולפי דרך זה יאמר, 'בראשית ברא' - המילה, ואחר כך 'שמים וארץ', כי לולא המילה אינם יכולים להתקיים. עוד, מילה בגימטריא פ"ה, ועם הכולל פ"ו, כמספר אלקים, ולא הוצרך לגרוע ממספר אלא לרמוז, שהמילה ממעטת כח הדין ומצמצו, לפי שמעשה בראשית היה בלב אלקים ועצמזמו ששתף עמהם מדת הרחמים, שנאמר (לעיל ב, ד): 'ביום עשות ה' אלקים וכו'. וכן מל"ה במלואו...'

רפ. השווה בבא קמא נ, א. ירושלמי ביצה פ"ג, ה"ח ועוד [וראה מה שהארין בזה המהר"ל בספרו באר הגולה, הבאר השני].

ולעזיר ממה שאמרו חז"ל בברכות (ז, א): "יחנותי את אשר אחון" (שמות לג, יט) - אף על פי שאינו הגון, 'ורחמתי את אשר ארחם' - אף על פי שאינו הגון. 'וברש"י שם: 'ואף על פי שאינו כדאי".

רפא. על דרך תהלים פא, ו. וכמו שנאמר בפרשתן (זי, יא): 'והיה לאות ברית ביני וביניכם'. וראה גם זח"ג פנחס ריג, ב.

רעו. ראה ר"ן עבודה זרה יט, ב מדפי הרי"ף ד"ה תנא כשיצא; הובא ברמ"א אורח חיים סימן פד, סעיף א.

רעז. וראה בראשית רבה בראשית פכ"ח, ד. תנחומא בפרשתן, סימן יט.

רעח. ראה מכילתא דרבי ישמעאל פרשת בשלח, מסכתא דשירה פ"ט. ועוד.

רעט. נח' ראה זח"ג שלח קסה, ב"קסו, א. 'יוסף' ראה ח"א ויצא קנג, ב.

האדם עם המילה, כי בלתה לא יהיו עשר, כי כל שאר המדות יש באדם אברים מיוחדים להשרות עליהם קדושת המדה מהמדות השלש ראשונות חשובות כאחד^{רפ} - הוא הראש, זרוע ימין גדולה, זרוע שמאל גבורה, גוף תפאר^ר, נצח שוק ימין, הוד שוק שמאל, יסוד אות ברית קודש - עטרה המתגלת בכריתת הערלה ופריעה, מלכות^{רפ}. עוד המילה בגימטריא עם הכולל צ"א^{רפ}, 'ה' בהיכל קדשו' (חבקוק ב. כ), יחוד שלם^{רפ}, שמי שאינו מהול אינו יכול לעשות היחוד הזה.

תועליות המילה ^{תקסו} **בזכות** המילה קבלנו התורה, שנאמר (תהלים קמו, יט-כ): 'חוקיו ומשפטיו ליעקב', שנוול מהול^ר, 'לא עשה כן לכל גוי', להיותם ערלים, שאם יהיו עוסקים בתורה לא ^{תקסו} היו טועמים טעם הלימוד, כמו שאמר בן אחותו של טיטוס לטיטוס (תנחומא,

לו לעלות למדרגות אלקים, כי כן מילה הם אותיות אלקים חסר אחת^{רפ}, משום 'ותחסרהו מעט מאלקים' (תהלים ח, ו). וכן כתיב (שם פב, ו): 'אני אמרתי אלקים אתם ובני עליון כולכם'. ולפי זה יאמר הכתוב (בראשית א, א): 'בראשית ברא' - המילה, ואחר כך 'שמים וארץ', כי לולא המילה לא ^{תקסו} היו מתקיימים. ומספר תיבת מיל"ה עם הכולל הוא כמספר האלקים^ר, וחסרון אחד הוא לומר שהמילה ממעטת כח הדין ומצמצמ^{רפ}. [תקסו] מילה במילואו כזה: מ"ם יו"ד למ"ד ה"ה בגימטריא קפ"ד, הם אחוריים של ע"ב^{רפ}, יו"ד, יו"ד ה"י, יו"ד ה"י וי"ו, יו"ד ה"י וי"ו ה"י, וכל אחוריים הוא דין^{רפ}, הוא הדין הפועל ועושה כמעשה בראשית, ^{תקסו} נמצא שהעולם נעשה במילה.

ובן אמרו בספר יצירה (פ"א, מ"ג): 'עשר ספירות בלימ"ה', הם אותיות במיל"ה, כלומר, הם עשר ספירות חתומות בגוף

שינויי נוסחאות

^{תקסו} בכי"פ: 'נתקיימו'. ^{תקסו} נוסף מכי"ל. ^{תקסו} בכי"ל: 'זכן מוכיח התנא מספר יצירה, דאמר: 'עשר ספירות בלימ"ה', אותיות במיל"ה, רבו הפירושים על תיבת 'בלימ"ה', אך נוכל לומר, שכונתו גם כן לומר, כי העשר ספירות הם עשר במילה, שהן הן אותיות בלימ"ה, כי כשנולד האדם יש בו אברים מיוחדים שיוכל להשרות עליהם קדושתו יתברך, ולעשותם מרכבה לשכינת עוזו לכל מדה ומדה שבה, חוץ ממדת היסוד המיוחדת עם מדת המלכות, ובכרית מלה נטלם המנין והאברים. עוד המילה...'. ^{תקסו} בכי"ל: 'עוד רבו התועלות שהועלו בזכות המילה מלבד מה שאמרנו למעלה, ובפרט שבזכותה קבלו ישראל התורה. וזה, לפי שמעוררת ההכנה אשר קבל הגוף ללמוד תורה בעודו בבטן אמו, כמו שכתבנו בפרשת 'שלה לך אנשים' (ד"ה ומטעם זה מלמד), אצל ההכנה שהכינו המרגלים את הארץ, שמצא מין את מינו ונוער. ומטעם זה, מי שאינו נימול אינו טועם טעם בטעמים התורה עד שנימול, כי גם לגרים דמין הוא אפשר שמלמדים להם תורה במעי אמן. ועוד, להיות שהתורה היא תמימה, שנאמר (תהלים יט, ח): 'תורת ה' תמימה', אין ראוי ליתנה אלא למי שהוא תמים, ומי שאין לו ברית מילה אינו תמים, שנאמר: 'התהלך לפני והיה תמים'. וזה מפני השווי שיש ביניהם, שהתורה נקראת טוב...'. ^{תקסו} בכי"פ: 'יטעמו טעם הלימוד'.

רפב. דהיינו אות אל"ף.

רפג. ראה זח"ג ויקרא יד, א.

רפד. ראה עץ חיים שער יד - אבא ואמא, פ"ה. ועוד.

רפה. ראה פרדס רמונים שער ח, פ"ה. עץ חיים שער ו - העקודים, פ"ה. ועוד.

רפו. דהיינו כתר חכמה ובינה; ראה אור נערב ח"ו, פ"ב אות יו. של"ה תולדות אדם בית ישראל (קמא), אות קח. שם מסכת חולין, פרק תורה אור אות פט. ועוד.

רפז. ראה תיקוני זהר בהקדמה יז, א. וגדולה היא

חסד; ראה זח"ג שב, א בתוספת: "הגדולה מדת החסד, ימינא דמלכא".

רפח. ראה טעמי המצות בפרשתן, סוד המילה.

רפט. דהיינו שילוב השמות הוי"ה ארנ"י שעולות כמנין צ"א; ראה תיקוני זהר תיקון י, כו א ותיקון יח לג, ב [נששם הוי"ה נכנס בהיב"ל בגימטריא ס"ה כמו ארנ"י, דהיינו ששם ארנ"י הוא היכל לשם הוי"ה] ואז המלך בהיכלין. וכשמתייחדין יחד ב' השמות דהיא זעיר [שם הוי"ה] ונוקביה [שם ארנ"י] אז היא היחוד השלם [וראה פרי עץ חיים שער הברכות, פ"א].

רצ. ראה לעיל הערה רמה.

וברית הלשון מכריע ביניהם, ועשר
אצבעות תקעו^ה רגלים, חמש כנגד חמש,
וברית תקעו^ה מעור מכריע ביניהם".

ואולם בענין שנים החולקים
מכריע ללשון בין
אצבעות הידים
ולמעור בין
אצבעות הרגלים

א"י יתכן לומר
מכריע ללשון בין
אצבעות הידים
ולמעור בין
אצבעות הרגלים

ב) שאין דעת השלישית מכרעת. מעתה
צריך לחקור מה הפרש יש בין חמש
אצבעות ימין לשל שמאל, ומה היא
ההכרעה של ברית לשון ומעור.

אמנם החמש אצבעות של יד ימין הם
כנגד החמשה חסדים, ושל יד
שמאל כנגד חמש גבורות יצו, ועל כן אמר
התנא: 'חמש כנגד חמש', כלומר נגדיים
זה לזה. והנה דרך המכריע הוא שדעתו
נוטה לסברת תקעו^ה אחת מהן, כדמיון כפות
המאזנים שהם שקולות, ובהוסיף לכף
אחת איזה דבר, תהא מכרעת יחצ. ועם כי
אינו עושה שהמנגד יהפוך גם הוא לסברת
חבירו אלא יניחנו בסברתו, עם כל זה

משפטים סימן ה. שמות רבה שם פ"ל, יב) **רצא**. וזה לפי
שהתורה היא תמימה (תהלים יט, ח), ואינה
מתגלת אלא לתמימים, ומי שאין לו ברית
מילה אינו תמים, שנאמר (לעיל יז, א): 'התהלך
לפני והיה תמים' (נדרים לב, א), 'ואתה את
בריתי תשמור' (לעיל יז, ט) **רצב**.

ועוד שווי גדול מצינו ביניהם, התורה
הנקרא טוב (ברכות ה, א), שנאמר (משלי ד,
ב): 'כי לקח טוב נתתי לכם'. תקעו^ה והנימול
נקרא טוב, שנאמר (שמות ב, ב): 'ותרא אותו
כי טוב הוא יצו'. תקעו^ה עוד הם שוים בשם
הברית, נקרא 'ברית מילה', תקעו^ה והדבור
היוצא מפיו של אדם נקרא 'מילה', שנאמר
(שמואל ב כג, ב): תקעו^ה ומלתו על לשוני. וכן
מיל"ה בגימטריא פ"ה יצד, תקעו^ה ובפ"ה אדם
מדבר.

עוד, חכמי האמת קוראים לשניהם
מכריעים יצה, מפני השיווי
תקעו^ה שביניהם. הוא שאמרו בספר יצירה יצו:
"עשר אצבעות תקעו^ה ידים, חמש כנגד חמש,

שינויי נוסחאות

תקסו. בכי"ל: 'ומי שהוא נימול'. תקסט. בכי"ל: 'ואפשר גם כן לומר כי לקח טוב נתתי לכם' היא המלה, ועל כן 'ותרתי
אל תעזוב', שגם היא לקח טוב, כמשל שמשלו חכמים (תנחומא י"שן), תרומה סימן א. ילקוט שמעוני שם, רמז שסג), לחכם אחד ההולך
בספינה ולא היה בידו כלום, והיו בה סוחרים גדולים מלעיגים עליו, ואומרים כשתגיע לנמל מה תמכור וכו'. עוד הם שוים בשם,
כי הברית נקרא המלה... תקעו. בכי"ל: 'והדבור טהור'. תקעא. בכי"ל: 'כי אין מלה בלשוני' (תהלים קלט, ד). תקעב. בכי"ל:
'דהיינו פה אשר בה האדם נקרא פה. עוד מצינו, שחכמי... תקעג. בכי"ל: 'שיש ביניהם'. תקעד. בכי"ל:
'הידים'. תקעה. בכי"ל: 'הרגלים'. תקעו. בכי"ל: 'הלשון מכריע ביניהם, ועשר אצבעות הרגלים ברית מעור מכריע אליהם'.
תקעז. בכי"ל: 'אחד'.

(מנטובה שכ"ב). בפ"א, מ"ג איתא: "עשר ספירות בלימה.
מספר עשר אצבעות, חמש כנגד חמש, וברית יחיד
מכוונת באמצע, כמלת לשון וכמלת המעור". ובפ"ו,
מ"ד איתא: "כרת לו ברית בין עשר אצבעות רגליו
והיא המילה, ובין עשר אצבעות ידיו והוא הלשון".

רצו. ראה זח"ג פנחס רמז, א ברעיא מהימנא: "חסד
ופחד... אינון תריין דרועין דמלכא". וראה שם
נשא קמב, א באדרא רבא: "גבורא דא דכליל חמש
גבוראן, בהאי חסד דכליל בחמש חסדין, חסד ימינא
גבורה שמאלא".

רצח. וכמו שאמרו בקידושין מ, א: "שאם היתה
שקולה מכרעת" [וראה רש"י שם, ד"ה שאם
היתה].

רצא. ובענין מי היה בן אחותו של טיטוס, ראה גיטין
נו, ב. ירושלמי מגילה פ"א, ה"ט. סדר הדורות,
ערך אונקלוס. ועוד.

רצב. וראה סנהדרין נט, ב. עבודה זרה כז, ב
שדרשינן על פסוק זה שרק בן ישראל מחוייב
במצות מילה.

רצג. וראה שמות רבה שמות פ"א, כ: "ותרא אותו
כי טוב... שנולד כשהוא מהול".

רצד. ראה פרדס רמונים שער כז, פ"ג. טעמי המצות
שם. ועוד.

רצה. ראה פרדס רמונים שער א, פ"א באריכות.

רצו. דברי רבינו מורכבים מב' לשונות בספר יצירה

מכריע יקרא. אף הברית לשון הוא מכריע שלם, שאם צדיק וישר הוא, מהפך בדברי תורה שלומד הגבורות לחסדים, כמו שאמרו (בראשית רבה ויצא פ"ג, ג): 'גדולים צדיקים שמהפכין מדת הדין למדת הרחמים', ואם רשע הוא מהפך בדבריו מדת הרחמים למדת הדין (שם), ואין מכריע גדול מזה. כיוצא בדבר במכריע התחתון, שעשר אצבעות הרגלים הם כנגד עשרה דמים שבאשה יצ"ט, חמשה טהורים וחמשה טמאים^ט, שנשארו בטומאתן בהיות ידו של יעקב אוחת בעקב עשו^א, כמו שנכתוב במקומו בעזר ה' יתברך^ב. עכשיו הברית מעור מכריע, ומהפך דם טמא הוא דם נדות לחלב^ג, וזה במה שמזריע בבטן האשה ומתעברת הדם והפך לחלב שהוא לבן וטהור, והוא מעין הברית לשון כנזכר לעיל.

תקעט נמצא עם זה שיש יחס יוסף ומשה תקעט שני מכריעים בין יוסף הצדיק למשה רבינו ע"ה, שיוסף היה מרכבה אל המכריע תחתון, ומשה אל העליון, ועל כן ניתנה תורה על ידו.

ועם זה נבין תקעטעם לשבח למה רצה יוסף שהמצרים ימולו עצמם קודם שיתן להם מזון לאכול^ד, ולמה משה רבינו ע"ה סרב על שליחותו יתברך בטענת היותו 'ערל שפתיים' (שמות ו, יב), והלא ארבעים שנה עמד בבית פרעה ויוצא ונכנס לפניו^ה וממונה בבית ורגיל אצלו^ו, וכל ימיו בין מלכים יתייצב^ז.

תקעב אך דבר ידוע הוא^ח, כי כל העושה מצוה כתיקונה נעשה מרכבה אל המצוה ההיא, דהיינו, שקדושת אותה תקעג מצוה שורה עליו, ומקדש אותו

שינויי נוסחאות

תקעט. בכי"פ: 'הם שני'. תקעט. בכי"ל: 'כזה נבין התייחסות בין יוסף...'. תקע. בכי"ל: 'גם כן טעם'. תקעא. בכי"ל: 'יהיה ממונה בביתו'. תקעב. בכי"ל: 'אמנם דבר ידוע כי...'. תקעג. בכי"ל: 'המצוה'.

וראה מה שכתב רבינו להלן בפרשת תולדות (המובא בהמשך): "כי כן אמרו חכמים: 'י' דמים הם באשה, והם אחוזות בעשר אצבעות הידים, הדמים טהורים הם ביד ימין, והטמאים ביד שמאל והם כחות הדין".

שא. ראה להלן כה, כו.

שב. ראה להלן פרשת תולדות, בפסוק (כה, יט) ויהי יצחק בן ארבעים, ד"ה עוד אפשר לומר בא"ד ואפשר שמוזה נמשכו.

שג. וכמו שאמרו בנדה ט, א: 'דם נעצר ונעשה חלב'.

דש. ראה תנחומא, מקץ סימן ז. בראשית רבה שם פ"צ, ו.

שה. ראה תנחומא, שמות סימן ח.

שו. על פי משלי כב, כט.

שו. ראה פרדס רמונים שער כב, פ"ג. דרך אמונה, אות ו. וראה זח"ג שופטים ערה, א ברעיא מהימנא. תיקוני זהר תיקון יח לז, ב ותיקון ע קל, ב. וראה גם רש"י מכות כג, ב ד"ה רמ"ח.

רצט. ראה בספר זר זהב למהר"י צמח (הנדפס בזמנינו מכתיבת יד) סימן ע, סק"א [בשם ספר הליקוטים להאר"י]: "והענין, כי הנה יש ה' חסדים וה' גבורות, וה' דמים טהורים וה' טמאים... והידיים הם ה' אצבעות בימין וה' בשמאל, הם עצמם ה' דמים - ה' חסדים וה' גבורות שבשתי ידיים שהם דם טהור ודם טמא. וכזה תבין מה שאמרו ז"ל (ראה ידים פ"ג, מ"ב. ברכות נב, א): 'ידים שניות לטומאה', רוצה לומר, שהידיים השניות הם טמאים, והכוונה שיש ידיים ורגלים... והידיים שהם הרגלים הם ידיים שניות בערך הראשונות, והם טמאות" [וראה גם בהגהות מהר"י צמח למבוא שערים שער ב ח"א פ"ה אות ב. פרדס רמונים שער א, פ"א].

ש. ראה זח"ג צו לג, ב ברעיא מהימנא: "דחמש דמים אינון דדם נדה מסאבין, דאינון כלהו דם טמא (ראה נדה יט, א), וחמש דמין דכיין" [תרנוס: "כי חמשה דמים הם של דם נדות הטמאים, שכולם הם דם טמא. ויש חמשה דמים טהורים"]. וראה עץ חיים שער כ - המוחין, פ"ט: "והם י' דמים שבאשה, ה' דם טהור מהחסדים, וה' דם טמא מהגבורות ומהם יונקים הקליפות הטמאים".

ומשה רבינו ע"ה תקצא אחרי שאמר לו הקדוש ברוך הוא (שמות ג, יב): 'בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה', וזה יהיה בקבלת התורה, תקצב הנהגת בברית לשון שהוא מכריע שלו, היה נראה לו שכשם שיוסף המשיך תקצג לרצונו ומדתו המצרים, ובזה נשתלם יותר במדתו, כן יהא תקצד בדין שיבא שפע אלקי אליו לגלות מהותו, דהיינו, שיקבל הוא בראשונה התורה, ובזה יהיה אחר כך יכולת בידו להפך לטבעו כל אשר ידבר עמו. וכוונתו היתה להוציא ממצרים לא בלבד הערב רב, אלא כל המצרים, ויבאו כלם שכס אחד לעבוד את ה' ש"י, ועל כן אמר (שם שם, יא): 'מי אנכי כי אלך אל פרעה', כלומר, איך יועילו [תקצה ב] דברי ז'מו להוציא את בני ישראל, את לרבות השאר ש"י, בשלמא אלו היה כח בדבורי להפכו תקצו בטבעו שפיר, אך בהיותו 'ערל שפתים', כלומר, אטום שאינו נראה לחוץ, איך ישמע דברי, והוא כמעט נמנע תקצו שאוכל להוציא בני ישראל ממצרים.

האבר המכוון תקפא אליה ש"ה. ודבר ידוע גם כן ש"י, כי כל דבר תקפה שלם מבקש להפך לטבעו כל הקרוב אליו, ועל כן תקפא צריך להתרחק מחברת רשעים ולהתקרב אל הצדיקים. ולפיכך להיות יוסף שלם במדת הצדיק ומרכבה אליה ש"י, ורואה עצמו שלטון על ארץ מצרים, בקש להפוך תקפא כל מצרים להיות כמוהו צדיקים, ועל כן צוה להם שימולו. ועם כי נגד רצונם היה מתוך שלא לשמה, ומתוך שלא לשמה תקפח באו לשמה ש"י. וכן היה, שהן הם היו הערב רב שיצאו ז' ישראל ממצרים ברצונם ש"י. תקפס ועם כי כונה אחרת היתה לו בזה, והיא שבראותו ישראל נשאים במצרים בגזרת בין הבתרים, חשש פן בהיות המצרים שטופי זמה ש"י יתחתנו עם בני ישראל, וחרפה היא לנו להתחתן עם איש אשר לו ערלה ש"י, כי מטיל זוהמא בה, ועל כן רצה שימולו, שאם באולי יתחתנו יחד, לא תטמאו בנות ישראל בערלה תקצ מאוסה ש"י.

תקצח תם

שינויי נוסחאות

תקפד. בכי"ל: 'אל המדה ההיא'. תקפה. בכי"ל: 'אחרי היותו שלם'. תקפ. בכי"ל: 'להיות יוסף מרכבה אל מצות הברית מילה, ויכול לצוות בכל ארץ מצרים, בקש...'. תקפ. בכי"ל: 'את כלם לכמו שהיה הוא, ויהיו לפחות נימולים, ומתוך שלא לשמה...'. תקפ. בכי"ל וכי"פ: 'יבואו'. תקפס. בכי"ל: 'זעוד בראותו כי ישראל נשאים...'. תקצ. בכי"ל: 'מאוסה ועלתה בידו'. תקצא. בכי"ל: 'להיות כי השם יתברך ברוך אמר לו: 'בהוציאך...'. תקצב. בכי"ל: 'הנאמרה כמכריע שלו, היה נראה לו כי כשם שיוסף...'. תקצג. בכי"ל: 'לטבעו'. תקצד. בכי"ל: 'דין'. תקצה. תוקן על פי כי"ל. תקצו. בכי"ל וכי"פ: 'לטבעו'. תקצו. בכי"ל: 'שאוציא את בני'. תקצח. נוסף מכי"פ וכי"ק.

שיב. ראה שמות רבה בא פי"ח, י.

שיג. ראה תנחומא בפרשתן, סימן ה.

שיד. ראה להלן לד, יד.

שמו. ראה נדרים לא, ב.

שמו. על פי צפניה ג, ט.

שיו. ראה פסחים כב, ב.

שח. וראה גם אלשיך פרשת פנחס, בפסוק (כה, ייא) וידבר ה' ד"ה או יאמר: "כל מצוה שאדם עושה מקדש בה האבר שבו נעשית".

שט. ראה ...

שי. ראה זח"א וישב קפט, ב. ועוד.

שיא. ראה פסחים נ, ב.